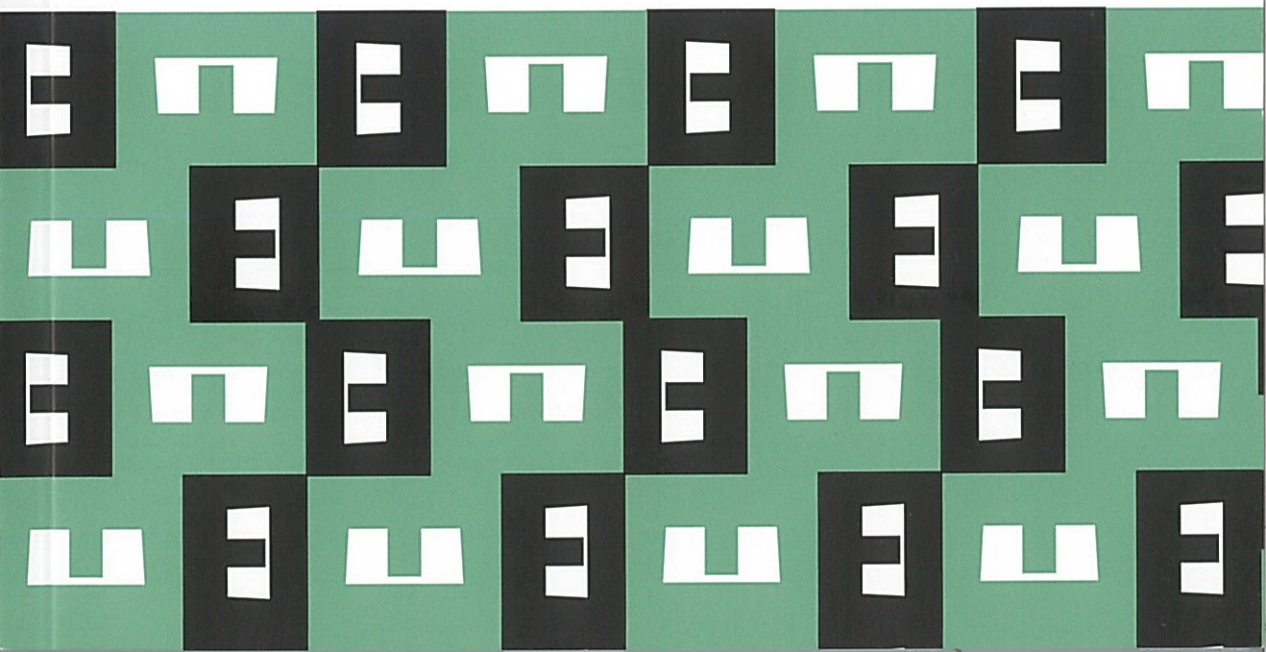


2019-7
LVII. évfolyam

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat



*Az Életünk ezt a számát Nagy Éva igazgató asszonynak ajánlja –
köszönettel a lap megmentéséért (2014) és azokért a további évekéért,
amelyek során a lap működését biztosította.*

TARTALOM

LAJTA ERIKA ■ Ecsetem a fegyverem / 2

BAKA GYÖRGYI ■ versei / 23

Szolgálat „egy határok feletti, integrált kulturális térképzet” megalkotásának jegyében –
Ekler Andrea beszélgetése Pécsi Györgyivel / 26

KELEMEN ERZSÉBET ■ Az „identitásbeszéd” és az „identitásjelentés” válsága idején
(L. Simon László könyve) / 38

PATAK MÁRTA ■ A bizánci arcú grófnő mondata / 50

SZENTE ANITA ■ Röpködő pihék – kisnovellák / 56

KOMÁROMI GABRIELLA ■ Istenem, hova lettek? – Történet fél percben / 65

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA ■ A macskaháti vadászkaland / 69

SÜMEGI GYÖRGY ■ Poétává lenni – Berki Viola irodalmi művei / 72

DIANA ROSANDIĆ ■ versei / 80

ĆURKOVIĆ-MAJOR FRANCISKA ■ Magyarok és horvátok a nagy háború utolsó évében / 85

TAMÁS KINCŐ ■ Huszonkilenc nap – részletek / 99





LAJTA ERIKA

Ecsetem a fegyverem

(DRÁMA DERKOVITS GYULA ÉLETÉRŐL, HALÁLÁRÓL –
S MINDARRÓL, AMI MÉG UTÁNA JÖTT)

SZEREPLŐK:

DERKOVITS GYULA

VIKI, A FELESÉGE

VASZARY JÁNOS, festőtárs

DÉSI HUBER ISTVÁN, festőtárs

LAJTA ERIKA mint „utókor” + az édesapja + az édesanyja

Műkereskedők, műgyűjtők, pártemberek, végrehajtók, temetkezési vállalkozók: egy művész életének keszkekusza kapcsolatrendszere

Történik: az 1930-as, majd az 50-es, 70-es évek Magyarországon; az utolsó jelenet pedig már a rendszerváltás után bő negyedszázaddal: 2017-ben játszódik

Mielőtt kezdetét venné az előadás, Derkovits Gyula önarcképei peregnek le a szemünk előtt időrendi sorrendben.

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENET

A Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola egyik műterem-helyiségében férfiaktot festenek a növendékek.

Az emelvényen egy antik hadisten pózába beállított, lándzsát tartó fiatal modell áll. Izmai megfeszülnek a terpezállástól, a felsőteste viszont teljesen egyenes. Jól érvényesül a gerincoszlop vonala. A karok és a lábak tökéletes aránya.

Hatan-heten lesik a festőállványaik mögül. Nagy igyekezettel készítik kompozícióikat.

DERKOVITS GYULA *(sovány, hajlott hátú, fiatalságában is meggyötört alak, a bal válla csapott, bal karját úgy mozgatja, hogy látszik rajta: béna, mozgásában van valami esetlenség, mégsem az az azonnal félrelökhető fajta; feltépi az ajtót és a pedellussal dulakodva beront a műterembe)* Hagyjon! Ne álljon az utamba! Nekem jogom van ide bejönni! Festő vagyok – és modellnek jelentkezem. *(lábával öntudatosan toppant egyet)* Én, Derkovits Gyula, itt vagyok!

A festőnövendékek kezében megáll az ecset. Kíváncsian néznek rá. Mesterük, Vaszary János is abbahagyja műveik javítgatását. Derkovits mellé lép.

VASZARY JÁNOS *(Derkovitsnál csaknem harminc évvel idősebb, magas, vállas, jól megtermett férfi. Higgadt. Jóindulatú arc. Nem, ő nem tartozik a megkínzott, keresztre feszített művészek közé. Dinamikus. Életigenlő. Eleven lénye egy a szavával.)* Mit keres itt, kérem? Ne zavarja az oktatást! ... Ide nem szabad bejönnie senki illetéktelennek. Főleg akkor nem, amikor aktfestés a műtermi gyakorlat.

DERKOVITS GYULA Tudom mi az, hogy műterem. Tudom mi az, hogy aktfestés. Én is festő vagyok, épp úgy, mint maga, Vaszary úr. Nem is a legrosszabb... Papírom persze nincs róla *(csipetnyi gúny vegyül a hangjába)*, nem jártam főiskolára, be se iratkozhattam volna ide, hisz érettségim nincs, csak három elemim. Az ám, hazám!

VASZARY JÁNOS Mit mondott, kollega, hogy hívják? Derkovits?... Derkovits... Derkovits... Hallottam már a nevét, bár bevallom, így, hirtelenjében nem egészen tudom, hova is tegyem. Miféle törekvések, művészi trendek mögé... Tudja, előrehaladott korom ellenére *(most az ő hangütése vált át ironikusra)* nem rekedtem meg az akadémiáknál, a természetű ábrázolásmódnál. Figyelemmel kísérem a honi piktúrát, a legújítószelleműbb, legprogresszívebb irányzatokat is, úgy is mint festő, úgy is, mint oktató. Hiszek a modern művészetben. Abban, hogy a stílus nem egyéb, mint a korszellem kifejeződése... Amiben még hiszek, az a fiatalság, fiatal barátom.

DERKOVITS GYULA Én nem hiszek a fiatalságban. Talán majd később. Ha vénember leszek. Ha leszek.

Hallva, hogy beszédbe elegyedtek, a modell lejön az emelvényről, és unottan megkérdezi Vaszaryt.

MODELL

Mi lesz, mester? Folytatjuk? Vagy kimehetek a folyosóra és rágyújthatok egy cigarettára? Rám férne már egy slukk. Nyagon rá vagyok éhezve.

VASZARY JÁNOS

Ne gyújtson rá! Menjen vissza, fiam, s álljon be az előbbi pózába, azért fizetjük! ... Maga meg, kollega, távozzon, nagyon szépen kérem. Jöjjön vissza kedden, a fogadóórán, és majd akkor adja elő, mit akar... Ígérem, ha tudok, segítek. Van egy szerény kis segélykeretünk rossz anyagi helyzetben lévő festőtársaink támogatására, úgyhogy ha elhoz nekem néhányat mutatóba a munkái közül, lehet olajfestmény, tempera, pasztell vagy grafika, és elnyerik a tetszésemet, akkor ki tudunk utalni magának ötven pengőt. Esetleg százat is. Jó lesz?

DERKOVITS GYULA

(érezkeli a lerázási szándékot; dacosan mordul fel) Ne „segítsen rajtam”, mint valami kolduson. Én sose fogok pitizni könyöradományokért, cilinderes urak, csipkekesztyűs jótékony hölgyek által önelégült arccal átnyújtott alamizsnáért... Maga nem ismer engem, Vaszary úr. Én viszont ismerem magát és afestményeit is. Olyanok, hogy... Olyanok... *(a háttérben felvillan néhány könnyed, „franciás” Vaszary-kép, mondjuk a Nő kerti székből, a Nő profilban, fekete turbánnal, a Korzó, illetve Vaszarynak a napsütötte olasz tájakat, a végtelenbe kinyújtózó ultramarin és kobaltkék víztükröket megidéző munkái)* Szerintem nagyon rosszul venné ki magát, ha maga, Vaszary úr, Vaszary Kolos esztergomi érsek unkaöccse segélyt adna nekem, egy asztalos fiának. S az is rosszul venné ki magát, ha egy magafajta, a társadalmi problémák iránt érzéketlen művész ítélné meg engem, aki teljesen máshogy látom a világot. Vörösben?

VASZARY JÁNOS

DERKOVITS GYULA

Nem. Nem vörösben. De magánál sötétebb színekben. *(Itt Derkovits osztályharcos, proletárfestőre valló képei idéződnek be egy-egy villanásra. Láthatóvá válik a Kenyérért!, a Kivégzés, Az elitelt II, Az ítéletvégrehajtó, a Statárium, az Éhesek télen.)* Fogadjon fel aktmodellnek a szokásos órabérért, mert szorít a labkérhátralék. A kilakoltatás szélén állunk. Végrehajtás fenyeget... Ennyit kérek magától, nem többet. Igazán nem mondhatja rám, hogy nem érttettem meg a kapitalizmus alaptörvényét. Itt van a testem, tessék! A lelkemet nem ajánlom, mert az úgyse kéne. De a testem! A testem az itt van! Eladó! *(veri a mellét)* Fizessék meg! Egyedi példány. Ilyen: ugyanezekkel a sebekkel, ugyanez-

zel az elnyűvödöttséggel, nincs még egy a piacon... Vagy menjek innen tovább? Bumlizzak be a klinikára? Ajánljam fel a csontvázamat az orvostudományak? ... Erre is gondoltam már. De festő lévén nekem az első mégiscsak a művészet. A művészetre tettem föl az egész életemet.

VASZARY JÁNOS *(kezd kijönni a sodrából)* Ne éljen vissza a türelmemmel!

Noha eddig türelmesen várakoztak, a növények otthagyják a festőállványaikat és egymás között súgnak-búgnak. A még mindig az ajtóban ácsorgó pedellus pedig ismét fontoskodni kezd.

PEDELLUS Vaszary méltóságos úr! Ne hívjam a rendőrséget?

VASZARY JÁNOS Ne! Természetesen ne!

DERKOVITS GYULA *(egyre jobban beleloallja magát, egyre szertelenebbül, kontrollálhatatlanabban viselkedik)* Feleljen egyenesen, Vaszary méltóságos úr! *(a méltóságos titulust gúnyosan kihangsúlyozza)* Miért nem akar engem aktmodellnek alkalmazni? Miért?

Vaszary hallgat. Érzzi, hogy bármit mondana is, az Derkovits jelen lelkiállapotában csak olaj lenne a tűzre.

DERKOVITS GYULA *(rámutat a csupa izom, csupa szépség fiatal modellre, aki valószínűleg Adoniszként éles kontrasztban áll az ő megjelenésével)* Talán azért nem vesz fel modellnek, mert én nem vagyok ilyen szép? ... Nem. Nem is szép. Inkább mondjuk úgy, hogy megkímélt.

A légy zümmögését se lehet hallani. Derkovits vad indulattal vetkőzni kezd, ócska gúnyjának foszlott darabjait egymás után veti le magáról, egészen az alsógyatájáig, és közben torkaszakadtából kiabál.

DERKOVITS GYULA Mi a baj velem, méltóságos úr? ... Csak nem az, hogy kacska és béna a kezem? ... Hja! Volt egy háború... A Nagy Háború. Egyesek máris Első Világháborúnak hívják, megelőlegezve, hogy majd lesz egy Második, Harmadik, vagy Századik Világháború is, akkor ha a világ hatalmasai, a Tőke, a Burzsoázia a maguk mohó profitéségében úgy akarják... Én ebben a világháborúban, az Elsőben, ahogy nevezik, megsérültem kinn, a fronton. A bal könyökömön és az alsó karomon nehéz, roncsolt sebet kaptam. Amputálni akarták a karomat, nehogy elfertőződjön. De én nem

engedtem. Tudtam, még szükségem lesz rá, palettát tartok majd vele... Ez nem tetszik, méltóságos úr? Hogy nyomorék vagyok? Egyetértek magával. Nekem se tetszik.

Már egy szál alsógatyában van.

DERKOVITS GYULA Vagy kényes esztétikai érzékét nem is a béna balfelem, hanem az sérti, hogy göthös, beesett a mellkasom? ... Nézze el nekem! A tüdőbaj az tüdőbaj... Azt is a fronton szedtem össze. Csontig átfáztam abban a rohadt nagy hidegben a papírtalpú bakancsomban, a silány katonapozsztóban. Persze méltóságos uram bizonyára nem volt kinn a fronton. Kijárta magának a felmentést. Honnét is tudhatná, milyen hidegek is Szerbiában az éjszakák. *(eszélősen énekelni kezdi a régi katonanótát és közben groteszk mozdulatokkal táncol is rá)* Megállj, megállj, kutya Szerbia! Nem lesz tiéd soha Bosznia! Mert a magyar nem enged, míg a vére megered, bármennyit is szenved.

VASZARY JÁNOS Elég! ... Maga rajtam akarja levezetni az összes feszültséget, ami csak felgyülemlett magában? Engem okol minden sérelméért, ami az élete során érte? Lelkiismeret-furdalást akar kelteni bennem, vagy mi? ... Azt mondta, maga fest. Akkor mindketten művészek vagyunk. Ne ágáljon hát úgy előttem, mint valami proletár!

DERKOVITS GYULA *(csak nem áll le még ekkor se)* Van még egy tippem. Esetleg a fogaim nem tetszenek a méltóságos úrnak? *(kiviggyantja hiányos fogsorát)* Pardon! Pardon! Elismerem, hogy rohadnak a fogaim. Nincs pénzem megcsináltatni őket. Előbb-utóbb mind kihullik. Akkor többé nem lesz gondom velük.

A festőnövendékek a mesterük, Vaszary János pártjára állnak. Megpróbálják kiteszkolni Derkovitsot a műteremből. Derkovits azonban megfeszíti minden erejét és nem mozdul egy tapodtat se.

NÖVENDÉKEK Ne izgasson, ne agitáljon itt! Menjen el egy munkástüntetésre, ott élje ki magát. Vagy lépjen be a kommunista pártba, ha elég nagy legény hozzá.

DERKOVITS GYULA Beléptem már, ha épp tudni akarják. Még akkor, amikor Bécsbe kellett a nyomor elől kitelepülnöm. Beléptem az Osztrák Kommunista Pártba. Sajnos nem sok hasznomat vették, mert egy kukkot se tudok németül, így még azt se

VASZARY JÁNOS

tudtam skandálni, hogy: „Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát, és nemzetközivé lesz holnapra a világ.”
(szelídebben) Szedje a sátorfáját, maga szerencsétlen. Vegye már észre magát! Vegye már észre, milyen demoralizálóan hat a növendékekre! És értse már meg, hogy segíteni akarok... Jöjjön el a fogadóórára kedden, aztán majd meglátjuk, mit tehetek magáért. Ha látok magában tehetséget, kieszközölhetem tehetős műgyűjtőknél, hogy vegyenek magától valamit. Jó esetben megbízásokhoz is hozzásegíthetem.

Derkovits már lebiggadt. Apátia fogja el. Magába roskadva áll a műterem közepén.

VASZARY JÁNOS

Vegye fel a ruháját! ... Ne csak a nadrágját. Az ingét, a mellényét is.

Derkovitsból elszállt minden energia. Topog. Nem tudja, mitévő legyen. Ekkor robban be a felesége, Viki. (Egyidejűleg a háttérben megjelenik Derkovitsnak a róla festett, Aművész felesége című, 1931-es keletkezésű portréja.) Viki nyersen megmunkált, kerek arcú, kiugró pofacsontú, ferdevágású szemű fiatal nő. Alacsony termetű. Kövérkés. Kendővel a fején, molnárkék kötényruhában amolyan külvárosi „proletárszépség”, nem pedig nádszálkarcsú divatbáb.

VIKI

Hát te itt vagy, Gyula? Csakhogy megtaláltalak! ... Miért jöttél ide, amikor megbeszéltük otthon, hogy fölösleges idejönni? Mi értelme, hogy megalázd magadat? ... Mondtam neked, hogy addig, amíg engem látsz, egyet se félj! Bízd csak rám bátran magadat. Kettőnket is el tudom tartani, hogyha kell. Kötök. Varrok. Kézimunkázok. Takarítást is vállalok.

Kézen fogja Derkovitsot, aki úgy kapaszkodik belé, mint egy kisgyerek az anyja szoknyájába. Engedelmesen hagyja, hogy kifelé vezessék a helyiségből.

VASZARY JÁNOS

(mielőtt elhagynák a műtermet, meglepetten felkiált) Maga az, Viki? ... Viktória. Dombay Viktória.

VIKI

(hálás mosollyal) Hát megismer, mester?

VASZARY JÁNOS

Igaz, hogy két éve nem láttam, s azt se tudtam, él-e, hal-e, de csak megismerem az egyik legjobb aktmodellt a szakmából. Elvégre nekem is többször állt modellt, ha erőteljes, rusztikus alakra, paraszt-Vénuszra volt szükségem. Mi

VIKI

van magával, Viki? Hogy megy a sora? Most már úgyis fuccsba ment ez az óra – meséljen!

Férjhez mentem. Ehhez a festőhöz. Derkovits Gyulához. Jegyezze meg a nevét, mester, mert érdemes. Der-ko-vits-Gyu-la. A férjem autodidakta, nem volt módja tanulni, tanulmányutakat tenni, ám minden erejével igyekszik bepótolni a műveltségbeli hiányosságait, a mesterségbeli lemaradásait. Tehetséges és elhivatott. Kevesebb be nem érné, mint hogy megváltsa a világot. Úgy érzi, kötelessége életünk és társadalmunk jelenségeit maradék nélkül kifejezni. Ezért fest annyi munkásembert: szövőmunkásokat, mészégetőket, homokszállítókat, hidépítőket, hajókovácsokat, artistákat. *(A vonatkozó Derkovits-képek a háttérben láthatóvá válnak)* Néha nagy nehezen sikerül rábeszélnem, hogy urakat, hölgyeket is lefessen. Persze ezeket a képeket nem teszik ki az ablakba! *(tréfálkozva hozzáteszi)* Sajnabajna a falra se.

Felvillan Derkovits képei közül a kiváltságosokat ábrázoló lormyonos Úrnő és a Telefonáló című festmény.

VASZARY JÁNOS

Csatlakozom a felesége véleményéhez. Ha be akar futni, ne prolikat, csavargókat fessen.

DERKOVITS GYULA

Tudok én munkásokat úgy festeni, hogy nemesség sugározzon belőlük. Urakat meg úgy, hogy látsszon, a belsejük rohad.

VASZARY JÁNOS

Tanácsolnám, hogy legyen egy picit óvatosabb. Nem jó az, ha egy embernek az arcára van írva, hogy utál mindent, hányingere van a környezetétől... Nézze, Viki, én nem tagadom, hogy mindig az élet napos oldalát szerettem, és nem az árnyékosat. Akárcsak az életben, a festészetben is mindig a világosság vonzott, a szín, a fény... Nem ismerem a férje munkáit, de a lényét, az egyéniségét már valamilyen igen. Szerintem ráférne, ha... De mit is adok tanácsot, amikor úgyse fogja megfogadni? ... Ha azt mondom, hogy egy művész mindig őrizzen meg magában egy jó adag optimizmust, mert nincs riasztóbb, mint amikor az alkotó szomorúsága átköltözik a műbe, akkor talán megváltozik a férje felfogása? Egy frászt! ... Mindenkinek megvan a maga elidegeníthetetlen művészi alkata. Az én álláspontom az, hogy az élet szeretete egy művésznél elengedhetetlen. Ha nem szeretem az életet, ha nem adom meg, ami

kijár neki, akkor akár ne is keljek fel az ágyból. Ne dolgozzak. Ne éljek, nem érdemlem meg. Csak kedvvel, a nehézségeken való felülemelkedéssel, a betemető hamut áttörő lánggal lehetséges a mi munkánk... A maga férjéről, Viki, viszont első látásra lerí, hogy nem így gondolkodik, hogy nehéz természet. Öntörvényű. Önsorsrontó. Aki ellenséget képes csinálni még a jó barátból is, aki osztálygyűlöletet táplál a felette levők iránt. Pedig egy kutyától se jó taktika, ha beleharap a gazdi velős csontot nyújtó kezébe... Ilyen habitussal nem lesz könnyű neki az érvényesülés. Se emberként. Se művészként.

VIKI

*(rémülten pillant a férjére, ám az maga elé mered, mintha meg se hallotta volna ezeket a próféciákat) o*Gyere, Gyula! Gyere, ülj le a folyosón és pihenj pár percet! Túlon túl is felizgattad magad, az pedig nem tesz jót neked.

Kikíséri a férjét a folyosóra, aztán amikor a műterem felveszi a szokott képét: a fiatal modell újra pózba vágja magát, a növendékek pedig újra festésbe fognak, visszajön.

VIKI

(odamegy Vaszary Jánoshoz) Láta a férjemet... Ha látta, azt is el tudja képzelni, hogyan élünk mi, ketten.

VASZARY JÁNOS

Muszáj volt, hogy éppen hozzá menjen feleségül?

VIKI

Muszáj. Más férfiak is voltak... *(helyesbít)* lettek volna, de azok csak szeretőnek akartak. Érthető is. Egy aktmodell a legtöbb férfi szemében léha, erkölcstelen kis cačka... Feleségnek csak Gyulának kellettem... De ne higgye, hogy rossz dolgom van mellette... Része vagyok az életének... Nem. Nem szerelem ez, vagyis hát nem olyan rózsaszín lányregényes szerelem. Ez egy... Ha nagy szavakat akarnék használni, akkor azt mondanám, ez két sebzett, meggyötört lélek összetartozása, egymásra utaltsága. Gyula mellett én több funkcióban is próbálok helyt állni... Nő vagyok a férfinak. Modell vagyok a festőnek. Segéd vagyok a mesternek. Én főzöm az alapozó anyagot, feszítem a vásznat a keretre, segítek a festéktörésben, az ecsetmosásban, tájképfestésnél a felszerelés cipelésében. A társa, a barátja, a testvére, a pajtása, s a felolvasója vagyok, esti nagy sétáin a város körül pedig a kísérője. Mindig együtt dolgozunk. Ha munka közben Gyula látása elfárad, engem hív oda: kritikát kell mondanom. Hallgat rám, azt dűnynyögi ilyenkor: „– A te szemed frissebben lát. Az enyém kifáradt.” De nem festi át rögtön, ha megjegyzek valamit.

VASZARY JÁNOS

Egy-két napra falnak fordítja a képet, és csak utána, pihent aggyal ellenőrzi, helyes volt-e a meglátásom.

Most, ahogy így mondja, irigylem a férjét. De voltaképp irigylem magát is, Viki. A magyar festészetnek már volt egy-két híres műsája. Dekoratív szépségek. Vagy éppen filigrán, babusgatni való teremtesek... Kellott már egy fapados szerelem, egy tenyeres-talpas múzsa is. Ha meg nem haragszik, Viki, hogy ennek nevezem.

VIKI

(felnevet) Tenyeres-talpas múzsa? Ez jó. Ez nagyon jó... De annyit azért hadd jegyezzek meg, hogy caklipakli hatvanhét kiló vagyok. Lehet, hogy egy grammal se több, mint egynéhány légies nimfa. Csak kicsit alacsonyabb.

Derkovits bekukkant az ajtón. Az előbbi dühkitörésével ellentétben most inkább kisfiús, tartózkodó, visszahúzódo. Szinte félénk. Az ember el se hinné róla, hogy ő produkálta az előbbi jelenetet.

DERKOVITS GYULA *(alig hallhatóan sóhajtja)* Viki! Gyere! Gyere, menjünk haza!

VIKI

(elköszön Vaszary Jánostól) A legtöbben, akik ismernek minket, beleértve a legközelebbi rokonaimat is, sajnálnak. Szép tőlük. Valahányszor csak ellátogatok az anyámhoz, elmondja nekem, hogy így, ilyen szűkösen, nyomorogva, egyik napról a másikra élve, mint ahogyan mi tengetjük a napjainkat, nem lehet élni... Ezért aztán mester, a maga véleménye, hogy irigyel bennünket, igazi ajándék. Erőt merítetek belőle! ... Gyula persze... Ő egészen más eset. Benne annyi erő van... Annyi hit, akarat...

VASZARY JÁNOS

Benne?

Ránéz Derkovitsra, s tekintetéből nem az olvasható ki, hogy akár az erőt, akár a hitet, akár az akaratot meglátná benne.

MÁSODIK JELENET

Ez a jelenet Derkovits Gyulának és feleségének sorsközösségét, jóban-rosszban való összetartozását kifejező kettős önarcképek bejátszásával veszi kezdetét.

A leghosszabban az 1927-re datált Mi ketten című kép látható. A kettős önarcképek legszébbike, amelyen Viki óvón-gondoskodón hajol a férje fölé.

Derkovitsék elhanyagolt, kietlen padlásszobájában az aznapi munkához készülődik a házaspár. Legelőször is a szobaajtót kell leakasztani a helyéről, hogy elegendő tér legyen a festéshez, illetve a készülő kép három lépés távolságból való áttekintéséhez ebben a kicsinyke kis lyukban.

DERKOVITS GYULA Gyere, Viki! Gyere, segíts leakasztani a helyéről a szobaajtót... Így ni! Kész is vagyunk. Most már van elég hely, hogy én idehelyezzem a festőállványomat, te meg oda... oda kicsit lejjebb ülj... Adok egy szőlőfürtöt a kezvedbe. Hajtsd le a fejedet és tégy úgy, mintha eszegetnéd! ... Mélyebbre hajtsd le a fejed. Még mélyebbre! Jó. És most már ne mozogj!

Viki felveszi a kívánt pózt. Derkovits festeni kezd. Egy-két percig csendben, nyugalomban dolgoznak. Egyetlen mukkanás nélkül.

VIKI *(bárhogy próbálja megőrizni a komolyságát és a mozdulatlanságát, egyszercsak kirobban belőle a nevetés)* Tudod, Gyula, hogy te a kínok kínjának teszel ki engem? ... Enni-valókat: szőlőt, halat, kenyeret festesz, s adsz a kezembe... Én meg alig tudom megállni, hogy menten be ne faljam őket... Most is úgy korog a gyomrom, most is olyan éhes vagyok, hogy ez a szőlőfürt, amit a piacon tegnap, hosszas alkudozás után vettem meg egy kofától, egyáltalán nincs biztonságban a kezemben. Ezt jobb, ha tudod.

DERKOVITS GYULA *(kedélyesen; a festésbe teljesen belefeledkezve)* Úgy? Szóval te is éhes vagy? ... Én már akkor, tizenegynéhány éve, amikor hozzám kötötted a sorsodat, Viki, figyelmeztettelek, hogy ez bizony nem a legjobb ötlet volt tőled.

VIKI *(örömmel veszi, hogy a többnyire szűkszavú, hallgatag Derkovits olyan kedvében van, hogy el lehet beszélgetni vele)* Emlékszem. Hogy is ne emlékeznék arra a napra, amikor hozzád költöztem. Akkor már jó ideje ismertelek a festőiskolából, tudtam, milyen elhagyatva, elvadulva élsz, tudtam, kellene neked egy asszony, aki rendet tart körülötted, aki mindenben a segítségére lesz. Híre ment, hogy nyomorogsz, teljesen le vagy égve. Híre ment, hogy a hideg ősz levert a lábadról, naphosszat az ágyban fekszel, tüdőbajod kiújult, dolgozni nem bírsz, s már jártányi erőd sincs. Erre én egy este az útikosarammal felszerelve nagy nekibátorodással beállítottam hozzád. „– Eljöttem hozzád” – mondtam. Te meg Gyula, elképedve néztél rám.

„–Hozzám?” „– Igen – feleltem elszántan. – A segítségdre akarok lenni.” „– Te? – csodálkoztál rám. – Hogyan?” „Megosztom veled a keresetemet.” Akkor elkomolyodva néztél rám, felém jöttél és két tenyeredbe vetted az arcomat. Aztán bólintottál. „– No jó... Maradj itt, de semmi jóra ne számíts, mert az én szemem is kopog az éhségtől.”

DERKOVITS GYULA *(ritka jó kedve van, festés közben habotázik)* Te szegény Viki! Azóta ugye, százszor is megbántad, hogy velem kezdted, vagy nem így van? Nekem bezzeg jó üzlet volt, hogy „mentőangyal”-nak, „védőszent”-nek szegődted hozzám. Sose felejttem el, hogy mikor jöttél, hoztál magaddal öt pár virslit és egy vekni kenyeret. Sürgölődni-forgolódni kezdted. A kis, karikás vaskályhára vizet tettél fel és beledobtad a virsliket, hadd főjenek. Aztán egy kannát is feltettél a platnira. A teavíz barátságosan zümmögni kezdett... Hú, de jó volt az a virsli! Hú, de jó volt az a tea... Sőt! Akkor, amikor a kosaradból kipakoltál, kiderült, hogy még további „hozomány”-od is van. Két szegetlen konyharuhát is hoztál magaddal, mint stafirungot.

VIKI
Az ám! A két konyharuha, amit anyám becsempészett a kosaramba, hogy mégse üres kézzel jöjjenek... Ahogy megláttad, az ujjaid közé kaptad őket, és nagy szakértelemmel morzsolgattad az anyagukat. Kijelentetted, hogy vásznak ezek is. Majd festesz rájuk. A mi konyhánknak egy konyharuha is elég.

DERKOVITS GYULA *(tovább ugratja Vikit)* Virsli... Tea... Konyharuha... Mondhatom, jó vásárt csináltam veled.

VIKI *(ezt nem engedi elviccelni)* Ezzel ne tréfálg, Gyula! ... Te művészember vagy, neked minden gondolatod a műveid, az alkotás körül forog, az emberek, még én, a feleséged is, csak mellékes dolgok, statiszták vagyunk az életedben... Tudom persze, hogy ha már úgy alakult, hogy az öledbe hullottam... vagy mondjuk szebben, melléd vetted a sors, akkor te is megszerettél engem, talán szerelmes is lettél belém. Ha ugyan tudsz te egyáltalán szerelmesnek lenni.

A szavaiból kiérzik, hogy ez bántja. Nagyon bántja. Mármint az, hogy a férje számára a művészet az első. Ő csak az után jön.

DERKOVITS GYULA *(hetykén)* Már miért ne tudnék szerelmes lenni?

VIKI Mert te csak egy dolgot szeretsz igazán: a festészetet.

DERKOVITS GYULA Na lásd, ez aztán nagyon igaztalan vád. Nemcsak a festészetet szeretem! *(folytatja a korábbi mókázó, évődő-incselkedő modort)* Szeretem én a grafikát is. Szeretem én a rézkarcot is. A fametszeteket. Sőt, mi több! A szobrászatot is szeretem.

Csengetnek.

ELSŐ MŰKERESKEDŐ *(amint a palettája mellől nehézkesen felkelő Derkovits Gyula beengedi a lakásba, mintha csak otthon lenne, azonnal elkezd magá felé forgatni a falnak támasztott kész vagy félig-kész vásznakat; elégedetlen velük, a fejét csóválja)* Hjjaj! ... Maga Derkovits, tehetséges ember. Magának fényes jövőt jósol a kritika. Aki csak kicsit is konyít a festészethez, az mind azt mondja, hogy nemzedékének a legkiválóbbika. Ha akarna, maga meg is élhetne a festészetből. Csakhogy nem akar... A piac igényei magának mit se számítanak, holott a művészet is ugyanúgy áru, mint a babkávé, azt is el kell adni... Miért ilyesmiket fest? Ilyen sötét, nyomasztó dolgokat. Ínséget szenvedőket. Nyomorgókat. Didergő, gondterhelt alakokat. *(A háttérben feldereng a valóban reménytelen hangulatot árasztó a Gond és a Kendős nő.)* Képzelve azt, hogy van magának egy szép, három, négy- vagy ötszobás lakása.

DERKOVITS GYULA Képzeld? Nehéz elképzelnem.

ELSŐ MŰKERESKEDŐ *(nem törődik a közbevetéssel)* Kiakasztaná maga a saját festményeit a szalonja falára? ... Ugye nem?

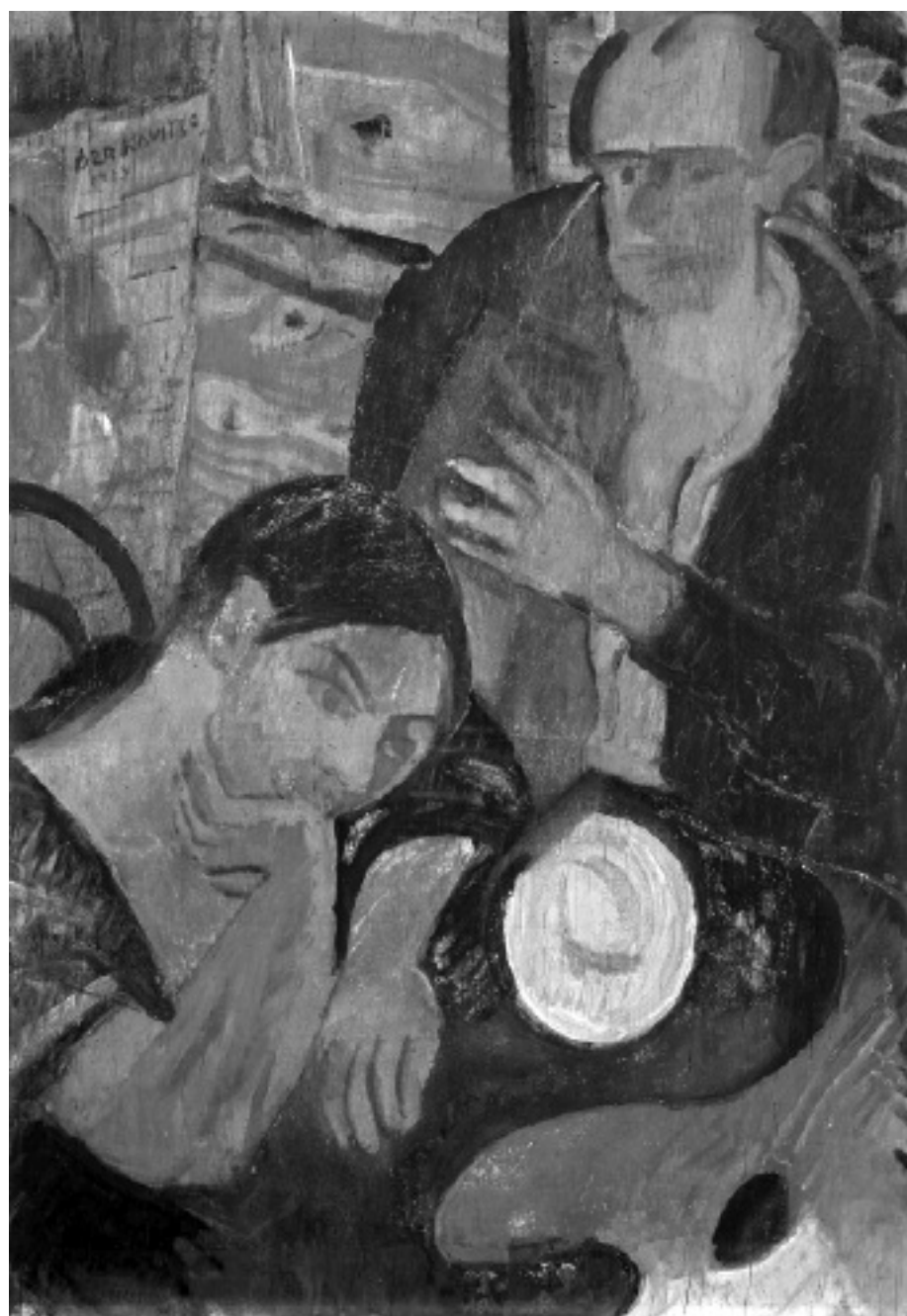
DERKOVITS GYULA Én nem azért festek, hogy szalonokban akasszák ki a festményeimet. Hanem azért, hogy a múzeumok falára kerüljenek.

ELSŐ MŰKERESKEDŐ Múzeumok?! ... Nem úgy van az, hogy mindjárt a Louvre vagy a Prado vásárol egy festőtől. Először a műkereskedőket s a magángyűjtőket kell megnyernie magának. Rajtuk keresztül vezet előre az út.

DERKOVITS GYULA *(türelmetlenségét meg sem próbálja palástolni)* Ahogy látom, magát nem sikerült megnyernem... Nagyon örültem a szerencsének, de ha nem vesz semmit, akkor ha beengedi, folytatom a munkát.

ELSŐ MŰKERESKEDŐ Majd máskor is eljövök. Addigra remélem, átgondolja mindazt, amit mondtam, és tetszetősebb, az úri közönség ízlésének jobban megfelelő műveket fest.

DERKOVITS GYULA Ezt nem ígérhetem.



egy saját lakásunk, nemcsak egy ócska bérleményünk. Egy kétszobás lakás. Vagy háromszobás...

DERKOVITS GYULA Már te is kezded? Te is a többiek nótáját fűjod? ... Azt hittem, legalább te mellettem állsz és megérted: az én igazságom is van akkora, mint amekkora a pénz igazsága...De látom, te is ellenem fordulsz. Azt kéred, tagadjam meg önmagammat.

VIKI *(meghátrál, nem forszírozza tovább a dolgot)* Nehéz ember vagy. Nehéz. Nagyon nehéz... De én szeretek veled élni. Átveszem tőled, ami jó benned, és te is tanulsz tőlem, amit lehet... Gyerekkoromban, meséltem már neked, nem sok figyelmet kaptam. Illetve néha tán túl sokat is, mert mint zabigyereket folyton csúfoltak. A tanítónő egyszer megkérdezte az osztály előtt, hogyan lehet, hogy engem Dombay Viktóriának hívnak, mikor az édesapám Kovács József? Persze, a többi gyerek csak vihogott... Nálunk, a családban kedélyes kegyetlenség uralkodott. Apám, ha ivott, és mikor nem ivott?, tört-zúzott. Hathónapos se voltam, amikor úgy bevágott az ágyba, hogy a deszkája leszakadt alattam. Azt hitték, meghaltam. Anyám talán örült is, hogy a hetedik gyerekére már nem lesz gondja. Már épp arra készült, hogy bejelentse a haláloamat, de én keresztülhúztam a számítását. Életben maradtam... Amikor apám megtudta, nem kell papért meg koporsóért szaladgálniuik, büszkén mondogatta, látszik, az ő gyereke vagyok. Büszke volt rá, hogy mindezt kibírtam... Most, mai ésszel már én is büszke vagyok rá, s úgy vagyok vele, hogy ha ezt kibírtam, mindent kibírok.

DERKOVITS GYULA *(egy pillanatra leteszi az ecsetet; ökölbe szorul a keze, míg a felesége szavait hallgatja)* Látod, én azért festek, hogy ilyenek soha többé ne fordulhassanak elő. Ne legyenek zabi-gyerekek. Ne legyenek részeges apák. Többé soha ne verjenek meg egy gyereket se!

Újabb csengetés. Egy műgyűjtő (humánus érzésű műbarát?) érkezik. Igencsak jóltáplált. Igencsak kirí a környezetből.

ELSŐ MŰGYŰJTŐ *(zihál a lépcsőzéstől, fűjtat, mint egy gőzmozdony; azonnal lerogy a sarokban lévő székre)* Ez a sok-sok lépcső! Ez a temérdek lépcső! Hú, de kifulladásztott... A negyedik emele-ten lakni?!

DERKOVITS GYULA Ha nem a negyediken lagnánk, akkor a szuterénben. Az meg nem igazán tenne jót se az üzleteimnek, se a tüdőbajomnak. De ami festőként még sokkal fontosabb számomra: oda nem szűrődne be semmi fény... Kielégítő az a magyarázat, amit arra adtam, miért lakunk a negyediken? Egy padlásszobában.

ELSŐ MŰGYŰJTŐ Hallottam, milyen helyzetben van, Derkovits úr. Korábban már vásároltam magától egy-két tetszetős, tényleg szép dolgot, úgyhogy arra gondoltam, hogy köthetnék egy mindkettőnk számára előnyös megállapodást.

DERKOVITS GYULA *(enyhe gúnyjal)* Mégis mi lenne az? Nehéz elképzelnem olyan megállapodást, ami magának is, meg nekem is előnyös lenne.

ELSŐ MŰGYŰJTŐ Hallgasson hát ide! Én rendszeres havi apanázt folyósítanék magának, nem is keveset. Háromszáz pengőt. Maga pedig festene nekem havi egy képet. Tetszőlegeset. A témába nem szólnék bele. Csorbíthatlanul megmaradna a művészi szabadsága.

Derkovits Gyula nem utasítja el azonnal az ajánlatot. Látszik rajta, hogy mérlegel.

ELSŐ MŰGYŰJTŐ Én pénzember vagyok. Bankár. Tisztában vagyok hát azzal, hogy a legfontosabb az lenne, hogy konszolidáljuk a pénzügyi hátterét. Így válnának biztosíthatóvá a nyugodt alkotómunka feltételei... Úgy döntöttem, hogy legelőször is a lakbérhátralékát számoljuk fel néhány festmény fejében. Cserébe mondjuk öt festményt fest nekem. Én pedig rendezem a háziúrral az összes tartozását. Mit szól hozzá?

Viki csendes szomorúsággal figyeli a férje és az Első Műgyűjtő párbeszédét. Ő már tudja előre, Derkovits ebbe nem fog belemenni.

DERKOVITS GYULA Maga, uram, most nyilván azt hiszi, hogy leborulok maga előtt és a hála könnyeivel öntözöm a kezét, amiért ilyen gavalléros ajánlatot tett nekem... De tudja, én nem vagyok kiskorú, s nem vagyok elmebeteg sem. Nem szeretem, ha gyámkodnak felettem. Ha készpénzt ajánl fel, amivel szabadon rendelkezhetek, amit arra költhetek, amire akarok, akkor esetleg megfontolom a dolgot... Viszont ez így, ebben a formában nem tetszik nekem. Tudja, mit mondok én erre? Azt, hogy nekem erről az egészről az jut az eszembe, hogy egy gazdag ember szemében kétféle sze-

gény van: a „jó szegény” és a „rossz szegény”. A „jó szegény” szemlesütve jár, alázatos, csendes. Nem kiabál, ha igazságtalanság éri. Nem hőzöng. Nem szól vissza. A „jó szegény”-nek érdemes a hóna alá nyúlni, érdemes őt pártfogásba venni, mert a „jó szegény” megbecsül bármilyen apró segítséget, köszönetet rebeg érte, és beletörődik abba, hogy azt kapjon támogatásként, amire neki a gazdag ember szerint szüksége van, nem pedig azt, amire csakugyan szüksége lenne. A „jó szegény” ha kell, éhez, fáz, ha kell, megvárja, megfoltozza elrongyosodott ruháit, ha pedig megbetegszik, magától meggyógyul: se gyógyszer, se orvos, se kórház nem kell neki. A „jó szegény” elfogadja a helyzetét. Nem lázong az ellen, hogy oda született, ahova. Belenyugszik, hogy ebből nem lehet kitörni. Szereti, ha irányítják, ha döntenek helyette, ha megmondják neki, mi a jó és mi a rossz... A „rossz szegény”-t viszont másféle fából faragták. A „rossz szegény”? ... Nem mondom meg, hogy milyen. Nézzen csak rám!

ELSŐ MŰGYŰJTŐ

Most már látom, hogy nem a levegőbe beszéltek azok, akik figyelmeztettek, hogy minden segítő szándék megtörik a maga gyanakvó természetén, makacs ellenállásán... Bolond voltam, hogy eljöttem ide! Úgy látszik, tartoztam az ördögnek ezzel az úttal... Az bánt csak, hogy én előrelátom, hogy a maga nyakassága hova fog vezetni.

VIKI

Bárhova is vezet, maga, uram azok közé fog tartozni, akik azt mondják majd: megérdemeltük a sorsunkat, magunk kerestük magunknak a bajt.

HARMADIK JELENET

E jelenetképi megfelelője a Végzés című híres Derkovits-festmény. Ennek a festménynek a nyitóképként való felvetítése ébreszti fel a nézőkben a kilakoltatással kapcsolatos asszociációkat.

A helyszín tehát továbbra is a Derkovitsék által bérelt kicsiny, nyomorúságos lakás. A festő és felesége pontosan a képen viselt ruhában, a képen megőrkített „pózban” látható. Derkovits a kilakoltató végzést olvassa fel monoton, színtelen hangon az ablakból besűrűdő napfényben, Viki pedig szorongva, a jövőtől félve néz férje arcába.

Változás. Derkovits szó nélkül munkához lát. Az egyik önarcképén dolgozik. Viki pedig bér munkában hímez, hogy ezzel is segítsen előteremteni az elmaradt házbért, s megélhetésük egyéb költségeit.

Csengetés hallatszik. Egyre erőszakosabb csengetés. Derkovitsék nem nyitnak ajtót, hiszen sejtik, hogy a végrehajtó jön.

Hosszú csengetés következik, most már megszakitás nélkül nyomja valaki a csengő gombját. A döbbenet megbénítja Derkovitsékat. Mozdulni se bírnak. Egy-két másodperc csend. Aztán már az ajtón is dörömbölnék.

Tovább rikoltozik, valósággal varjúként károg a csengő. Már a világítóudvarból is kiabálnak, hogy nyissanak ajtót.

DERKOVITS GYULA Nyisd ki, Viki!

VIKI De hát... De hát... Nincs menekvés?

DERKOVITS GYULA Úgyis ránk törik az ajtót. A végrehajtó mindig rendőrök kíséretében jön ki.

Derkovitsék még egyszer körülnéznek. Lélekben elbúcsúznak otthonuktól. Derkovits átöleli Vikit, bátorítja. Aztán ajtót nyitnak.

Két rendőr között belép a lakásba a végrehajtó.

VÉGREHAJTÓ *(drabális természetű alak; igen határozott hangot üt meg Derkovitsékkal szemben)* Derkovits Gyula? És felesége, Derkovits Gyuláné született Dombay Viktória? ... Két nappal ezelőtt, folyó hó 17-én egy kilakoltatási végzést küldtünk ki maguknak ajánlott levélben, melyben ismételten felszólítottuk magukat, hogy haladéktalanul egyenlítsék ki a lakbérhátralékukat. Felhívtuk a figyelmüket, hogy ellenkező esetben kénytelenek leszünk rendőri erővel kilakoltatni magukat. Tartozásuk fejében pedig lefoglaljuk minden ingóságukat.

DERKOVITS GYULA *(elszoruló torokkal)* A festményeimet is?

VÉGREHAJTÓ A festmények is az ingóságok fogalomkörébe tartoznak. Azok is a tartozásaik fedezetéül szolgálnak. A törvény nevében lefoglalom az összes bútorukat, az összes festményüket. Mindenüket.

Jegyzőkönyvet vesznek fel a formáságok rigorózus betartásával. Két hatósági tanút is kerítenek a szomszédok közül. Addig, amíg a jegyzőkönyvet írják, a szállítómunkások gyors egymásutánban pakolják ki a bútorokat a lépcsőházba. A végrehajtó és a háztulajdonos képviselőjében fellépő házmester felszólítja Derkovitsot és Derkovitsnét, hogy haladéktalanul hagyják el a lakást.

VÉGREHAJTÓ Távozzanak, mert ha nem hagyják el a lakást önszántukból, kényszerintézkedést foganatosítunk. *(fejével a rendőrök felé int, akik csak a parancsra várnak)*

Derkovitsék nem mozdulnak. Állnak egymás mellett földbe gyökerezett lábbal, s nézik az ellenük összesereglett erőket. Az egyik rendőr Derkovits Gyulát ragadja karon, a másik Vikit. Derkovits közben észreveszi, hogy már a festményei vannak soron: azokat viszik ki a szállítómunkások.

DERKOVITS GYULA A képeimet ne vigyék! A képeim az enyéme!
VÉGREHAJTÓ Tévedés. A képeinek már nem maga a jogos tulajdonosa. Felgyülemlett, tetemes tartozása kiegyenlítése érdekében ezennel lefoglalom őket.

DERKOVITS GYULA (*félkiált*) Az anyja szentségit! Nem hagyom! Én ezt nem hagyom! Hallják? ... Vigyék a bútorokat, bánom is én! Elalszom én a földön is. Éppen eleget aludtam a földön, poloskák, tetvek között a háborúban, ki fogom én azt bírni, ha az utcán kell hálnom, vagy épp a híd alatt... De azt nem hagyom, hogy a festményeimet elvegyék tőlem. Pont ezeknek a képeknek az értékesítéséből fogjuk kifizetni a házbértartozásunkat.

HÁZMESTER (*gúnyosan*) Na, arra várhatnánk! A háziúr azt üzeni általam, hogy nagyon elege van már magukból. Mint krónikus nem-fizetőkből. Alig várja, hogy megszabaduljon végre maguktól.

Dulakodás támad. Két rendőr nem bír Derkovitsékkal, egyikük a sípjába fúj, mire a lépcsőházból még négy további rendőr rohan a lakásba.

A szomszédasszonyok is megteszik a magukét: jajveszékelnék, sikongatnak. Élvezik az ingyencirkuszt.

Az egyik rendőr újra megragadja Derkovits Gyula karját, hogy erőszakkal kivoncsolja őt a lakásból. Derkovitsné mint valami anyatigris lép fel a férje védelmében. A rendőr melléugrik és öklözni kezdi.

VIKI Ne merjen a férjemhez nyúlni! Legyen tekintettel a béna kezére! A hazaért sérült meg a háborúban, s íme! (*köp ki egyet*) itt a haza halálja.

DERKOVITS GYULA (*felesége magatartása őt is feltűzeli*) Engem még soha ... hallják ezt?, soha, még a Kommün alatt se dobtak ki a lakásomból. Amit velünk művelnek, az nem más, mint házbérdiktatúra. Az ilyen túlkapások, jogtalan eljárások pedig 1514-hez, lázadásokhoz, forradalmakhoz vezetnek.

A végrehajtásban segédkező rendőrök vezetője lecsap Derkovits kijelentéseire.

RENDŐROSZTAG

VEZETŐJE

DERKOVITS GYULA

Ez izgatás! Ez rendőri intézkedésnek való ellenszegülés! *(magából kikelve)* Izgatás? Ellenszegülés? ... Én csak annyit mondtam... Mit is? Hogy jön a forradalom, és hogy még a Kommün alatt is jobb volt, mint ebben a mostani elnyomásban, ínségben, nyomorúságban! ... Nem így van? Nem így van, szomszédasszony?

ELSŐ

SZOMSZÉDASSZONY

(azonnal kihátrál Derkovits mögül) Ne engem kérdezzen! ... Én sose politizálok. Ha egy szegényember politizál, abból semmi jó nem sül ki. A politika az urak dolga.

MÁSODIK

SZOMSZÉDASSZONY

(bólogat) Úgy van, biza. A politika az urak dolga. Még ők is belegabalyodnak néha. A magunkfajta tanulatlan emberek, jobb ha nem ártják bele magukat abba, amihez nem értenek. A cipész maradjon meg a kaptafánál.

Derkovitsot közben megbilincselik. Düh és fájdalom torzítja el az arcát. Viki megint a rendőrökre támad. Egyiküket fojtogatni kezdi.

VIKI

Engedjék el! Engedjék el a férjemet, mert különben kikaprom a szemüket!

Félrelökik. Kisvártatva mind a kettőjüket: őt is és Derkovitsot is erőnek erejével indulásra készítetik.

DERKOVITS GYULA

(értetlenül bámul a csuklóján lévő bilincstre) De hát miért? Miért bilincseltek meg? Mivel szolgáltam rá erre?

RENDŐROSZTAG

VEZETŐJE

Ne adja az ártatlant! Maga addig, amíg mi csak a munkánkat végeztük, véges-végig izgatott.

DERKOVITS GYULA

Én izgattam?

VEGREHAJTÓ

(szóhasználatára elárulja, hogy végzettségénél fogva jogász) Úgy ám! Teljességgel magára illik egy nemrég meghozott, külön törvényi tényállás... „Az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását és megsemmisítését, különösen a proletár néven ismert társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítését követelte és erre izgatott.” Tagadja ezt?

Derkovits nem válaszol.

Már az egész ház köréjük gyűlik. Nézik a kilakoltatást, illetve a rendőri elővezetést, akárcsak valami vásári látványosságot.

ELSŐ

SZOMSZÉDASSZONY *(bizalmaskodva megérinti az egyik rendőr karját)* Hová viszik őket?

RENDŐROSZTAG

VEZETŐJE

Előállítjuk őket a főkapitányságra.

MÁSODIK

SZOMSZÉDASSZONY *(kíváncsian)* És aztán? Aztán mi lesz velük?

RENDŐROSZTAG

VEZETŐJE

Az már nem a mi dolgunk... De a fejemet teszem rá, hogy a vizsgálóbírótól meg fogják kapni méltó büntetésüket, amiért izgattak, ráadásul a hatósági közeg, azaz ellenünk erőszakot tanúsítottak.

ELSŐ

SZOMSZÉDASSZONY Akkor már nem is jönnek ide vissza?

RENDŐROSZTAG

VEZETŐJE

De nem ám! ... A ma estét pedig rendőrségi fogdában fogják tölteni. Prostitúáltak, zsebmetszők, rablógyilkosok között.

(Folytatjuk)





BAKA GYÖRGYI

Csöndes valóság

*„mintha most végre megtaláltam volna
a kiutat a lomha sodródás áramából
az állandó sorszerűség állapotába”*

Rainer Maria Rilke

Szorongó ámulatban, félve várom
érkezésed, Angyal, amit tapasztalok,
sebet üt rajtam, csöndes, fokozódó
valóság az álmom, műveim által.

Sejtjeimben hordozom magányom,
mégis megfélemlít fojtott
ragyogása, befogad, mint ősi
csillagbölcső, ringat, égboltta válva.

Mégsem tudnám mindazt, ami
ébredzik bensőmben, odahagyni,
a titkok kitakartsága felkavar,
telítettség és hiány tölt be.

Átsugárzik az időn gyöngéd
föltétlensége a szeretetnek,
lehelletével megérint, elevenít,
megsebez és föltámaszt.

Szomjazó csillagmezők

Tántoríthatatlan szabadság-szerelmes
voltál, maradtál, szívedbe visszaérezve
ámulat fog el, még mindig remeg
bennem a gyönyörűség, hogy íme
élek, belül veled, te elérhetetlen,
mégis elveszíthetetlen, távolról is
tartasz, talán egyszer majd eloldozol,
s a szomjazó csillagmezőkbe simítasz.

Együttlét-árvaságban

Itt maradnom adj erőt,
ha nem látlak is, vakon
bújjak Hozzád, rettentő
ragyogásod égessen ki
belőlem minden fölösleget.

Nem őrzök magamnak
semmit sem, átadom
fájdalmam, gyönyöröm,
zuhanásom, könnyörtelen
árvaságom sebeit.

Fehér fény-nyelven
susogsz a lombok között,
bár szavaid nem értem,
bátorító érintésed érzem.

Elakad lélegzetem,
fény-rögök szakadnak föl,
belső szavaim kiáradnak
akácok szíromzáporába,
pipacsmezők pirosába.

Hajnalok oltalmazó
simogatásának hiányából
keresem létbe fordulását
a feltétlen szeretetnek
ebben a mérhetetlen
együttlét-árvaságban.

Áradó víz illatában

*„Gyökerem a víznek nyitva lesz,
és ágamon hál meg a harmat.”
(Jób, 29/19)*

Az érdi Duna-part susogó
fái alatt merengve nézem
a hol hullámzó, hol háborgó
hol elcsendesedő
nagy folyam vizét.

Mintha egy Másik Lét
ismeretlen fénye szúrna,
sodorna, vonzana
sosem-járt útjára,
meglepve hátrálok
kavargó mélységeitől.

A víz színén vibráló
felhőszárny foszlányok,
sok sebzett ág-bog,
találkozások, szétválások,
szerelmes suttogások...

A hajnali harmatozás
tisztára mosdat,
kitárulok a befogadásra:
átjár az áradó víz
teremtés-illata, a rejtett
valóság örvénylő
létbefordulása.



Szolgálat „egy határok feletti, integrált kulturális térképzet” megalkotásának jegyében

EKLER ANDREA BESZÉLGETÉSE

PÉCSI GYÖRGYVEL

Pécsi Györgyi tanár, könyvtáros, majd kritikus, szerkesztő, irodalomtörténész, kiadóvezető, az MMA Művészetelméleti Tagozatának levelező tagja, monográfiák, tanulmány- és kritikakötetek szerzője, elismerések, díjak jogos tulajdonosa. Emellett Pécsi Györgyi Németh László szavaival élve: „igazi olvasó”, örökké kíváncsi, kíméletlenül őszinte, ugyanakkor végtelenül emberséges; és azon kevesek közé tartozik, akik számos elfoglaltságuk mellett mentorálják az utánuk következő nemzedékek tagjait. Barátaihoz – például Kányádi Sándorhoz, Nagy Gáspárhoz, Görömbei Andráshez – hasonlóan fáradhatatlan szolgálatban telik az élete, mert számára az irodalom, a kultúra szolgálata: hivatás.

Egy interjúban úgy fogalmaztál: csak arra vagy büszke, hogy sosem valamilyen hatásra vagy nyomásra vetted papírra a gondolataidat, s valamennyi írásodat vállalhatod. Az egyenes út, amelyen haladtál, olyan, mint a legkisebb királyfié, amikor minden akadályon keresztül, torony iránt elindul Tündérorságba. Ehhez határozott értékrenddel és identitástudattal kell rendelkezni. Honnan eredt, hogyan alakult ez ki nálad?

Remélem, tényleg úgy van, ahogy mondtam. Nagyon stabil – és hozzáteszem, szigorú – értékrend vett körül a szülői házban is, és gyerekkorom szűkebb környezetében, a faluban is. Nem csak hirdették a normatív értékeket, de a mindennapi életüket is aszerint élték. Például egyáltalán nem becsülték azt, aki a karrierért belépett a pártba, vagy a nagyon muszájon kívül hajszállal is engedékenyebbnek mutatkozott a Kádár-rendszerrel szemben. Vagy például belénk verték, hogy csak a munkával megteremtett eredménynek lehet erkölcsi értéke, hogy a tisztesség, a becsület mindig előbbre való, mint az érvényesülés. És eleve nagyon gyanakvóvá neveltek bennünket a hatalommal, és általában, a politikával szemben.

Több műfajban megnyilatkoztál, beleértve a legújabb kommunikációs lehetőségeket is. Egy írásodat azonban ritkán emlegetik, pedig társadalomkritika, értéktanúsítás az is. A Magyarország felfedezése szociográfiai sorozat Félmúlt című kötetében megjelent írásodra gondolok (Röghöz kötöten). Mit jelent számodra a szülőföld? A falu pusztulását

metaforikusan a patak forrásainak elapadásához hasonlította. Miért volt fontos, hogy ezt egy szociografikus írásban megfogalmazd? Gondoltál a kutatás folytatására?

A szociográfiámat már-már elfelejtettem, időnként Nagy Gáspár emlékeztetett rá, felsőfokban beszélt róla. Ebben nyilván közrejátszott a személyes érdekeltsége is, hiszen a szülei ugyanabban a faluban, Nagytílajon éltek, ahol én, ő pedig a szomszéd faluban, Béraltaváron született, nevelkedett.

Nem a legjobb pillanatban jelent meg az antológia, 1990-ben, a rendszerváltozás körüli évek történelmi mozgásaiban. Ekkor sok mű nem kapott figyelmet. Ez sem, ami természetes is, hiszen fontosabb dolgokkal voltunk elfoglalva akkoriban. Gondos



Kányádi Sándorral

Ernőnek utólag is hálás vagyok, hogy beválogatta a kötetbe egy ifjanc írását. Nagyon fiatalon, 25 évesen írtam, amikor éppen csak találkoztam a „felnőtt” élettel. Úgy látszik, örülten fontosnak tartottam, hogy a haragomat, dühömet, kétségbeesésemet kiírjam, amiért tönkre tették, halálra ítélték a kistelepüléseket. Két éve aztán újraírtam egy lírai dolgozatban, a Kortárs folyóirat Szülőföldem sorozatába. Ebben pedig a kötődésemet fogalmaztam meg. Egy időben terveztem, hogy a kihalófélben lévő falvakról nagyobb összegzést írok, terepmunkával, de már nem lesz erre időm.

Egyébként Nagy Gáspár számára is nagyon fontos volt a szülőföld, azt tervezte – tréfásan mondta, de komolyan gondolta –, hogy a nyugdíjas éveiben hazaköltözik Béraltavárra, a szülői házba, felújítja, és mint Berzsenyi a lugasban, fogadja majd az

íróvendégeket. Ismerve Gazsit, biztosan remekül pásztorolta volna a környéket, és bekapcsolta volna a régiót a szellemi vérkeringésbe.

A pályakezdésed Szombathelyhez kötődik. Mi ösztönzött arra, hogy hivatásodul az irodalom, a kultúra „ügyeinek” szolgálatát válaszd?

A legtöbb fiatal meg akarja váltani a világot, én is arra készültem. Mint a vén Don Quijote fejét a lovagregények, az enyémet is a könyvek és a filmek zavarták meg. Végtelen tisztaságot, egyértelműséget, varázslatot láttam az irodalomban, rendkívül izgalmasnak találtam, minden új könyvvel, filmmel egy újabb világ tárult föl előttem. A legtöbb impulzus az irodalmon és a filmekken keresztül ért, akkoriban – főként egy várostól távol eső faluban nevelkedett gyerekként – nem is igen jutottam hozzá más-hoz. És persze, egészen más volt ifjúságom idején az irodalom helye a magyarországi társadalomban, mint ma. Ha tíz-húsz évvel korábban lett volna a rendszerváltozás, vagy ma lennék fiatal, nem biztos, hogy az irodalom felé fordulok.

Bár a szülőföld összekötött benneteket, úgy tudom, Nagy Gáspárt is Szombathelyen ismerted meg. Mit jelent számodra ez a barátság? A Nagy Gáspár Alapítvány hogyan tudja segíteni az életmű jelenlétét az állandóan formálódó kánonokban?

Mint említettem, Gáspár a szomszéd faluban született, de szülei az én falumban éltek. Kilenc évvel idősebb volt nálam, gyerekként ez hatalmas idő. Pannonhalmán tanult, csak néha láttuk a faluban. Viszont a szüleim jó barátságban voltak az ő szüleivel és kiterjedt rokonságával, édesapja is, nagybátyja is rendszeresen beszámolt az életéről, költői pályájának alakulásáról. Életének fontosabb eseményeiről tudtam, tulajdonképpen távolról követtem Gáspár útját, de személyesen csak Pesten kerültünk közelebbi kapcsolatba. Támogatott, figyelt rám, első publikációimhoz is ő segített hozzá, sok írórt általa ismertem meg. Varázslatos személy volt, magához vonzotta az embereket, feltétlen bizalmat éreztem iránta, jó volt a közelében lenni. Nagyon figyelt mindenkire, a fiatalokra különösen, reflektált a műveink megjelenésére is, ami ma már elképzelhetetlen, vagy csak a nagyon belterjes társaság körében valósul meg.

Az Alapítványt felesége, Márta szorgalmazására a család alapította, s valójában ma is Márta a motorja. Tisztelettel gondolok kitartására, fáradhatatlanságára, amivel az emlékház létrejöttét, felújítását, napi működését szorgalmazta és szorgalmazza ma is. És bár az alapítvány első elnöke, Görömbei András, illetve halála után, a szintén nagyon kiváló Pelyach István, és persze a helyi szellemi erők, nem beszélve a volt pannonhalmi diáktársakról, szintén erős hittel és tevélegesen is a törekvések mellé álltak, néhány évig kilátástalannak tűnt az emlékház ügye, és Nagy Gáspár költői utóéletének eredményes ápolása. Én kicsit szkeptikus voltam, de a sokfelől szerveződő megmozdulás látványos eredményt hozott. Működik az emlékház, nyaranta táborokkal, versmondó versenyek, ünnepek, konferenciák szerveződnek, könyvek jelennek meg, átadjuk a Nagy Gáspár-díjat. Főleg Bérbaltavár, Nagytilaj, Vasvár, Budakeszi,

Nagykanizsa és Székesfehérvár önszerveződő, nagyszerű közösségei tekintik személyes ügyüknek tekintik Gáspár emlékének életben tartását.

Ismertek a Nagy Gáspár egyik rendszerváltó verse által kiváltott szankciók ellene és az Új Forrás ellen. Sorsszerű találkozási pont ez is, hiszen a te interjú-sorozatod is betiltották. Elmondanád, miről volt szó, mi szúrta a cenzorok szemét, s mi lett a terv sorsa?

1985-ben megkerestem Monostori Imrét, az Új Forrás főszerkesztőjét – előtte már megjelent egy-két írásom a lapban –, hogy interjúkat készítenék fiatal írókkal. Csordás Gáborral, Parti Nagy Lajossal, Szkárosi Endrével, Tóth Erzsébettel, Szervác Józseffel és Lezsák Sándorral. Csordással, aki akkor éppen elkötelezett baloldali munkásköltészetet művelt, egy hatalmas magnóval vettem föl egy hosszabb beszélgetést a sziglieti alkotóházban. A vele készült beszélgetés nyomdakész volt, de a többiekkel is jól haladtunk, amikor Monostori Imre szólt, hogy figyelmeztették, a Lezsák-interjú nem jelenhet meg. Mivel Lezsákot letiltották, a többiek egyöntetűen azt mondták, akkor egy se jelenjen meg. Talán valahol megvannak az eredeti hangszalagok, gépelt változatok.

Akkoriban elég mozgékony voltam, a Kassák Klubban irodalmi műsorokat szerveztem, amelyek közül a legsikeresebbnek a négy JAK-folyóirat (Dolog és Szellem, Új Hölgyfutár, KákáKá, Polisz) estje bizonyult, zsúfolásig megtelt termekkel. Ott voltak az újholdasok, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Lakatos István. Úgy tudom, ez volt Magyarországon az első nyilvános szereplése Szöcs Gézőnek. Egyik alkalommal a klubvezető, Sultz Sándor szólt, hogy a vendégek között ott ülnek a belügyesek, tapintatosan meg kell mutatnia nekik. Ez is akkortájt, a nyolcvanas évek közepe körül történhetett, nem emlékszem pontosan.

Amikor lehetett, kikértem a dossziémat, kiderült, hogy a nyolcvanas évek elejétől figyeltek. 1982-től néhány évig eljártam a demokratikus ellenzéki körbe, Haraszti Miklós káderezett le, mindenképpen rá akart beszélni, hogy névvel vagy név nélkül, de írjak a Beszélőbe; később tudtam meg, hogy besúgó és provokátor volt. Nagyon izgatott, érdekelt, amit ők csináltak, de éreztem, hogy az nem az én társaságom. Orosz Istvánval, a Beszélő titkos nyomdászával Angliából való hazajövele után sokat beszélgettünk ezekről az évekről, az ő, és Modor Ádámék csalódásáról, földobásukról. Ők tényleg a bőrüket vitték a vásárra. De aztán szerencsére, éppen Gazsi, Lezsák és Tóth Erzséik révén, nagyon hamar megtaláltam az „én társaságomat”, a lakitelkieket és a későbbi MDF-eseket. Soha, egy pillanatra sem gondoltam, hogy valamelyest is számontartásra érdemes ellenzéki személy lettem volna, ennek ellenére lehallgatták a telefonjaimat, figyelték a leveleimet, fölbontva vagy nagy késéssel kaptam meg azokat. Csak a levelezésemből tudhatták, hogy Lezsákkal is interjút akarok készíteni. A kecskeméti rendőrfőhadnagy azt írta a jelentésében, hogy a Komárom-Esztergom megyei rendőrség, és a miniszter figyelmébe ajánl. Két napig örültem, hogy már akkor fölfigyeltek az irodalmárkodásomra, de aztán világossá vált, hogy nem a kultusz-, hanem a belügyminiszter figyelmébe ajánlottak. Tényleg neveléses.

Egykor recenziókat írtál a Népszavának, beti jegyzeteid hangzottak el a Katolikus Rádióban, tárcákban adtál számot a kortárs magyar irodalomról a Bárkában – hogy csak néhány egykori rendszeres véleménynyilvánítást említek. Sokan temetik az irodalom, irodalomtörténet értéktérfőmáló, identitást erősítő szerepét. Te hogy látod ezt?

Igen, nagyon más az irodalom szerepe ma, mint volt még a kilencvenes években is. A könyvkiadás ma már jól-rosszul prosperáló üzletág, trendi témákkal, a tehetséges fiatalokat is belehajszolják a folyamatos könyvgyártásba, nincs idő kihordani a gondolatokat. Egyrészt nem örülök, hogy ennyire perifériára szorult az, amit szépirodalomnak tartunk, másrészt az identitás képződése sokkal gazdagabb, strukturáltabb lett. Például nagy elégtétel, hogy a kormány fölállalja a nemzeti identitás őrzését, ápolását. Vagy, hogy százezrek zarándokolnak el a csíksomlyói búcsúba, és nem kérdezik, honnan tudnak magyarul a székelyek – hatalmas eredmény, emlékszünk, a 2005-ös népszavazáskor mennyire könnyen el lehetett bizonytalanítani az embereket! Másrészt olyan apróságoknak, mint a helyi hagyományok, értékek ápolása, legyen az kolbász- vagy rétesfesztivál, nagyon nagy szerepük van az identitás megerősítésében. A mindennapi életben nagyobb, mint az irodalomnak.

Pillanatnyilag jobban aggódom a Kárpát-medencei magyarságért. Nemzettársainknak valamennyi utódállamban naponta meg kell küzdeniük az identitásukért. Szlovákiában például fölerősödött a hajmeresztő „szlovmagy” identitás, cinikus csőbehúzás, ami olyan, mint volt a „jugoszláv” nemzetiség(?). Valójában a magyar identitás feladását jelentette ott is, és nagyon-nagyon törekenynek bizonyult. És különösen aggódom figyelem a közel félmillió nyugatra vándorolt vendégmunkás magyart. Akik az utóbbi három évtizedben mentek el, az ’56-osokkal szemben egyenként mentek el, nincs közös, identitásképző történelmi élményük, nincsenek megtartó közösségeik. Ekkora nemzetkibocsátást nem engedhetünk meg magunknak.

Sokan a mai napig erdélyi származásúnak hisznek. Munkáid, könyveid egyértelműen tanúskodnak arról – amit többször is megfogalmaztál –, hogy számodra nem határon inneni és túli, hanem összmagyar irodalom létezik. Mikor kezdted érdeklődni a határon túl élő szerzők művei iránt? Miért vált ez meghatározóvá számodra a pályádat, életedet illetően?

Egyrészt eleve benne van az emberben a természetes érdeklődés, különösen, ha ott-hon a történelmi Magyarország térképen tanulja a topográfiát. Számomra az volt a térkép. Az olvasmányaimban, tanulmányaimban nap mint nap belebotlottam olyan helységnevekbe, mint Kassa, Pozsony, Munkács, Kolozsvár, Nagyvárad, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Eszék, Csáktornya, tehát megpróbáltam utánanézni, hová tűnt az a hatalmas félkaréj. Másrészt zsigerekig fölhaborított, hogy a határon túli magyarságnak még a létéről sem, pláne sorsáról, nem szabadott nyíltan beszélni.

A hetvenes évek közepén, még a gimnáziumban talákoztam először kortárs határon túli irodalommal. Őszi almaszedés volt, osztályfőnökünk a Kortársat, Sütő András drámáját olvasta, s szívesebben hallgattuk őt, minthogy szorgalmatoskodjunk. Én pedig attól kezdve szisztematikusan figyeltem mindent, ami a határon túlról érkezett. Az államközi könyvkiadási szerződések keretében a fontosabb könyvekhez azért hozzájutottunk. Katartikus volt a találkozásom Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos verseivel. Aztán 1979-ben szálegyedül, 21 évesen fölültem a vonatra, elmentem megnézni, tényleg élnek-e magyarok például Romániában, vagy csak az a néhány, aki verset ír.

Sokszor megkérdezték, a nyolcvanas években erősen gyanakodva, hogy miért foglalkozom annyit erdélyi irodalommal, netán nacionalista, vagy odavalósi vagyok-e. Magyarázkodni kényszerültem, de volt, hogy rábólintottam, végül is Kárpát-medencei magyar vagyok, mit számít pár száz kilométer. Szerintem az a normális, ha egészben gondolkodunk.

Most jelent meg a Kányádi Sándorról írott monográfiád új, kiegészített kiadása. Születésének 90. évfordulója alkalmából számos megemlékezésre hívtak téged műveinek kutatójaként, barátjaként. A rendezvényeken nem volt szabad hely. Miben látod verseinek, személyiségének titkát?

Kányádi óriási költő, mindig úgy gondolok rá, hogy *költő és ember*. Nagyon sokan elmondják utólag, hogy jó barátságban voltak vele, hogy közel kerültek hozzá, és ez igaz is. Személyes közvetlensége, találkozóinak végtelen sora, egyfajta irodalmi evangelizációnak tekinthető. Az irodalom folyamatosan könyvekben szorul vissza, ő kivitte az utcára, mint Petőfi. Nem voltak illúziói, pontosan tudta, hogy csak élő közösség tudja fönntartani a nyelvet, a nemzetet. Korunk alapkérdéseit tette föl, de arra törekedett, hogy még a bonyolult, összetett versei is több szinten befogadhatók legyenek.

Szilágyi Domokos költészetével is sokat foglalkoztál, másokkal ellentétben, higgadtan, tárgyyszerűen nyilatkoztál, amikor beszervezésének tényét felfedték. Azt irtad, másképp kell olvasni ezután, de kiálltál költészetének esztétikai értékei mellett. Mit jelent számodra most Szilágyi Domokos költészete? Ha kívánhatnál valamit általánosságban a művészet és a mindenkori politika kapcsán, mi lenne az például az ő sorsának függvényében?

Igen, sokkolt a leleplezés, éppen a monográfiáján dolgoztam, nem tudtam folytatni, évekre félretettem. Nagyon nehéz megérteni, földolgozni a félmúltat. A kommunista rendszer fölfoghatatlan erkölcsi károkat okozott, az erkölcsi tőkét rombolták szét azzal, hogy papok, írók tömegét kényszerítették árulásra. Erdélyben, Romániában harminc év után is iszonyúan érzékenyek a besúgásra, de engem ma már jobban ér-

dekelnének a beszervezők leleplezései, akik nyugodt lelkiismerettel mentették át magukat a gazdasági és a politikai hatalomba.

A magyar forradalom hatására 1956-ban néhány kisebb szolidaritási megmozdulás történt Romániában is, utána viszont elképesztő megtorlás következett. 15-18 ezer embert ítéltek súlyos börtönövekre, akkor kezdődött el a magyarok szisztematikusan kiszorítása a politikai hatalomból, a magyar intézmények, iskolák durva fölszámolása, a társadalom minden szintjének eszelős vegzálása. Dávid Gyula figyelmeztet, hogy körültekintőnek kell lennünk, mielőtt ítélkeznénk. Szilágyi Domokost 1957-ben szervezték be, otthon a nyolcgyerekes nélkülöző református papcsalád, s közben naponta százával hurcolják el az embereket a közvetlen környezetéből is. Iszonyú teher egy 19 éves fiatalnak. A következő évben már ideggyógyintézeti kezelésre szorul, önpusztító életet él, élete végéig ki-be jár a szanatóriumba. A beszerzés lelki terhe szerintem semennyire nem érhető tetten a verseiben, bár néhányan diadalmasan találtak rá példákat, az élete viszont ráment.

Szilágyi egész költészetében azt kereste, hogyan használhat a költő, van-e értelme, valóságos haszna, eredménye a versnek; hogyan lehet, maradhat hiteles a költő, hogy a tett és a szó ne váljon el egymástól. Költészete az állandó gyötördések, az igen különböző útkeresések miatt, folyton kicsúszik az irodalomtörténeti fogalmak alól, és ettől vonzó. Valamint attól a paradoxontól, hogy pazar felszabadult játékosként is folyton a halállal játszik. Ezeket a szélsőséges minőségeket egyszerre megélni és versben megírni magával ragadó és borzongató. A versei megmaradnak és érvényesek.

Figyelmed valóban kiterjedt a magyar irodalom egészére. Erre utal az is, hogy a vajdasági Gion Nándor életműve is érdeklődésed centrumába került. Gion írásaival kapcsolatban gyakran hivatkoznak García Márquezre és más világirodalmi párhuzamokra. Te emellett más arcát is megmutattad. Miért izgatott ennyire az életműve, miben látod jelentőségét?

Ahogy említettem, szisztematikusan elkezdtem olvasni a határon túli irodalmi műveket, és hogy megértsem a műveket, a külön történelmüket is meg akartam ismerni. 1983-ban jelent meg Albert Gábor könyve, az *Emelt fővel* című szociográfia, amely lényegében az összes Trianont követő magyarországi nemzetiségi sorsot exponálja, a csángóktól a baranyai svábokig, felvidéki kitelepítésekgig. Egyszerűen csak sorra vettem a területeket, nemzetiségeket, és mint Kolumbusz Amerikát, kezdtem felfedezni a magyar sorsot. Ha az ember ilyesmivel találkozik, vagy vállat von, vagy megszállottja lesz. A nyolcvanas években amúgy is erősebben foglalkoztatta az értelmiséget az elhallgatott múlt megismerése. A Csehországba való deportálásokról, a szudétanémetek tragédiájáról, ha jól emlékszem, Ujváry Zoltán néprajzi oral history gyűjtéseiben olvastam először. Cseres Tibor *Hideg napok* című könyve, Kovács András filmje, Cseres novellája, *A bezdáni ember* pedig az irodalmi közbeszéd része volt. A nyolcvanas években számunkra Jugoszlávia maga volt az irigyelt Nyugat, s közben ott feszült az iszonytató múlt, amiről hallgatni kellett. Gion regényei, a *Virágos katona*, a *Rózsaméz*,

az elbeszéléskötetek fájdalmasan gyönyörű könyvek, bennük a másként megérthetetlen skizofrénia. Emellett persze világirodalmi művek is, nem kevésbé, mint García Márquez vagy Vargas Llosa regényei.

Gion Nándor Magyarországon, élete vége felé a kecskeméti Forrás műhelyében talált szellemi otthonra. A Forrás-kör is közös pont az életetekben. Éveken keresztül részt vettél a Forrás „táborban”. Mit jelent számodra a Forrás műhelye? Miért jelentettek számodra meghatározó élményt a „táborok”?

Talán éppen az utolsó közös táborunkban mondta Gion, hogy azért jó ez a tábor, mert itt még soha nem veszekedtünk. Vagy tíz évig tölthettünk el egy hetet a varázslatos szigeten, kiváló írók, nagyszerű emberek, kecskeméti forrásosok, Füzi Laci, Pin-



Bertha Zoltán és Láng Gusztáv társaságában

tér Lajos, meg erdélyiek, vajdaságiak, Lövétei Lázár Laci, Fekete Vince, Molnár Vilmos, Fekete J. József és mások társaságában. Nekünk Veránka-sziget maga volt Ada Kaleh, a boldogság szigete. Itt ismertem meg a Dunát, Pesten az ember idegen, nem érzi a folyót. Amúgy is vonzódom a szigetekhez, más a ritmus, lelassul az idő, megszűnik az idő.

Emlékszem, sokat meséltél Tandori Dezsőről. Egészen misztikus, különleges barátság képe bontakozott ki ezekből a történetekből. Hogyan alakult ez a barátság? Gondoltál már arra, hogy megírod ezeknek a beszélgetéseknek az összegzését?

Levélben kerestem meg, arra kértem, írjon könyvekről az Új Könyvpiacba. Azonnal vállalta, és amíg aktív volt a lap, minden számunkba küldött esszét, recenziót. Ropant gondosan választotta ki, miről írjon. Telefonon tartottuk a kapcsolatot, fura szertartással, ő Főnöknek szólított én pedig Mesternek. Megbeszéltük, ha véletlenül összefutnánk az utcán, elmegyünk egymás mellett, mert mi, mint két New York-i zsarú, mindent telefonon intézünk. Életünkben egyetlen egyszer találkoztunk, a Nemzet Művésze díjátadón, a Vigadóban, 2014-ben. Elképesztően kedves volt, mosolygott, derűs volt, boldog. Egy időben nagyon sűrűn, néhány naponta egy-egy órát átbeszélgettünk. Eleinte a bécsi útjairól is, de főleg könyvekről, irodalomról, Szép Ernőről, Jékelyről, Wittgensteinről, a verebekről, a fordításairól.

Egészen biztos, hogy nem írom meg ezeket a beszélgetéseket. Ha ilyes célom valaha is lett volna, akkor helyben lejegyzetelek néhány dolgot, mondjuk, hogy melyik íróról, könyvről mit mondott. Nem kell mindent leírni, van a beszélgetéseknek egy olyan meghittsége, amit el kell engedni. A mai napig zavart érzek, ha írók magánnaplója vagy levelezése kerül a kezembe, bár tudom, nem kevesen kifejezetten írói munkásságuk részének tekintették azokat is, és hogy a filológia számára nagyon fontosak, de magamat mindig egy kicsit illetéktelennek érzem ilyenkor.

Szerkesztői munkádat a Széphalom Könyvműhelyben kezdted, a nevedhez kötődik például Várkonyi Nándor életműkiadásának elindítása. Hogyan kerültél oda, mire emlékszel szívesen abból az időszakból?

Mindig is vágytam könyvkiadás-közelbe kerülni. 1991-ben született a kisebbik lányom, gyeges kismamaként az akkor már ott dolgozó Pálincás Gyuri barátom ajánlott Mezey Katalinnak, s aztán évekre a kiadóban maradtam. Hálás vagyok mindkettőjüknek, hogy bekerülhettem a szakmába, nagyszerű írókat ismerhettem meg. A rendszerváltozás körüli hőskorban minden alakult, változott, mi is tanultuk a szakmát. Kun Árpáddal, Tóth Lacival dolgoztam, Laci révén intenzívvé váltak a szlovákiai magyar irodalmi kapcsolataim. Ma már különösnek tűnik, de a kezdeti években Krasznahorkai László, Tolnai Ottó is megjelent a Széphalomnál. Závada Kulákprésének első kiadását személyesen vittem el lapokhoz azzal, hogy fontos, izgalmas könyv, írjanak róla. Megmosolygott a vezető napilap szerkesztője: „régiről minnek?” Aztán néhány év múlva kijött a Magvetőnél kicsit bővítve, akkor meg azt mondták ugyanezek a szerkesztők, hogy zseni... – hát, a fene se érti!

Talán két évre átvettem a kiadó vezetését, Baráth Ferencet hívtam könyvtervezőnek. Feri tervezésében nagyon igényes kiadványokat jelentettünk meg, a Várkonyi Nándor-életműsorozatot is vele indítottam. Aztán olyan kiváló irodalomtörténészek munkáit adtuk ki az Aranyhal sorozatban, mint Csűrös Miklós, Márkus Béla, Bertha Zoltán, Vasy Géza. S mellettük Nagy Gáspár *Zónaidő* című könyvét, Vörös István, Nagy Gábor debüt kötetét, a dialógus könyvsorozatot, Keresztury Tibor–Mészáros Sándorral indulva. A politikailag rázórs korszakban bevállaltam Elek István, Debreczeni György könyvét. Szép korszak volt – és persze, én is fiatal voltam.

*Az Új Könyvpiac egy meghatározó kulturális vállalkozás volt a részedről. Olyan szer-
teázgó munkát végeztél, amely amellett, hogy különböző műfajokban (interjú, kritika,
recenzió stb.) rávilágított az aktuális irodalmi kérdésekre, eseményekre, jelenségekre, fel-
hívta a figyelmet az éppen megjelenő könyvekre, esélyt adott a pályakezdőknek is. Miért
tartottad fontosnak az Új Könyvpiacot? Hogyan határoznád meg akkori szándékaidat,
törekvéseidet? Miért fontos számodra az utánpótlás segítése/nevelése?*

Az a mániám, hogy nem egyik vagy másik irányzathoz épül fel a nemzeti kultúra, a „katedrális”, ahogy Kányádi mondja, hanem a sokféle érték összeadódásából. Lénye-
gében olyasmit szerettem volna folytatni, mint a régi Könyvvilág, Tarján Tamás szer-
kesztésében. Tamást nagyon becsültem, elképesztően tájékozott volt, és egyrészt
nagyon szigorú kritikus, másrészt befogadó.

Nyilván van bennem valami „mama”-effektus, hogy akkor érzem jól magam, ha
fiatalokat támogathatok. Olyan ez, mint a család: te is kaptál, neked pedig tovább
kell adnod, nem föltétlenül a szüleidnek, hanem a gyerekeidnek. Engem is segítettek,
támogatásuk nélkül nem jutottam volna ilyen messzire. Hosszú névsort kellene mon-
danom: Lezsák Sándor, Nagy Gáspár, Ács Margit, Pomogáts Béla, Monostori Imre,
Görömbei András, Kányádi Sándor, Tözsér Árpád, Gion Nándor. Az Új könyvpiac-
nál jó néhány fiatal gyakorolhatott, egyetemistaként vagy pályakezdőként, néhá-
nyukkal megmaradt a kapcsolat, örülök sikerüknek, és néhányan nagyon messzire
eltávolodtak. A Biblia is azt mondja, annak a magnak el kell rothadnia, hogy új életet
csíráztasson.

*Az Új Könyvpiac révén ismerted meg Molnár Tamás filozófust is. Miért volt meghatá-
rozó, fontos, esetleg szemléletformáló számodra a barátsága?*

Molnár Tamást is az Új Könyvpiachoz kerestem meg szerzőnek. Véletlenül bukkan-
tam rá, 1992-ben az Európa Kiadónál jelent meg *A liberális hegemonia* című könyve.
Annyira meglepett, hogy valaki ezzel a közönséges névvel filozófus, hogy megvettem
a könyvet. Hogy mit jelent a konzervatív, azt föltétlenül Molnár Tamás által értettem
meg – a műveiben is, és egyszemélyes magánegyetemen is, ugyanis megtisztelt azzal,
hogy amikor Magyarországon járt, minden alkalommal rám szánt néhány órát. Mol-
nár Tamás kristálytisztán gondolkodott, az elegáns franciás esszé művelte, fontosnak
tartotta, hogy könyvei, gondolatai jegyzetek, értelmezések nélkül is befogadhatóak
legyenek. A világkultúrát célozta meg, ez, sajnos általában hiányzik nálunk. Nagyon
vágunk arra, hogy megmutassuk magunkat a világnak, de alapvetően a magyar ol-
vasónak írunk, mindent aprólékosan, részletesen el akarunk mondani...

*Több fiatalt hívtál munkacsoportodba a Magyar Művészeti Akadémián is. Ott is szer-
teázgó tevékenységet folytattál és folytatsz. Kisfilmeket készíttetek, könyvkiadással fog-
lalkozol. Az Akadémia által nyújtott lehetőségek mennyiben segítik eddigi törekvéseid
folytatását?*

Tulajdonképpen 2000-ben kerültem kapcsolatba az akkor egyesületként működő MMA-val, a Makovecz-korszakban, főállásban pedig 2011-től, köztestületi megalakulása óta veszek részt a napi munkában. Az Akadémiánál végre azt csinálhatom, amit mindig is szerettem volna. Tulajdonképpen a teljes dokumentáció vezetése, felépítése és működtetése a feladatomban: fizikai és virtuális könyvtárat, adatbázisokat építettünk, vagy nyolc honlapot alakítottunk ki, létrehoztunk egy professzionális videostúdiót, elindítottuk a könyvkiadást. Közel kétszáz 52 perces akadémiai portréfilmet készítettünk, ezeket hetente vetíti a köztelevízió. Megépítettük a legnagyobb magyar videós portált, a www.mma-tv.hu honlapra mintegy ezerkétszáz művészeti videót gyártottunk, amelyet eddig közel másfél millióan látogattak. 2017 végén pedig az általam vezetett fősztályt önálló gazdasági társasággá alakított az MMA vezetése, hogy nagyobb önállósággal tegyük eredményesebbé és láthatóbbá a könyvkiadást és portréfilm-gyártást. Évente 50-70 könyvet, albumot, sorozatot adunk ki az irodalomtörténettől, színházművészettől az építészet, film- és fotóművészet, és a művészettörténetig, filozófiáig. Nagyon nagy kihívás ennek a sokféleségnek megfelelni, de éppen az az egyik legnagyobb öröm számomra, hogy sokféle művészeti ággal, alkotóval kerülhettem, és kerülhetek élő szellemi kapcsolatba.

Most mutattátok be a Kortárs magyar irodalmi művek lexikonának eddig elkészült részét. Miért tartjátok fontosnak a kiadását? Mit terveztek folytatásaként?

Falusi Mártonnal arra gondoltunk, hogy érdemes lenne az utóbbi hatvan év, az 1956–2016 közötti magyar irodalom eredményeit áttekinteni és földolgozni. Nagyon fontos elvünk volt, hogy kerüljük a politikai megközelítést, s hogy a magyar irodalom a maga roppant tagoltságában, sokféleségében jelenjen meg, továbbá, hogy végre visszamenőlegesen is integrálódjon a Trianon után szétszakadt magyar irodalom. És persze, azt is szeretttük volna, hogy ne könyvespolcokon porosodjon a kézikönyv, hanem a megváltozott olvasási szokásokat is figyelembe véve, az érdeklődők legszélesebb köre kutakodjon benne. A lexikonformát találtuk a legalkalmasabbnak, ezért nem írói életműveket, irányzatokat dolgozunk fel – kitűnő szerkesztőbizottság és külső szakírók együttműködésében –, hanem konkrét műveket, könyveket, alapvetően a megjelenés éve szerinti besorolásban, függetlenül attól, hogy Budapesten, Kolozsváron vagy Münchenben jelentek-e meg. Így, reményeink szerint megképződik egy határok feletti, integrált kulturális térképzet.

A mintegy négyéves, nagyszabású program az MMA támogatásával, a Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet keretében valósul meg. Körülbelül 700 műszócikk, mintegy kétszáz-kétszázötven alkotó könyve, és félszáznyi esemény kerül be a lexikonba, amely 2021-ben, remélhetőleg kétkötetes nyomtatott könyvváltozatban is megjelenik. Addig is az első 250 elkészült szócikket www.mmalexikon.hu címen, könnyen kezelhető honlapon már elérhetővé is tettük, és folyamatosan töltjük.

-Köszönöm a beszélgetést, erőt és sok sikert kívánok ehhez a szolgálathoz, amelyről Nagy Gáspár Illyés Gyula 85. születésnapján című esszéje jut eszembe, amelyben így fogalmaz: „a gond, az a közös gond, amiért az egész írószág szolgálat lett, aszkézissé vált, [...] ’Óvni egy széthulló családot’, magára eszméltetni és megtartani egy nemzetet”...





KELEMEN ERZSÉBET

Az „identitásbeszéd” és az „identitásjelentés” válsága idején

L. SIMON LÁSZLÓ SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM
CÍMŰ ESSZÉKÖTETE

A posztmodern utáni korunkban¹ még divatosabb kifejezéssé vált az identitás szó. Az eredeti értelmétől és céljától (már jóval korábban) megfosztva sokszor csak jól hangzó terminusként és eszközként, nem a személyes és társadalmi önazonosság megteremtésének diskurzusaért használják a közbeszédben, valamint a politikai és szakmai fórumokon egyaránt. Mít is jelent valójában ez a fogalom?

Az identitás meghatározásának problematikájáról már 1998-ban Hans-Ulrich Wehler (1931–2014) történész írja: „Számos, egymáshoz legfeljebb csak érintőlegesen közelítő jelentésű identitásfogalom létezik egymás mellett, vetélkedik egymással. Fönnáll annak veszélye, hogy azok a tiszta körvonalak, amelyekre a kultúratudományos irányzatok az identitás definiálásával törekednek, a konkurenciaharcban elmosódnak.”² Így Wehler az identitás fogalmát „amorf, mindenkori felhasználásra alkalmas paszpartu-szó”-ként³ elemzi.

Peter Stachel (1965–) az Osztrák Tudományos Akadémia (ÖAW) és a Grazi Egyetem történész professzora felhívja a figyelmet arra, hogy minden meghatározott fogalom mögött általában egész sor kutatási koncepció áll, ezért óva int bennünket attól, hogy egy tudományos elnevezés adott konkrét jelentését csupán a lexikai-definíciós jelentéséből vezessük le. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy a fogalom lexikai definíciója jelentéktelen lenne, viszont elszigetelve a fogalmat, már nem elegendő egy bizonyos terminológia funkciójának megértéséhez. S figyelembe kell venni azt az elméleti hagyományt is, amelyikből a fogalom származik, valamint a fogalom konkrét használatának kontextusát. E nélkül „semmi értelme nem lenne az »identitás« fogalmának általánosan érvényes elméleti definícióját keresni.”⁴

Az identitás („identity”) fogalmát a közbeszédben reflexió nélkül ugyan, de már régóta használták. Először angol-szász nyelvterületen, a XVII. században helyezték filozófiai-tudományos összefüggésekbe (John Locke, 1690; David Hume, 1739), majd az 1950-es évektől kezdődően egyre gyakrabban fordul elő a terminus Erik H. Erikson (1902–1994) német származású amerikai gyermekpszichológus és pszichoanalitikus kutatásainak köszönhetően. Erikson a pszichoszociális fejlődésselmélet kidolgozásakor alkotta meg az identitás (én-azonosság) kulcsfogalmát, a társas valósággal való kapcsolat és kölcsönhatás során megélt tudatos én-élményt. Erikson az identitás alakulását, formálódását egy egész életen át tartó folyamatnak tartotta, és alapvető funkciójának azt, hogy az egyént elhelyezze létének társadalmi terében.

Szerinte a személyes identitás nem más, mint „az individuuum alkalmazkodása a társadalom normáihoz, értékeihez, szerep- és státuszkinálatához, illetve ezek szellemi elsajátítása”⁵ biztosítja az én-azonosságot.

Az amerikai társadalomtudományokban, a szociológia elméletében is ugyanebben az időben fogalmazódtak meg az identitáskonceptiók, amelyek viszont egy fundamentális fontosságú pontban különböznek az Erikson-féle felfogástól. Nevezetesen, amíg Erikson a gyermekkori fejlődésben formált személyes identitást a személyiség magvának, a személy „bensőjének” fogja fel, amely konfrontálódik a külvilággal, hiszen egy identitáskrizist átélő serdülő nem belső problémaként érzékeli állapotát, hanem a felnőttek (a szülők, tanárok) által képviselt nézetek, életmódok elutasításaként, addig a szociológiai koncepciók (referenciacsoport-elmélet, szimbolikus interakcionizmus) képviselői „»identitáson« a társadalmi interakció hatásának, folyamatszerű, képlékeny és kontextus-függő termékét értik, [...] a társadalmi cselekvés egy formáját,” azaz külső tényezők eredményének, amely változik a körülményeknek megfelelően.⁶

Viszont az indianai (USA) Notre Dame Egyetem történész professzora, Philip Gleason (1927–) is már 1983-ban írt az „identitás(ok)” reflektálatlan fogalmiságának elharapózásáról a társadalom- és szellemtudományokban, és utal rá, hogy az identitásfogalom elvesztette az analízisre való alkalmasságát, mert szinte klisévé vált, jelentése kitágult, s mindez „kedvezett az egyre lazább és felelőtlenebb szóhasználatnak.”⁷ Rogers Brubaker (1956–) szociológus (UCLA) és Frederick Cooper (1947–) történész (University of Michigan) is kritikával illeti az „identitás” kulcsfogalmának infálódó használatát a kultúratudományi kutatásokban.⁸ Az 1970-es évek közepén William James Millar Mackenzie (1909–1996) ugyancsak arra a megállapításra jutott, hogy az identitás-szó „értelmét veszti a túlzott használat során.” Robert Cole szerint is az identitás és az identitásválság fogalma „merő klisévé” vált.⁹

Az identitásbeszéd, az identitás-jelentés válsága napjainkban még inkább elmélyül, s a fogalom különféle explanációs funkciói sokszor összeegyeztethetetlenek.

Brubaker és Cooper (Gleasonhoz hasonlóan) különbséget tesz egy „erős” esszenciális és egy „gyenge” konstruktivista identitás között. Erős identitással minden individuuum rendelkezik, vagy rendelkeznie kellene, vagy éppen ezt keresi, akárcsak minden csoport, kollektívum. Ma viszont a „gyenge” konstruktivista identitásfogalom a domináns, amely nem csak a fogalom „puhítására” törekszik, de „megfoszt bennünket annak az értelmétől, hogy egyáltalán »identitásokról« beszéljünk.” Mindez a vélelmezett „identitások” túlburjánzását és a fogalom analitikus erejének az elvesztését eredményezi.¹⁰ Pedig az identitásnak még a köznapi és lexikális jelentése is (lat. *identitas, idem, 'ugyanaz'*) erős, hiszen minden más dolog változása közben időben tartós önazonosságot feltételez.¹¹

Peter Stachel felhívja a figyelmet arra, „hogy az identitás fogalma [...] a kultúratudományi érvelések összefüggésében általában a kollektívumokra vonatkozik, illetve az individuális identitást a kollektívummal összefüggésben vagy a kollektívumhoz való tartozásként vizsgálják. Önmagában nézve ez semmiképpen sem elfogadhatatlan

nézőpont, hiszen bátran kiindulhatunk abból, hogy az individuumok önképe a társadalmi környezethez viszonyulva alakul ki. [...] meg kell állapítanunk, hogy nem csupán lehetőségessé, de szokássá is vált az identitásról beszélni, anélkül, hogy eközben tudatnák, vagy világossá válna, mi mivel, illetve ki kivel is lenne azonos.”¹² Azaz meghatározunk valamit terminológiailag és konceptuálisan, és empirikusan nem nevezük meg.

Az új magyar Nemzeti alaptanterv 2018. évi tervezete is gyakran szól az egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitásról,¹³ de sehol sincs meghatározva, hogy mit is jelent konkrétan ez az (egyéni, közösségi, nemzeti, európai) identitás és világszemlélet. Nyilván az identitás pontos meghatározása, konkrét lebontása majd a NAT alapján összeállított kerettantervek és helyi tantervek feladata lesz, de a kidolgozóshoz a szükséges iránymutatást a NAT-tervezetben is mindenképpen jelölni kell! Mi is értünk tehát egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitáson?

L. Simon László *Személyes történelem* (2011) című kötete empirikusan is közel visz minket a témához és a válaszadáshoz. Az esszégyűjtemény egyik kulcsszava ugyanis az identitás: fő pillérje a műveknek. A nyitó írás (*A szülőföld csókjai*) szerint az identitásunk „adja az erőnket, a tartásunkat, s a[z adott] megyéhez, a szülőföldhöz való ragaszkodásunk is az azonosságtudatunk elválaszthatatlan részévé vált.”

Az író szűkebb szülőföldje Fejér megye, aminek hajdani akácvirágjairól Mikszáth emlékezik meg a *Túl a Dunán* című írásában, de több szállal ide kötődik Kalász Márton is, aki szintén az emberi azonosságunk biztosítékának, köldökzsinórnak tartja a szűkebb és tágabb hazát egyaránt. L. Simon megemlíti még Illyés Gyulát, akinek a nélkülözést jelentette a megye („Felénk a szegénység Fejér megyéből áradt, kitartó és kivédhetetlen hullámokban” – *Puszták népe*), és Takács Imre is feltűnik az esszéekben, aki a Fejér megyei házakról úgy ír, mint Noé bárkájáról: az otthonok a menekülés és a megváltás ígérését hordozzák. A megye neves költője-írója még Vörösmarty Mihály, Gárdonyi Géza, Csoóri Sándor, Csanádi Imre, Péntek Imre, Sobor Antal (*Körbejárni a hazát*). A Nádasdy-család tagjairól is olvashatunk, akik „Fejér vármegye felemelkedéséért, az egyházért, az oktatásért, a térség infrastrukturális fejlődéséért, szellemi gyarapodásáért” nagyon sokat tettek (*Személyes történelem*), s nevezetes történelmi személyiség is származik e vidékről, Klebelsberg Kuno miniszter, aki ciszterci diák volt Fehérvárott.

L. Simon László a „szűkebb haza”, Fejér megye településeit bejárja az olvasóval, s felidézi az ide fűződő emlékeket: feltűnik Gárdonyi, ahol a gyermek-költő az egykori tanáczházából kultúrházzá átalakított rendezvényteremben Csoóri Sándor irodalmi estjén vett részt, s itt zongorázott a zeneiskolai évváró hangversenyeken is (*Körbejárni a hazát*), megjelenik Nádasladány, valamint Sárbogárd, ahol az ügyvéd nagyapa családja élt, a *Mirza* írójának, Simon Istvánnak a szülőfaluja, Bazsi is feltűnik és Sümegprága, ahol az anyai nagyapa lakott. Ehhez a településhez kapcsolja az író a saját maga által kitalált gyönyörű Csokonai-legendát is (*Csokonai Sümegprágán*), s vágya még, hogy újra és újra eljusson a megye többi kisebb-nagyobb településeire: Cecére, Dégre, Enyigre, Fülére, Jenőn át Fehérvárra, Bicskére. Csákváron a családi ereklyeként



örzött csalikancsók és kiöntőkancsók mesterének, az öreg fazekasnak a leszármazottai laknak, s a Velencei-hegységen túl fekszik a legkedvesebb faluja, Nadap, valamint Vörösmarty szülőhelye, Kápolnásnyék. A Velencei-tó északi partján Sukoró található, ahol az 1848-as pákozdi csata előtt a település református templomában összeült a haditanács (*Horgolt harisnya és bársonycipő*). Székesfehérvárott a megye egykori vármegyeházában, „Tegl János és Pollack Mihály tervezte patinás szentélyében” is gyakran megfordul az író (*Az elődök tisztelete*).

Identitásunknak része tehát a szülőföld, a haza szűkebb tartományai. Ez már születésünkkor jelet rajzol homlokunkra, s a nemzethez való tartozás révén fokozatosan belénk ivódik. Ahogy Péntek Imre is írja a kötetéről szóló recenziójában: „Az individuum beleszületik valahova, egy család, egy hagyomány, egy tájegység keretébe, amire kötődése (köldökzsinórja) élete végéig elkíséri.”¹⁴ Mindez nemcsak az én-identitás önkép fogalmának kialakulását jelenti, de a kollektív és nemzeti identitás alapját is, az én-struktúra betagozódását a közösségbe. A pozitív hatásoknak köszönhetően (oktatás, példaképek, ünnepek, hagyomány), a nemzetnek történelmi, gazdasági, kulturális és egyéb értékei, teljesítményei láttán az egyénben az intellektuális megalapozottság mellett kialakul egy pszichológiailag is hatékony képződmény, a nemzethez való tartozás érzése, ami már az élet korai (6-10 év közötti) szakaszában beépül a személyiségbe (lásd: a Csoóri-est hatása a gyermek L. Simonra, a besenyőkkel való kapcsolat: a családi legendárium szerint a Simonok ősi vérvonala, lázadó természetű ide vezethető vissza; a szűkebb család emlékei, élményei, történet-mesélései a gyermeknek; a borvidék, a szőlőművelés, a szüret szeretetének áthagyományozása; az elődök tisztelete stb.). Az oktatásban, így egy nemzeti alaptanterv megfogalmazásában is ezért fontos az egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitás és világszemlélet tartalmi elemeinek meghatározása, kibontása.

A *Személyes történelem* esszéit olvasva kritika alá vonhatjuk Rogers Brubaker amerikai szociológus Kolozsvár környékéről írt tanulmányát is.¹⁵ A szerző szerint a magyar és román lakta térségben domináns az elméleti, a mindennapokat is szabályozó politikai identitáskurzus, amely „két különböző népcsoport világos, kategorikus megkülönböztetéséből ered, ám nem felel meg a térség szociokulturális realitásának. Ezt ugyanis a széles körben elterjedt kétnyelvűség, a generációkon átívelő, mindkét irányban zajló asszimilációs folyamat, számos vegyes házasság és [...] a népesség széles köreinek a nemzeti kategorizálás iránti érdektelensége jellemzi.” Az identitáskurzus Brubaker szerint itt „egy arra irányuló kísérlet, hogy megkonstruáljanak egy olyan realitást, amely ebben a formában nem, vagy legalábbis még nem létezik.”¹⁶ Kovács Éva jól látja, hogy „a szociológia [...] mintha megfeledezett volna az identitás azon lényegi vonásáról, hogy legyen az személyes vagy kollektív, mindkét esetben az önazonosság egyéni megélésén alapul. Vagyis a társadalmi rendszerek, kultúrák stb. önmagukban nem képesek identitás-teremtésre és -fenntartásra anélkül, hogy a társadalmat alkotó individuumok önazonosságukat személyesen is megélnék és saját jelentéssel ruháznák fel. Nehezen képzelhető el például a »magyar kollektív identitás« annak személyes megéltsége nélkül.”¹⁷ Ahogy L. Simon is vallja: „Az én megyé-

met, amivel egy életre eljegyeztem magam, kerüljek bárhova is, legyen bármi vele, alakíthatják, szabhatják, régiósíthatják, lekerülhet a térképről, nekem ez marad a szűkebb szülőhazám” (*Körbejárni a hazát*).

S hogy Brubaker szerint Erdély történelmi központjában, Kolozsvárott és környékén a népesség széles köreit a nemzeti kategorizálás iránti érdektelenség jellemzi? A trianoni elszakítottság miatt szenvedő, a nemzetükhöz ragaszkodó határon túl élő magyarjaink nemzettudatát mindig példaképp állíthattuk (még a Brubaker-tanulmány megjelenésekor is) az anyaország fiatalabb nemzedékei számára. Az elszakítottság ténye az erdélyi magyarok nemzeti hovatartozását csak erősítette, itthon viszont a „kommunizmus logikája” nemcsak „kiirthatatlanul, kigyomláthatatlanul a részünkké vált”, de „lassú méregként” kiszívta „belőlünk az erőt, a lelket, a kitartást, a hazaszeretetet, még azokból is, akik a rendszer haláltusája után születtek” (*A kommunizmus természetrajzáról*). Trockij nyomán L. Simon László a kommunizmus legnagyobb bűnének a nyelv kisajátítását tartja és a nyelven keresztül a gondolkodásunk átformálását. Ma pedig „[...] ebben az identitás- és egzisztenciális válságokkal küszködő kis országban kevesen hallják meg a [...] jajkiáltásokat.” S példaképp állítja a mai újjgazdagok kuporgató, uzsorás életmódja elé a Nádasdy-család áldozatos tetteit: „A környezetüket megbecsülő, azért a sajátjukból is áldozó embereknek erős az identitásuk, az erős identitás, a biztos tudás, a műveltség tartást, hitet és erőt ad” (*Személyes történelem*).

De hogyan alakítható ki és védhető meg az önazonosság?

Ennél a kérdésnél jutunk el ahhoz a ponthoz, hogy feltegyük az alapkérdést: mit jelent azonosnak lenni önmagunkkal? Az identitás fogalmának boncolgatásakor már Bordás Sándor is megjegyzi, hogy első gondolatunk az lehetne, hogy tautologikus a fogalom, hiszen természetesnek tűnik számunkra, hogy az egyén azonos önmagával. Viszont „amennyire axiomatikus ez a klasszikus matematikában ($a = a$), annyira nem egyértelmű a lélektanban.”¹⁸

Identitásról, önazonosságról akkor beszélhetünk, amikor valami olyat teszünk, ami összhangban van emberi méltóságunkkal, saját magunkkal. Boldogok is csak akkor lehetünk, ha azonosak vagyunk önmagunkkal. Ha nincs bennünk szakadás. Ha – a „klasszikus matematika” nyelvével – elmondhatjuk önmagunkról: $a = a$. Mindennek akadálya a bűn, a szeretetlenség. Ahogy L. Simon László írja: „A lelkünkig hatoló döfések, az identitásunk egyre foszladozó szövetét mélyen felhasító lépések [...] mindig annak tulajdoníthatók, ha az országot olyanok irányítják, akik nem szeretik a hazát, a nemzetet, a nép egyszerű, dolgos fiait” (*Haza és szabadság. A hazaszeretetről*). Károlyi József határozati javaslatát is idézi, aki a Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának 1919. február 3-án tartott rendes közgyűlésén mondta ki: „látjuk a tervszerű aknamunkát a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományai ellen” (*Az elődök tisztelete*). S ezzel a ténnyel a XXI. századi utilitarista, szabadelvű társadalmakban még fokozottabban találkozunk.

Addig valóban nem érezzük jól magunkat, amíg el nem távolítjuk magunkból mindazt, ami az önazonosság megvalósításában gátol. „Valamennyi eszes lényre ér-

vényes az a törvény, hogy sem saját magát, sem senki mást nem szabad sohasem pusztá eszközként kezelnie, hanem mindenkor egyszersmind önmagában lévő célként” – írja Kant *Az erkölcs metafizikája* című művében.

A *Személyes történelemből* pedig a gróf Károlyi József határozati javaslatának emlékére felavatott márványtábla ünnepi beszédéből idézhetünk. 1930. január 13-án Grieger Miklós sóskuti plébános mondta: „Mit kell tennünk, hogy az 1918–19. évi forradalmi eseményekhez hasonló szenny és vérözön a magyar nép szegényére meg ne ismétlődjék? Mindenekelőtt meg kell védenünk a hitet s a hitből fakadó erkölcsöt. [...] Politikai, társadalmi, gazdasági, szociális megújítás lelki, vallásos újjászületés nélkül nem képzelhető el” (*Az elődök tisztelete*).

Méltóságunkkal tehát az van összhangban, ha magunkat és embertársainkat nem eszköznek, hanem célnak tekintjük.¹⁹ Amíg a becsületünkkel az elveink összhangban vannak, addig megőrizzük nyugalunkat. Ezt az önazonosságot az életünkkel kell megvalósítanunk. Az önazonosság tehát feladat: az önmegvalósítás feladata. Viszont akárcsak az identitás, az önmegvalósítás is ma roppant divatos és sokszor félreértett, rosszul használt szó. „Amikor valamit megvalósítunk, önmagunkkal is »történik valami«: önmagunkat is megvalósítjuk. Ebben az esetben azonban nem az a döntő, mit tesztek, hanem az, hogyan tesztem.”²⁰ Az önmegvalósításunk akkor helyes, ha annak minden konkrét formája erkölcsi keretben nyer megfogalmazást, ha az erkölcsi teljességre törekvés határozza meg tetteinket,²¹ s ha mások önmegvalósítását nem gátoljuk, hanem épp ellenkezőleg: tetteinkkel lehetővé tesszük a másik kiteljesedését. Az önmegvalósítás egész életre szóló feladat: mindig van mit csiszolnunk, formálnunk a személyiségünkön és a ránk bízottakon. Még ha esetleg kételyek is gyötörnek bennünket.²² Az esszékötetéről szóló vallomásában a szerző erről is szól: „Nagyon sok előnyét látom [...] a nevelésnek, még ha néha komoly próbatétel elé állít is, mert én kételkedő ember vagyok, sok kérdés él bennem. Vannak lelki vezetők, akik néha átsegítik az embert a problémákon, máskor éppen a vívódások idején nincsenek ott. A *Személyes történelem* című könyvemben írtam például arról a katolikus plébánosról, akinek sokat köszönhetek. Az ember különféle lelki- és létállapotaiban másképp tud válaszolni a kérdésekre, de a gyerekek katolikus neveltetését akkor is fontosnak tartom, amikor épp nem vagyok olyan lelkiállapotban, hogy mindent a legnagyobb alázattal tudjak fogadni. Jól el tudom választani magamban a tudatos szülői magatartást a kétségektől.”²³

A tapasztalás – így önmagunk megtapasztalása – az időhöz csakis narratív módon férhet hozzá²⁴ – vallja Paul Ricoeur. S a narrativitás azt jelenti, hogy a történeteink segítségével közelebb kerülünk önmagunkhoz.²⁵

Ez a narratív elbeszélő- és megismerési mód van jelen a *Személyes történelem* esszéiben is. „Történelmünk [...] nem lehet teljes a közös múlt leírását és értelmezését kiegészítő személyes történelem igazságai nélkül. Identitásunk alakulása szempontjából ugyanolyan fontos lehet a családtörténet, a szűkebb közösségünk története, mint a nemzeté, az országé” – írja L. Simon a kötet címadó esszéjében. Marcel Proustra is hivatkozik, miszerint „ami nem éli túl az emlékezetünk határát, nem számíthat sem-

mit számunkra”, azaz „ami nem képezi az egyéni vagy a kollektív emlékezet részét, az nem alakítja gondolkodásunkat, nem formálja személyiségünket, nem lesz az identitásunk része.” Ezért is akarták évtizedeken keresztül a múltat eltörölni, mert „tudták, hogy a történelmünk, a személyes és családi hagyományaink ápolása, ünnepeink megtartása nélkül kiszolgáltatottakká, kihasználhatókká válunk”, gyökértelessé, így pedig gyengévé, erőtlenné és irányíthatókká (*Az emlékezés emlékműve*).

Az elődök tiszteletét, a történelmi múltat közvetítő üzeneteket, tárgyi emlékeket ezért is igyekszik helyreállítani, megmenteni az író: az összetört megyei kőcímert, a két megyei politikusnak, gróf Cziráky János és gróf Károlyi József főispánoknak a képét, valamint az 1930-as Károlyi József-márványtáblát. De összegyűjti és a múlt lenyomatait közvetíti a hajdani nadapi plébános, Baumgartner Károly fényképeivel is, amelyek azokat a sváb községlakókat örököltette meg, akiket később, 1946–1948 között kitelepítettek, akik pedig marad(hat)tak, azokról jelentéseket készítettek. A méltatlanul elfeledett Nádasdy-család fotóit is prezentálja nekünk, mert tudja, hogy „nemcsak erkölcsi kötelességünk [...] a múlt feledésre ítélt fontos darabjainak a leporolása, hanem megmaradásunk záloga is” (*Az emlékezés emlékműve*).

„[...] tőlünk évtizedeken keresztül még az emlékezés jogát is el akarták venni” – mondja L. Simon László a Mészeg-hegyen épült pákozdi doni-emlékkápolnánál tartott megemlékezésen (*Az emlékezés emlékműve*). A kulturális emlékezetnek, a trauma-elbeszéléseknek nemcsak a társadalmi nyilvánosság fórumain való megjelenítést tették lehetetlenné, de más narratív mediatizációját is, s mindenféle nyelvi és performatív beszédaktus reprezentációját. Pedig az individuum és/vagy közösség múltja identitásképző emlékezeti esszenciával bír azok számára, akiknek már nincs közvetlen élményük, tapasztalatuk erről.

A *Személyes történelem* emlékeihez, élményeihez és az identitáskérdéshez köthetők a kötet további írásai is: a keszthelyi születésű Schwarz Dávid találmányáról, a kormányozható léghajóról, valamint a Nikola Tesla rádiójáról szóló megemlékezések. Hiszen a technikai fejlődés hatással van az individuumra és az egész társadalomra egyaránt. Ortutay Gyula interpretációján keresztül Kilián Zoltánt, a *Rádióesztétika* című kötet szerzőjét idézi az író: „A rádió a tér- és időbeli korlátokat is legyőzi; [...] minden más intézménynél több és erősebb.” Kilián társadalom- és műveltségformáló, népevelő erőnek, valamint a lelkek feletti hatalmi eszköznek tartja az új médiumot. Hozzáfűzhetnénk: identitásformáló erőnek.

L. Simon felteszi a kérdést: „Valóban a kultúra lenne önazonosságunk mai autentikus kifejeződése?” Hiszen „kit izgatnak ma megyénk költői, írói, a Vörösmarty és Gárdonyi nyomdokán járt, járó Csoóri, Csanádi Imre, Takács Imre, Péntek Imre, Sobor Antal és társaik?” (*Körbejárni a hazát*) A választ közvetve adja meg rá: „A tudatosan élő ember [...] ha nem óvja a saját és ősei emléktanyagát, akkor észrevétlenül átcsúszik egy olyan ingoványos területre, ahol a meggyengült vagy éppen meg nem erősödött identitása miatt kiszolgáltatottá, félrevezethetővé, [...] kihasználhatóvá válik” (*Személyes történelem*).

Számos bölcsességgel, identitáserősítő aforizmával is találkozhatunk a kötetben: „A történelem igazsága hatalmasabb minden igazságnál” – idézi Adyt (*Személyes történelem*), vagy Márait: „Két ember nem találkozhat egy nappal sem előbb, csak akkor, amikor megérték e találkozásra” (*A szenvedelmes kertész*). Ezt szövi tovább és állapítja meg Ambrus Lajos tanácsát követve a következő kijelentésben: „mindennek eljön a maga ideje, s aminek még nincs itt, arra határozottan mondjunk nemet”. A türelem is alaperény, „ami nélkül sem jó író, sem valamirevaló kertész nem lehet az ember.” Ezt a tézist erősíti meg Karel Čapekkel: „[...] minden bölcsesség támasza és talpköve a türelem” (*A szenvedelmes kertész*). A közvetlen környezetünk, így a rokonság is formálja az identitásunkat. A nagymama és a keresztapa példája előbb-utóbb megérik az utódokban: „A nagycsaládi összejövetelek emlékét idéző ebédeken az asztalfőn ülő nagyanyám rendszerint egyedül imádkozik, miközben a gyerekek már a levest szürcsölik. Ha a keresztapám is ott van, akkor ő is imádkozik, vagy csak az áment mondja – nagyanyámé az imamondás joga. A nagylányom a közös étkezések előtt mostanában szintén elmond egy imát. Halkan, egyedül. Senki sem kérte tőle, nem erőltette rá. Úgy látszik, mégis van esélye annak, hogy egyszer rendbe jönnek a dolgok, hogy mégiscsak helyre áll a természetes isteni rend. Csak kimaradt pár nemzedék, pár évtized. *A gyerekeink mentik meg a lelkünket*”²⁶ (*Légy a mi érző, meleg bőrünk!*) Valóban, „[...] az ünnep szentsége mindig erőt adott a legnehezebb földi pillanatok elviseléséhez” – idézi Dobos Marianne *Sorsfordító Karácsonyok* című kötetének bíborosi ajánlását. „Vizsgáztatom magamban az ünnep kisugárzó erejét” – mondja vele és utána a *Sorsfordító feltámadás*-ban. További sapientíák: „Ha hanyatlik egy nemzet, akkor [...] ez egyszerű, hétköznapi dolgokon látszik meg először: a rendezetlen előkerteken, a piszkos parkokon, az elhagyott házakon, az elhatalmasodó önzésen, az egyéni menekülési stratégiák kidolgozásán, az ünnepek figyelmen kívül hagyásán és a példamutatás nélküli parttalan szónoklatokon” (*Haza és szabadság. A hazaszeretetéről*). „A szabadság hiánya [...] csak akkor hasít belénk, amikor kalodába zár bennünket a zsarnokság, vagy amikor becsap bennünket az önkény szele” (*Haza és szabadság. A szabadságról*). Az egészséges személyiség kialakulásához pedig elengedhetetlen a tréfa, a derű, a szellemesség, hiszen „[...] a humor az egyetlen eszköz”, amivel át tudjuk vészteni „a mindennapok komor és szellemtelen szürkeségét” (*Csonkai Sümegprágán*).

A politikai identitás-karaktereket felmutatva szól Csoóri Sándorról is, aki „mély és összetett költői nyelven” tudta megszólítani a közönségét (*Márciusi Charta*). „Vajon mikor jutunk el oda, hogy a politikai, ideológiai diskurzus helyett az esztétikai szempontok érvényesüljenek a szerzők körüli vitákban” – teszi fel a kérdést az *Írószent vagy dilettáns?* című esszéjében, amiben Wass Albert irodalomtörténeti megítéléséről értekezik.

Patronás diákként számtalanszor hallhattam Lékai László bíborosnak (1910–1986) a fiatal keresztény tanulókhoz intézett beszédét. Minden prédikációjában elhangzott a Jób könyvéből vett jelmondata (*Succisa virescit*), amit később igazolt az idő: a megnyesett fa valóban kiszöszült. A kommunizmus „észrevétlenül belénk

ivódott, alattomos lassú méregként színezte át a bőrünket, szívta ki belőlünk az erőt, a lelket, a kitartást, a hazaszeretetet, még azokból is, akik csak a rendszer haláltusája után születtek” – írja L. Simon László *A kommunizmus természetrajzában*. Viszont a vizsgált identitástudat kontextusában elmondhatjuk, hogy az új évezredben a volt kommunista országok hordozzák Európa erkölcsi megújulásának lehetőségét. A teher alatt valóban szépen felnőtt a pálma, s hozzá tehetnénk, az identitástudatunk is megerősödött.

L. Simon László Takáts Gyulára emlékezve a *Szonettek a Styxen túlra* című Takáts-kötetről nevezi el az íróársakra, irodalomtörténészekre, kritikusokra, szerkesztőkre emlékező írásainak, búcsúszövegeinek ciklusát (*A Styxen túlra*). Az „emberi és baráti főhajtások” közül három megemlékezés emelkedik ki: Mátis Livia, Sobor Antal és Deák László halála „közelről érintette az író, a személyiség legmélyebb rétegeit sértve, borzolva föl” – írja róla Péntek Imre.²⁷ Mátis Livia nagy tudású, alázatos szerkesztő, aki „érzékeny volt, kifinomult ízléssel megáldva, ugyanakkor okossága, műveltsége [...] pragmatizmussal és határozottsággal párosult” (*Az utolsó út*), Sobor Antal, aki írásaival és impresszionista festményeivel „az örök tavasz ígérését jelentette” (*Felemás tél*) a környezetének, Deák László költő, kiadóvezető és képzőművész, az atyai jó barát, akinek a pályája szintén példaértékű, és egész személyisége szintén mély nyomokat hagyott benne („*Kívülállás nincs*”).

A személyes kapcsolatoknak, kötődéseknek, a családi élményeknek, emlékeknek (szüretelés, disznóvágás, nemzedéktörténetek stb.) identitáserősítő szerepük van: ezen az élettörténeti elbeszéléseken keresztül empirikusan is hozzá tudunk férkőzni az önazonossághoz. Bár ezzel nem azt állítjuk – ahogy Kovács Éva is utal rá²⁸ –, hogy egy élettörténet-kutatással teljes egészében megtalálhatóvá, esetleg tudományos eszközökkel rekonstruálhatóvá válna számunkra az önazonosság, hiszen a történetet ugyan halljuk-olvassuk, de egy másik történet, a saját tudományos szövegünk segítségével, melyben az eredetit, ami az Ént meséli el nekünk, csak interpretáljuk.

A saját tapasztalat tehát szükséges. De egy másik személyes történeten (történelmen) keresztül önmagunk történeteihöz és értelmezéséhez, azaz saját identitásunkhoz és identitáserősítésünkhöz közelebb kerülhetünk.

JEGYZETEK

- 1 A Robert L. McLaughlin által bevezetett, részben ironikus poszt-posztmodern fogalom helyett használ(hat)juk az aktuális-/kortárs-digitális modernség/modernitás megjelölést!
- 2 Hans-Ulrich WEHLER, *Die Herausforderung der Kulturgeschichte*, München, 1998, 130.
- 3 Hans-Ulrich WEHLER, *Identität. Unheimliche Hochkonjunktur eines „Plastik-wortes”* = Wehler, *Konflikte zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, Essays, München, 2003, 147.
- 4 Peter STACHEL, *Identitás. A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái*, Ford. MESÉS Péter és ERDŐSI Péter, Regio 2007/4., 5. <http://www.epa.hu/00000/00036/00068/pdf/003-033.pdf>

- 5 Peter STACHEL részletesen is foglalkozik az identitás terminus technicusával, Philip Gleason és Erik H[omburger]Erikson identitás-megközelítésével. STACHEL, *Identitát. Geneze, Inflation und Probleme eines für die zeitgenössischen Sozial- und Kulturwissenschaften zentralen Begriffs*, Archiv für Kulturgeschichte 87, 2 (2005) 395–425. Gleason hangsúlyozza, hogy összefüggés van az életpálya és az életmű között: Erikson házasságon kívül született, ismeretlen apától. Mostohaapja nevét (Homberger~Homburger) az amerikai állampolgárság felvételekor megtagadta, zsidóként „asszimilálódott”. A nemzetiszocialisták „faji” okokból üldözték, s bevándorlóként érkezett az Egyesült Államokba. Mindezek hozzájárultak, hogy az élete során konfrontálódott az „identitásválságokkal”. Gleason írja: „Amikor [Erikson] húsz évvel később [1975-ben] visszatekintett, az identitással kapcsolatos gondolkodásának alakulását vázolja, bevándorlóként szerzett saját tapasztalatait hangsúlyozta. »Magától értetődőnek tűnhet, [...] hogyan merült fel személyes, klinikai és antropológiai megfigyeléseim nyomán az 'identitás' és 'identitásválság' fogalma. Nem emlékszem, mikor kezdtem el használni ezeket a meghatározásokat; természetesnek tűnő alakjuk a ki- és bevándorlás és az amerikanizáció élménye.« Ez valóban elképzelhető.” Philip GLEASON, *Identifying Identity: A Semantic History* (1983) = Werner SOLLORS (szerk.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*, New York, 1996. Az Erikson-idézet forrása: Erik H. ERIKSON, *Identitásválság önéletrajzi vetületben* [Ford. PETŐ Katalin.] = *A fiatal Luther és más írások*, Gondolat, Budapest, 1991. 429. Vö. STACHEL, *Identitás*, 9.
- 6 STACHEL, *Identitás*, I. m., 12.
- 7 Lásd: Philip GLEASON, *Identifying Identity: A Semantic History*, The Journal of American History 69,4 (1983), 910-931.
- 8 STACHEL, *Identitás*, I. m., 24.
- 9 *Uo.*, 26.
- 10 *Uo.*, 27-28.
- 11 *Uo.*, 29. Mivel az identitás szó fogalmi köre a fundamentális különbségeket elfed(het)i, s így alkalmatlanná válik bármilyen analízisra, a szerzők szerint egy differenciáltabb analitikus nyelvezet kellene használnunk, „ahelyett, hogy elvegyítjük a rasszon [race], valláson, etnicitáson stb. alapuló önértelmezéseket az »identitás« nagy konceptuális olvasztótégelyében.” Az identitás-terminus helyett olyan fogalmak használatát ajánlják, mint azonosság [commonality], kötődés [connectedness], összetartozás-érzés [groupness]. „Az »azonosság« valamilyen közös jellemzőn való osztozást jelöl, a »kötődés« az embereket egymással összekapcsoló relacionális kötelékeket. Önmagában sem az azonosság, sem a kötődés nem hoz létre »összetartozás-érzést«, vagyis egy jól megragadható, körülhatárolt, szolidáris csoporthoz való tartozás érzetét. Az azonosság és a kötődés együttvéve azonban már képes lehet erre.” STACHEL, *Identitás*, I. m., 32.
- 12 *Uo.*, 5-6.
- 13 Lásd a tervezetben: „felépítsék identitásukat, világszemléletüket” (2.1.1., 114. oldal, 4. bekezdés); „felépítsék identitásukat, világszemléletüket” (2.2.1., 119. oldal); „A pedagógusok személyes példát mutatnak a demokratikus elvek alkalmazására, továbbá a nemzeti és európai identitás megélésére” (1.1.6., 5. oldal); „Nemzeti és európai azonosságtudatra, hazaszeretetre és aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés” (1.1.6. 5. oldal) stb.
- 14 PÉNTEK Imre, *Éltető hagyomány – konzervatív értékprioritások* (L. Simon László Személyes történelem /Esszék/című könyvéről), Pannon Tükör 2011/6., 63. http://epa.oszk.hu/03300/03335/00088/pdf/EPA03335_pannon_tukor_2011_6_063-066.pdf

- 15 Ez a munkája a problematika példaértékű eseteként került be a Beyond „Identity”-be.
- 16 ROGERS BRUBAKER – FREDERICK COOPER, *Beyond „Identity”. Theory and Society* 29, 2000, 27.
- 17 KOVÁCS ÉVA, *Vakmerő tézisek az identitásról = Nemzet a társadalomban*, [szerk. Fedinec Csilla] Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004, 224.
- 18 BORDÁS SÁNDOR, *Reváns és identitás*, Társadalomtudományi Szemle, 2008/4., 3.
- 19 Bizonyára megtapasztalhattuk már azt is, hogy valaki számára nem cél voltunk, hanem eszköz. Nem én kellettem neki, hanem a pénzem, a tudásom, az összeköttetésem, kapcsolattrendszerem a karrierjéhez, a testem stb.
- 20 ROKAY ZOLTÁN, *Az erkölcsi lény. Önazonosság és önmegvalósítás = Emberismeret és etika*, szerk. BERAN FERENC, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 33, 36.
- 21 KIRÁLY ERNŐ, *A keresztény élethivatás*, Szent István Társulat, Budapest, 1982, 112.
- 22 Az Abraham Maslow szükséglet-hierarchiáját (életben maradás, biztonság, társas kapcsolat, teljesítmény, önmegvalósítás) Sz. Lukács János a következő szintekkel bővítette ki: *megismerés, esztétikum* és az önmegvalósítás szintjét a *másoknak, másokért* élni szemponttal fűzte tovább. A Maslow-piramis legalsó szintje a csupán életben maradásra törekvést, az anyagi test ruhával, táplálékkal stb. való maradéktalan kiszolgálását jelenti. Ebben a léthelyzetben pedig nem beszélhetünk önazonosságról sem, hiszen hiányzik az arra való törekvés, hogy az alany önmagát és embertársait ne eszköznek, hanem célnak tekintse. S mivel az önazonosság feladat, az önmegvalósítás feladata, így – bár ezt kívánja elérni – mégsem tudja megvalósítani önmagát az individuum. L. Simon is azt írja a *Haza és szabadság* című esszéjében, hogy a vásárlási mánia életmóddá vált. Ez már nemcsak a magyarság gyengülő identitását mutatja, hanem az új, globális világ értékrendjét is, a médiából ránk ömlő korszellemet. A legmagasabb szint, az önmegvalósítás szintje pedig napjainkban korrekcióra szorul. *Valósítsd meg önmagad! Használd a legkorszerűbb szépségápolási termékeket! Öltözködj a legújabb divat szerint! Válaszd álmaid autóját! Megéri, mert megvalósíthatod önmagad!* – hangoztatják a reklámok (saját szöveg, K. E.). Azaz a fogalom itt is inflálódott, elveszítette az eredeti jelentését. Az igazi önmegvalósítás ugyanis a másoknak és másokért cselekvő élet. Lásd KELEMEN ERZSÉBET, *Emberismeret és etika. Középszintű érettségi tételek és jegyzetek a tanítási órákhoz*, Kairosz, 2010, 19-20, 100-101.
- 23 *Kétségek és meggyőződések – interjú L. Simon László kulturális államtitkárral*, Magyar Kurír 2012. október 17. <http://www.magyarkurir.hu/hirek/ketsgek-es-meggyozodesek-interju-l-simon-laszlo-kulturalis-allamtitkarral>
- 24 PAUL RICOEUR, *A hármas mimézis = Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Osiris: Budapest, 1999, 255.
- 25 KOVÁCS, I. m., 224.
- 26 A kiemelés tőlem, K. E.
- 27 PÉNTEK, I. m., 66.
- 28 Lásd KOVÁCS, I. m., 227.



A bizánci arcú grófnő mondata

Nem volt könnyű bejutnom. Carla vezetett a kerten keresztül a rövid ösvényen, s közben elmondta, hogy a grófnő a közvetlen bizalmasain kívül ritka kiváltságosokat fogad csak otthonában. Arra tehát, hogy valaki csak úgy az utcáról bejusson hozzá, a nullánál is kevesebb az esély. Hogy én mégis bejutottam, talán annak köszönhettem, hogy éppen a villa ablaka alatt fakadtam ki elkeseredett dühömben, mikor a sokadik választási plakátról nézett rám műmosolyával az arc, kiáltottam egy nagyot, aztán jó hangosan, nem túl barátságos hangon, azt mondtam, hogy a francba ezzel a sok személtládával, akit a hátán hordoz ez a föld! Nagyjából így hangozhatott, amit mondtam, nem emlékszem már pontosan, de még ha emlékeznék, akkor se ugyanúgy adnám vissza magyarul, ahogyan olaszul mondtam akkor, ráadásul nem is ugyanazon a nyelven gondolom újra, amelyiken egyszer valahol kimondtam. Pedig az még a könnyebbik eset lenne.

Ravennában történt, Jusztinianosz és Theodóra meg Dante városában, ahol a dühös kiáltásomat követő harmadik órában már a következtetést is levonhattam, hogy akit szeretnek az istenek, annak útjába vezérelnek egy bizánci arcú grófnőt. Hálám jeléül felsorolhatnám most a grófnő összes erényét, de nem szeretnék elveszni a részletekben, annál is inkább, mivel Carla, a grófnő társalkodónője, akiről zárójelben jegyzem meg, hogy csípőig érő, feszes farmernadrágot és testhez tapadó rövid pólót viselt, szőkére festett, egyenesre vasalt hajában egy türkizkék tincs lógott, fülében papagájtollas fülbevaló, orrában piercing, s ahogy ment előttem, és széles taglejtések kíséretében, félig hátrafordulva magyarázott, hirtelen átvillant bennem a kérdés, ezek után vajon milyen lehet maga a grófnő és a kettejük társalkodói viszonya. Miután a grófnőt is megismerhettem, voltaképpen semmin se csodálkoznék, most mégis inkább kerülnék minden feltételezést, hiszen könnyen előfordulhat, hogy minden alapot nélkülöző fantáziálásomhoz vezetne, ha belekezdnék.

Tehát kanyarodjunk vissza oda, hogy Carla lejött elém, hogy kinyissa a villa cirádás kovácsoltvas kapuját az oldalán lógó félkilós kulccsal. Figyelmeztetett, hogy ne terheljem majd a grófnőt a részletekkel, ha kérdez, rögtön a lényegre mondjam, mert a grófnő ki nem állhatja, ha valaki mellébeszél, ennél jobban már csak azt utálja, ha valaki nem hagyja neki a saját elképzelése szerint rekonstruálni a történetét. Bólintottam, hogy naná, mi sem természetesebb, *certo, si capisce*, valahogy így hangozott talán, amit mondtam, s aztán elindultam Carla után a kerti ösvényen.

Itt abba is hagyhatnám, rögtön rátérhetnék most is a lényegre, de kissé elbizonytalanodtam ebben a pillanatban, mert egyrészt itt van, ugye, a grófnő, aki nem kíván tőlem részleteket hallani, és miután bemutatkoztam Carlának, megmondtam, ki vagyok, honnan jöttem, Carla is leintett, hogy ne folytassam, a nevemen kívül eszembe ne jusson egyéb adattal fárasztani, az épp elég, a grófnőt másrészt az ördög és a való-

sághúség kedvéért annyit legalább hozzá kellene tennem, hogy. Szóval minek tagadjam, szívem szerint aprólékosan leírnám a villa kertjét, minden zegzugát, a kovácsoltvas bejárati kapu kulcsát pedig nem is lefényképeztetném, hanem inkább egy kínai kalligráfussal rajzoltatnám le, mert ők tudnak csak olyan lendületes vonalvezetéssel, mértéktartóan visszafogott, mégis határozott eleganciával rajzolni, ahogyan az a fekete kulcs ki volt cirádázva. Nem tudtam róla levenni a szememet, és amikor Carla felakasztotta a szegecsekkel kivert övén lógó karikára, melyen ha volt egyáltalán kulcs, akkor is eltakarta az a rengeteg, apróbb-nagyobb számomra meghatározhatatlan rendeltetésű színes tárgy, amely lógott rajta. Én már akkor sejtettem, hogy nem mindennapi teremtés lesz ennek a lánynak az úrnője.

Izgalomban, igen, szinte gyerekes lázban voltam, amíg a rózsaszínes mészkővel burkolt kerti ösvényen elértük a bejárati ajtót, úgyhogy jószerivel nem is maradt időm azon tűnődni, milyen fura helyzetbe sodort megint a véletlen egy elhamarkodott mondatom miatt. Az öreg villát nem is figyeltem meg elég alaposan, hiszen, ahelyett, hogy megálltam volna, hogy minden részletében megcsodáljam azt a faszervezetű, csupa kő épületet, megszaporoztam lépteimet, Carla sarkában jártam, és egyszeriben kívülről láttam magamat, föl sem tudtam fogni hirtelen, mit keresek én itt, miért engedtem megint annak a néma erőnek, amely maradásra kényszerített, miért nem mentem tovább, miután a grófnő kiáltott, minek kellett megvárnom, hogy ez a farmernadrágos lány kijöjjön elé, és végigvezessen az ismeretlen villaépületbe vezető ösvényen.

A berendezésről nem tudok mondani semmit, mert amint gondolatban újból átlépem a küszöböt, rögtön megszólal bennem a grófnő hangja, hallom azt a sikoltást, amivel fogadott. Nem is túl jó ez a szó, mert sikoltani éles hangon kell, és talán a nyafka nő tud csak igazán, aki folyton kényeskedik, aki meg ellenben a fél életét át-cigarettázta, átiddogálta, annak sikoltás helyett is komoly, tekintélyparancsolóan rekedt hang tör fel a torkából, még akkor is, amikor hirtelen fájdalomában felkiált. Ösztönösen megtorpantam a hangra, Carla azonnal hátrakapta a fejét, amint észrevette, hogy megálltam, és sürgetőn intett, hogy menjek, ne álljak meg, ahelyett, hogy rohant volna egyenest az asszonyához. Lehet, hogy ebből nekem már sejtene kellett volna, jól begyakorolt színház az egész, hiszen ha egy társalkodónő sikoltani hallja az asszonyát, azonnal a segítségére kellene sietni.

Megindultam Carla után, nem néztem se jobbra, se balra, csak épp a szemem sarkából pillantottam vissza, tekintetemmel gyorsan lefényképeztem az ösvényt szegélyező bokrokat, fákat, bár akkor nem is vettem észre, csak most, hogy ráértősen gondolok vissza arra a pillanatra, egyenként le is tudnám rajzolni a bukszusokat és az érdes levelű kocsányos tölgyeket, melyek a villába vezető ösvényt szegélyezték, távolabb a magnóliafát, még távolabb pedig a virágzó leánderbokrokat, tehát biztos, hogy mielőtt a házba nyíló súlyos tölgyfaajtó küszöbét átléptem volna, visszanéztem, mintha mielőtt belépnék, egy képben szeretném látni újra mindazt, amit út közben magam mögött hagytam. Odabent félhomály volt, de talán nem is ezzel a félhomállyal, hanem inkább a portáncoltató fénykévével kell elképzelni a szobát, amellyel a

lebukó nyári nap szeli keresztbe a házat, ha nyitva áll előtte ajtó, ablak. Márpedig ott nyitva állt.

Bevallom, mint oly sokszor, most is csalókévan bizonyult az előérzetem, igaz, erre is csak jóval később, most, így utólag jövök rá, ahogy próbálom összerakni az eseményeket, hiszen akkor hirtelenjében nem is értem rá gondolkodni, gondolatfoszlányok cikáztak bennem, vagy még azok sem talán, ezért csak most vonom le ezt a következtetést. Előérzet, sztereotip képzettársítás a hang alapján, mindkettő lehetett, mind egy is talán, micsoda, a lényeg úgysis az, hogy egyáltalán nem az a látvány fogadott, amire számítottam a kapukulcs, Carla feszes farmernadrágja, szegecsekkel kivert, fekete derékszíja meg a grófnő elcigaretázott hangjának hallatán. Nem az a különös külsejű, csupa ligő-lógó, aszimmetrikus redőkkel testhez idomuló, többretegű, színes selyem tunikát, lábszárközépig érő, passzentos, lábfej nélküli legginget viselő, vállig lecsüngő, négyszögletes fülbevalókkal, gyűrűkkel és gyomorszájat verdeső, súlyos nyakláncokkal felékszerezett, festett arcú, tépett hajú öreg tinédzser, hanem egy visszafogott eleganciát sugárzó, lilásan ősz hajú, határozottan Theodora császárnéra emlékeztető arcélű hölgy fogadott odabent.

Most, hogy ráérésebbem vissza tudom idézni magam elé a látványt, van időm elgondolkodni, hogy vajon fáradt rózsaszínnel vagy inkább tüdősínűnek nevezhetném-e a kiskosztümöt, melyet a grófnő viselt, s amely a mérhetetlenül finom árnyalatú acélkék szaténblúzzal együtt szemet gyönyörködtetően harmonizált ősz hajával.

Nem akarom tovább részletezni a pillanatot, mert talán egy pillanat lehetett, nem több, miután bemutatkozásul keztem nyújtottam, és mondtam a nevemet, majd a grófnő váltott Carlával néhány gyors mondatot, gondolom, hogy mivel kínáljanak meg, mit hozzon be a konyhából, sokat gyakorolt félmondatokkal, halkán, számomra kivehetetlen rendszerben adta az utasításait, én meg közben a szemem sarkából, lopva körbepillantottam, aztán amint Carla kiment, rögtön vissza is kaptam a tekintetemet, nehogy illetlennek találjon ez az ízig-vérig arisztokrata hölgy. Miután intett, hogy foglaljak helyet, semmi másra nem tudtam figyelni, még a tálcán sorakozó színes marcipános süteményeket, kókuszgolyókat és mignonszerű aprósüteményeket sem szemléltem meg tüzetesebben, mert annyira lekötötte figyelmemet a grófnő hangja.

Mintha magyarázattal akart volna szolgálni az iménti kiáltásra, rögtön bele is vágott, elmesélte, hogy pókot látott, azért sikoltott, és valahányszor pókot lát, nem tehet róla, ekkorát kiált, mert amikor az első férjével síelni voltak Aostában, a kandalló szélén mászott egy pók, ő meg, hogy a férjén bosszút álljon, amiért nem viszi magával az esti kártyapartikra, mondván, hogy csupa férfi lesz ott, pedig ő éppen azért ment volna, úgyszólván bosszúból egy mozdulattal rásöpörte a lángoló fahasábokra a hosszúlábú kaszáspókot. Ez még nem lett volna valóok, tudni kell ugyanis, hogy a grófnő férje kedvelte a rovarokat, képes volt a földön fekvő, félkönyéken támaszkodva nagyítóval órák hosszat bámulni a nektárt gyűjtögető méheket egy-egy virágszálon, a boly előtt hasalva a bábokat cipelő hangyákat, az ablakpárkányon két mellső lábával a csápját tisztítgató ájtatos manót, vagy a nyitott ablakon betévedő karcsú darázscincért. A pókgyilkosság tehát még nem lett volna végzetes valóok, ám

ő másnap az ebédnél úgy összemelegedett a férje egyik kártyapartnerével, hogy estére kelve már Milánóban volt, csak egy levelezőlapon tudatta a férjével, hogy a hormonok hívó szavának engedelmessé Milánóba utazott, előreláthatólag hosszabb időre, úgyhogy a nyári szünidő leteltével ne felejtse el reggelente iskolába küldeni a kislányt, ha visszajön a cserkész táborból, mert amilyen szívből bélelt az a lány, magától nem jut eszébe, hogy iskolába menjen, a nevelő szava meg úgyis kevés, hogy jobb belátásra bírja.

Sorrendben, valóságosan vissza se tudom idézni, amit a grófnő mesélt, mert mihelyt eszembe jut egy jelenet, rögtön elébe kerül egy másik, aztán úgy belekeveredek a részletekbe, hogy a végén úgyis csak az összbenyomást tudom leírni egyetlen szóval, hogy lenyűgöző, igen, lenyűgöző volt, még akkor is, ha az igazat megvallva nehezen viselem, ha valaki csak maga szeret beszélni, arra nemigen kíváncsi, amit a másik mondana, és mi tagadás, kicsit a grófnő is ilyen volt. Láttam rajta, hogy belemelegszik, élvezi, ahogy mesél, és én se bántam, meg se fordult a fejemben, hogy jó, ha a fele igaz ennek az egésznek. Végig felém nézett, miközben mesélt, a szeme azonban mintha a fejem fölött vagy mellett egy meghatározhatatlan pontra szegeződne, pillantása kissé homályos volt, mint akik kontaktlencsét hordanak, s ettől mindig olyan álmodozó, merengő vagy látni a tekintetük, mintha nem is azonos dimenzióban járnának a beszélgetőpartnerükkel. Igen, valahogy én is így éreztem, miközben a grófnő mesélte az amatőr entomológus férjével való szakításukat, a válást, majd a folytatást, én meg feszülten figyeltem, s abban a néhány pillanatban, amikor elkalandoztam, ahogyan a beszédesebb partner hosszúra nyúló mesélése közben óhatatlanul ki-kihagy az ember figyelme, megállapítottam magamban, hogy ez a grófnő, az örök Anna Karenina, aki szívfájdalom nélkül képes volt elhagyni kilencéves kislányát egy férfiert, nyilván egy életen keresztül felmentést vár, nekem is azért meséli most, hogy újból átélve újból megbocsáthasson érte önmagának. Vajon hányszor mesélte már el életében? És vajon mit mond a lányának?

Most, így utólag végiggondolva arra a következtetésre jutok, hogy végső soron minden ember élete kész regény, minden azon múlik, hogy ki hogyan meséli el. Nem is folytatom, pedig folytathatnám, mert a grófnőnek élete során kalandban bőven volt része, amint azt sejteni lehet, hiszen, ahogy maga is mondta, egész életében a hormonok hívó szavának engedett, nyilván özvegységre jutott nagypjától örökölt jellemvonásként, aki annakidején maga sem állta útját az érzéseinek, hiszen ötvenhat éves fejjel teherbe ejtett egy tizenhét esztendő, szemrevaló idomokkal megáldott, széles csípőjű parasztlányt, s miután kitudódott, a családi ebédnél méltatlankodva intette le az idősebbik fiát, a grófnő nagybátyját, aki ekkor volt tizenkilenc, és a deszkerhez önfeláldozón ajánlkozott, hogy ő majd megmenti a család becsületét, feleségül veszi a megesezt parasztlányt. A grófnő nagybátyjának megállt a keze a levegőben a profiterollal, mikor az apja rezzenetlen arccal adta a családi asztaltársaság értésére, hogy semmi szükség rá, mert ő már megtette.

Miközben Carla kísért kifelé az ösvényen, amelyen bejöttünk, azon tűnődtem, vajon hogyan értelmezzem a grófnő magyarázó mondatát, amellyel végül az ismer-

retségünkre okot szolgáltató kifakadásomat kommentálta, bár teljesen más színezetben, más szövegösszefüggésbe helyezve, mint ahogyan akkor, hirtelen felindulásomban épp az ő villája előtt csúszott ki a számon. Azt mondta, legyen nyugodt, ne törődjek semmivel, éljem csak bátran, lelkiismeret-furdalás nélkül az életem, tegyek meg mindent, amit szeretnék, olyat viszont soha, amihez szikrányi kedvem sincsen, ahhoz túl rövid az életünk, különben is – és itt most olaszul folytatom, hiszen olaszul hangzott el a mondat –, *dopo il tempo reale il temporale e poi il nulla*.

Voltaképpen ezt is így utólag értem meg igazán, most szűröm le tanulságul, hogy a grófnő nemes egyszerűséggel az emberélet ívét összegezte ebben a mondatában. Meghallotta a kifakadásomat, kíváncsi lett rám, mert nem értette, de azonnal felcsigázta érdeklődését az egzotikus hangzású nyelv, ezért utánam küldte Carlát, majd miután elmesélte az életét, megértő tekintetem láttán úgy vélte, a remélt felmentést is megkapta tőlem, úgyhogy viszonzásképpen, azt hiszem, vigasztalni próbált utolsó mondatával, bár, ha jó meggondoljuk, azt se vonom kétségbe, hogy mint oly sokszor az életben, amit magamra értettem, az most is inkább a másikról szólt. A grófnő ügyesen feladta nekem a leckét, tépelődhetek rajta egy darabig, pedig egyszer már úgy éreztem, értem, kezemben a megoldás kulcsa, csupán annyi teendőm marad, hogy kitaláljam, hogyan adhatnám vissza magyarul úgy, hogy azt is jelentse, amit gondolok, hogy a grófné szájából akkor jelenthetett, és a magyarul visszaadhatatlan szójáték miatt se szenvedjen csorbát a mondat értelme. Mert minden eleme világos, itt van a valóságos idő (tempo reale), amelyben él az ember, aztán egyszer csak vihar támad (temporale), az ember kizökken a valóságos időből, ami végül a semmihez vezet (il nulla). Valóságos, tényleges időnek tekinthetném az elmúlt ifjúságot, az eddig életet, amiben már minden az, ami. Aztán egyszer csak megdörren az ég, villámlik, vihar tör ki, és az ember kizökken a valóságos időből. Hogy jó-e ez vagy rossz, az csak utólag derül ki. Lehet, hogy túl későn is, ha igaz az, hogy vihar után mindenképpen a semmi következik. De ha unalmas, egyhangú, léleknyomorítón valóságos időből rántja ki az embert a vihar, akkor vajon nem helyezheti át egy újabb valóságos időbe, mely után ismét jöhet egy másik vihar, ha az is unalmassá válik? És még egy kérdésem maradt, ezt is szívesen feltenném a grófnőnek: az ismételt valóságos idő után nem jöhet mindjárt a semmi? Biztos, hogy annak vihar után kell következnie? Efelől nem vagyok teljesen meggyőződve.

Bizonytalanság, gyanú árnya motoszkál bennem, hogy jól értelmeztem-e a grófnő szavait, s az akkori beszédhelyzetből kiragadva ebben az új megvilágításban jól adom-e vissza magyarul, ha azt mondom, *a valóságos idő után jön a vihar, majd a semmi*, nem úgy kellene-e inkább mondanom, hogy *a valóságos időt vihar követi, aztán a semmi jön*, és nem távolodom-e el túlságosan az eredeti mondat értelmétől, ha azt mondom, *a valós időre vihar, viharra a semmi*, s vajon érzékeltetem-e kellőképpen magukat a körülményeket, melyek közepette a mondat elhangzott, és amelyek javarészt elmesélhetetlenek. Nem tudom érzékletesebben leírni a grófnő hangját, pedig a feszült várakozásban, miközben kalandos élettörténeteit hallgattam, titkon reméltem, engem is megkérdez majd, mit keresek itt, miért volt az a kifakadás, amely miatt

Carla az ő kérésére utánam kiáltott, és beljebb invitált, mikor csupán egy választási plakát mellett elhaladtomban csúszott ki a számon a félkész mondat, amelyet kisebb-nagyobb eltéréssel a nap folyamán többször is kimondtam, még nem tudtam elszakadni teljesen a honi valóságtól, itt is hol magamban félig elharapva, hol tisztán, jó hangosan, méltatlankodva, ahogyan otthon szoktam, a plakátarc eddigi politikai tevékenységei meg a választási jelmondat között tátongó áthághatatlan szakadéokra gondolva.

Egyszerű mondat volt, ékes olasz nyelven, s a grófnő nyilván megérezte benne azt az enyhe hangsúlybillenést, amiből rájött, nem olasz az illető, aki mondja: *alla merda con tutti 'sti stronzi che c'ha la terra sulla faccia* – így szaladt ki akkor hirtelenjében a mondat a számon, ha pontosan idézem, bár sietve hozzá kell tennem, hogy akkor, ott, sokkal természetesebben hangzott, persze nem lehettem egészen biztos benne, hogy a grófnő arra értette, amire mondtam, sőt, biztos, hogy nem, hiszen nem láthatta a plakátarcot. Mielőtt végképp elbizonytalanodnék, abban is, hogy a grófnő tényleg ezt mondta, s nem csak úgy kitaláltam és hozzáillesztettem kalandokban korántsem szűkölködő élettörténetéhez, sietve leszögeztem magamban, hogy nem, nem tévedek, szó szerint így hangzott az a mondat: *Dopo il tempo reale il temporale e poi il nulla.*





SZENTE ANITA

Röpködő pihék

KISNOVELLÁK

Pályakezdőt olvasni mindig izgalmas, hát még ha az írása próbára is tesz. Sente Anita nem törődik vele, hogy olvasója érti-e, élvezi-e. Csinálja makacsul, amit csinálnia kell. Amiről ma úgy hiszi, hogy csinálnia kell. Apró írásai enigmatikusak, időnként bosszantóak. Nem szórakoztatóak, hanem elgondolkodtatnak, megfjézésre várnak. Goldingot, Virginia Woolfot, időnként Mándyt idézik. Bohumil Hrabal kísérletezéseit juttatják eszünkbe. Erősen önreflektáló írások ezek: félálomi, kósza csapongások, máskor meg nagyon is pontos, aprólékos, pepecselő helyzetfelmérések, meglepő képzettársítások. Egy-egy izom moccanását, a tekintet rebbenését, a gondolat, a fantázia követhetetlen „fröccsenéseit” próbálják megragadni, vagyis azt a képlékeny, tünékeny valamit, amiből és amiben vagyunk, amiből a létezésünk, napjaink nagyobb része áll. Az írás magányos tevékenység, ez az írásmód pedig különösen az, hiszen a sorokat körmölő és a sorokban megjelenő szereplő ugyanaz. Cortázari sakk-matt: az író figyelő hősét, önmagát, aki figyel az író. Hogy mi lesz ebből? Zsákutcának bizonyul-e, eleve bukásra ítélt kísérletnek, tiszteletre méltó erőfeszítésnek, mely sehová sem vezet? Vagy valami új? Bárhogyan lesz is, Sente Anitát olvasva jusson eszükbe William Faulkner híres, panaszosan büszke mondata: „Én a lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcai alapján rangsorolom magunkat.”

Száraz Miklós György

DELFINTERÁPIA

Ebben az akváriumban nincs talajtisztító porszívó, pengés algatisztító, vagy víztisztító oldat. Csupán egy lyukas háló, mellyel a felületi koszt, és egy-két oda nem illő elemet sikerül néha eltüntetni.

Lubickoló delfinek laknak itt, akik gondosan vigyáznak arra, hogy az évek során felgyűlt iszap ne zavarja össze a felületet. Megtanulták, hogy az uszonyaik kevesebb erőfeszítéssel is segítenek. Kevéske lüktetés, aprócska mozdulat is képes arra, hogy elkerüljék a süllyedést. De akkor, és csakis akkor, hogyha ez a folyamat soha nem ér véget, egy véget nem érő lendület. Egy delfinkerék. Senki nem kíváncsi arra, hogy mi van odalent, nem szükséges tudni, hogy mennyire koszos a víz. A felszín maradjon olyan, amilyen, és ez már valami.

Delfinpapa és delfinmama zajjal tájékozik ebben az akváriumban. Delfinkicsik jól tudják, hogy a vízben el kell kerülni azt a pontot, ahonnan visszaverődik a hang, mivel mellkasukkal fogják fel a hanghullámokat. Ezeket a hullámokat magukba szip-

pantják, minden apró neszt elraktároznak. Megtartják a kellő távolságot, majd továbbbúsnak. Egészen addig, míg az üveghez nem csapódnak.

Delfinkicsik nagyon tanulékonyak. Örömmel fogadnak minden jutalmat.

– Hé, Kisdelfinek! Ha kiugrotok, akkora halat kaptok, amekkorát el se tudtok képzeln! – szólal meg az akvárium tulajdonos.

Lendület, ugrás. Egyik delfin, másik delfin. Át a karikán! Tapsvihar. Nehéz tes-tüket képesek farokúszójukkal fenntartani a vízben, kiváló egyensúlyérzéküknek kö-szönhetik. Igazi delfinterápia!

Csak remélni tudom, hogy az a tál, amit az akvárium szélén látok nem nekik van előkészítve.

ELFOLYÓ IZMAIM

Kiterítették, és ahelyett, hogy ráfeküdtem volna, leguggoltam, és átkulcsolva, ma-gamhoz szorítottam a térdem. Így akartam távolabb gurulni a látványtól, de mégis meggondoltam magam. Szép, finom, vékony kis semmiség. Óvatosan bánhattak vele, hogy ilyen ép maradt. Idegenné vált, halottá, tőlem függetlenné. Most már igazán meztelennek érzem magam, szégyenérzet nélkül. Nem kell féltennem az egyetlen, amin látszik az idő múlása és a tökéletlenségem. Makulátlanná váltam, mégis meleg-em van. Nézem és nézem, hogyan működöm szűrő nélkül.

Megfeszítettem a bal tricepszem, a vállam nem mozdul, még csukott szemmel is képes vagyok rezdülésbe hozni. Nem csak a környezetemnek, a gondolataimnak is ki van szolgáltatva a testem. Alantos csodában sorra feszítem az izmaid, elemeimmel szorítok helyet ebben az üresnek tűnő térben, a levegőben. A szemhéjamon fény szű-rődik be, minél erősebben koncentrálok arra, hogy ne érezzem környezetem forró-ságát, annál inkább utat tör magának a fény. A homlokomon keresztül jut fel az agyvelőm, mintha megolvasztaná, és egyre folyékonyabbá tenné. Kinyitom a sze-mem, hátha csak az a baj, hogy nem merek szembe nézni a valósággal. Olyan ez, mintha először látnék napot, s miközben hunyorítva bámulom, célegyenesen, egy fe-kete pötty jelenik meg előttem. Tudom, hogy nem bogár, elmosolyodom, hogy a kedvenc anyajegyem repülni is tud. Nem is akárhogy, egy halovány szivárvány segíti, nehogy lezuhanjon. Szabályos nyakkörzést végzek, megropogtatom picikét, a pötty hiba nélkül követi a tekintetem. – Gyere, menjünk. – szólok hozzá nagyon csendesen, nehogy megijedjen. Csukom a szemem, a pötty izületeim kattogásának ritmusára a pupillámon tűnik fel. Lehajtom a fejem. Finoman, szegényke nehogy megsérüljön.

Egy másodperc, tüstént egy hangya jelenik meg a talajon. Egyensúlyozik az apró kavicsok és szárazságtól képződött repedéseken. Szaporán közeledik felém. Milyen apró, és mégis milyen rafinált. Azt hiszem, engem szemelt ki célpontnak. Nehezen jut át a sárban hagyott, azóta darabosra száradt lábnyomon – akkor még cipő volt rajtam. A körvonalain egyensúlyozva talál magának egy repedést, amit követhet. A lábujjamra ugrik, picit beleremegek, csiklandoz. Kiszemeli egyik vérerem, és azt kö-

vetve a lábszáramon törekszik felfele. Kis törékeny. – Nincs narancsbőr, barátocskám! – mondom neki humorosan, de úgy tűnik, nem érti a viccet. Felnézek a napra, a fekete pötty ott van, készenlében áll. – Jó magasra repültél – gondolom.

– Te jó ég! Mindjárt itt vannak. Előadás lesz, én fogom Xoloitzcuintle szerepét játszani. Hónapok óta próbálom a szerepet. Most végre megmutathatom, hogy nem egy passzív izomtömeg vagyok, aki elszenvedi környezete megpróbáltatásait. Élvezem a változást. A produkció egyetlen mutatványból áll: hátrafele kell lépegetnem, fel-lép-nem egy éremosztó dobogóra, majd elkapni a felém repülő pizzát. A jutalom örök-érvényű: soha többé nem fogok gondolkodni. Egy ilyen ajánlatot kár lett volna kihagyni. Amúgy is szeretem a pizzát, és az előkészületekhez fájdalomcsillapítót is kaptam (nem mindenhol adnak, de itt magas a színvonal).

Amikor a szerződést töltöttem, magabiztosan ültem az íróasztalnál, nem voltak kétségeim afelől, hogy döntésem örökérvényű, és karrierem a csúcspontjára hág. Alaposan írtam alá, formált betűkkel, olyan határozott voltam, mint ahogy most karakánul felpöccintem a hangyát.

Beszökken a könnyecsatornámba, mint buta kis szúnyog. Kitépem a szempilláim egyesével, csakhogy ne érezzem a fájdalmat.

Már javában zajlik az előadás. Különbféle kultúrákból állnak előttem emberek. Kiszolgáltatottan gubódzom össze önmagammal. Nincs mivel védenem a testem, a fájdalomcsillapító nem hat. Egyre torzultabbnak látom izmaim, Meggondoltam magam. Nem akarok Xoloitzcuintle lenni. – Kérlek, hagyjuk abba az előadást. Nincs szükségem honoráriumra. – Úgy szorítom magamhoz a térdem, mint még soha. Vagocok, mint egykoron kopasz kutya barátom.

Dicsérnek, azt mondják, egyre jobban játszom a szerepem. Elhiszem, hogy tehetséges vagyok. Lihegek, de a színtéren maradok. Talán jó nekem itt. Becsuknám a szemem, ha nem fájna ennyire. A fránya bogár még mindig ott van, elhomályosítja a látásom.

A nap lemenőben van. Olvadok, kényelmesen folyok szét az előttem elterülő lábnyomban. Kitöltöm a repedéseket. Lassan elmúlik a szárazság. Tapsolnak, tetszik nekik. Én is elégedett vagyok. Csak egyetlen dolgot hiányolok, a két szabályos anyajegyet az orromról.

HALREPTETÉS

– Kismadaram – mondta a hálnak. Közelebb repült. – Pici virágszirmom, ezentúl hozzám tartozol! – Magával ragadta. – Ismerem hogyan működsz. – És kikapta a vízből.

Alacsonyan repült, hogy vízhez juthasson halbarátunk. Eleinte minden percben. Később már óránként.

– Tudom, hogy mi jó neked. Vigyázat, kapd fel az uszonyod, szikla! Megmenttem az életed.

Halbarátunk nem volt hálátlan, csodával töltötte el minden, ami a nagy kékségen túl mutatott. Korábban elképzelhetetlen képeket látott. Repülhetett, még ha nem is vágyott erre eddigi rövidke életében. Az a kis szél is jólesett neki, ami a kopolytűját csiklandozta.

Egyre magasabbról figyelhette a lakhelyét, már nem félt. Biztonságban volt a nagy fehér has ölelésében. Hogy mi van afelett, arra nem gondolt. Élvezte azt is, ahogy a hátúszója leszárad. Először csak a bognártüske veszített tartásából, majd szépen lassan elvált testétől és az alattuk folydogáló patakba zuhant. Picit megijedt a csobbanástól, de hát már úgyse veszi hasznát. Mindenesetre jól jött az a kis vízcsepp.

– Ó ne haragudj, túl közel repültem. Vizes lettél! – És felrepültek egészen a fenyőfákig. – Annyira örülök, hogy vagy nekem, még soha senkivel nem éreztem magam ilyen jól.

A pikkelyek egyenként kezdtek potyogni, de soha nem a levegőbe, hanem minden emelkedésnél egyenesen a nyelőcsövön át a begybe.

Hölgyeim és Uraim! Megérkezünk az úticélunkhoz. Kérem, mindenki szíveskedjen lecsatolni protézisét.

KOCKACUKOR, NYÍRFÁN

Hamarosan kezdetét veszi a lendület. Előtte jó bekapni egy kockacukrot. Megtalárod az asztalon, de mielőtt elvennéd, told le a gatyád! Csak azt hagyd az asztalon, amelyik még ragacsos. A tisztákat bedobhatod a mosógépbe. Jó, hogy szárító is van végre, elfér rajta a te ruhád is. Falatozz, érezd magad otthon, van itt hely mindkettőnknek. Lendület. Jó lenne megcsavározni a székeket, persze nem várom el tőled... azért mégiscsak mi lenne, ha? Ekkora kalapot életemben nem láttam (kár, hogy megrongálódott a centrifugálástól).

Csodás, ahogy a nyálad önálló életet kezd az utolsó kockacukron. Minden kis darabka egymásba kapaszkodik az oldódás előtti pillanatig. Látva a nedvet ezen a kis kockán, megkívánom, hogy a törzsön te is felmássz velem.

Kérlek, először tarts bakot, hogy elindulhassak. Várj, még mindig nem elég magas. Állj rá a székre! Nem biztonságos, inkább az asztra. Emeld magasra a karod! Bizonytalanul nyújtózol. Guggolj le, hogy ráállhassak a válladra, közben megigazítom a hajad, nagyon kócos, maradj mozdulatlan. Nekem most jó, jelzed, ha fáj?

Ne félj, a nyírfának csodás a kerge. Egyre magasabbra mászok, már nem látlak, remélem, minden rendben oda lent. Most nem félek, pedig alig van mibe kapaszkodni, ha nem csöpögne ez a mézédés nedű, biztosan leesnék.

Összecuppogtatom a lábam alá képződő foltokat. Nekem fehérnek tűnik, van egy kis fényjáték is, különösen, ha félrehajtom a leveleket. Egyik ágat határozottan átkulcsolom combjaimmal, így sokkal könnyebb haladni az új illatok fele, s a hozzám illó kilátásért.

Milyen sokan vannak itt. – Hahó, maga a másik ágon, milyen régóta tartózkodik itt? – Nem válaszol. Van itt nő is, férfi is. Ideje ismerkedni, milyen más itt az összes felsőtest. Néhányan közülük úgy kapaszkodnak ezekbe az ágakba, mintha örökre maradni szeretnének.

Emlékszem, jártam már itt, még évekkal ezelőtt, akkor egyedül indultam el, és még nem volt ennyire tapacsos, nem volt mibe kapaszkodni. A levelek makacsul ragaszkodtak rögzült helyeikhez. Egyetlen mozdulat képes volt elindítani a változást. Egy pillanat alatt zuhantam le.

Az esés nem járt különösebb következményekkel, csak a lábam tört el és a hasamon lettek horzsolások. Figyeltem a fűszálat, egyiken te is ott voltál, figyelted a repkedő katicabogarakat. Amikor észrevetted, épp felállni próbáltam. Egy közeli faágra támaszkodva, kapálództam, nem tudtam, hogy foghatnám meg, hogy felhúzhassam magam. A lábamat nem bírtam felemelni. Apró zümmögők rajzottak körülöttem, le akartam csapni az összeset, de egyik berepült a szemembe, pontosan a pupillámra.

Amikor közeledtél, elrepültek a bogarak, magasra szálltak a levelekre, egyenletessé vált a légzésem, és amikor már megbizonyosodtál arról, hogy képtelen vagyok segíteni magamon, vizes kendőt nyújtottál felém. Annyit szóltál: „levegő”. A pöttyös szatén másodpercek alatt felmelegedett.

Az olvadt nyírfacukor hosszan csordult válladon, pontosan három napon át nem törülte le, amíg meggyógyultam. Nem olyan három nap volt ez, mint a mesékben, inkább mint egy előre meghatározott türelmi idő.

Jelenleg a hátamban érzek feszülést. Fekszem, és megrémít ez a rengeteg fehér vonal fölöttem. Nincs ezen a fán sem odú, sem fészek, csak ragacs. Váltunk sárga izókra.

Gyorsan véget ér az élvezet. Sajnálom, elfogyott. Felírom a bevásárlólistára. Holnap: kockacukor. Ne felejts el emlékeztetni.

KI LÁTTA PÓLINGOT?

Viseld ezt az ékszert szereteted és hűséged jeléül, mondtam Pólingnak tizenhét éve, amikor utoljára láttuk. Gondolom, fészket rakott egy ismeretlen helyen. Naponta elképzelem, ahogy alkonyatkor hogyan mutogatja jobb lábát a többieknek, büszkeséggel töltheti el, amikor megcsillan a fény a gravírozott orvosi fémen. A körülötte állók, akik még soha nem merészkedtek be a városba sajnálhatják az ismeretlen idegent. Ő mit sem sejtve a legapróbb kövekhez kopácsolhatja gyűrűjét, majd végigsimíthatja a fűben, bánkódva előző indulatos mozdulatain.

Jól ismertelek, azt hiszem.

Emlékeim szerint nem sokkal azután, hogy mérethiba miatt leszűkítettem, majd felcsatoltam a lábára a gyűrűt, elengedtem a csőrét, amit addig erősen szorítottam, és mélyen a szemébe néztem. Nem láttam csak két üres, szürkén csillogó golyót. Megcirógattam, ő magasra emelte a fejét, megcsippentette a fületem. A következő kép,

ami eszembe jut, hogy magasan repül. Nagyon magasan. A foltos hasát figyeltem, féltettem, hogy lezuhan. Sérültnek láttam, és taszított a gondolat, hogy újra hozzá érjek. Repülj messzire! Fehér foltok, kék ég, ott hagyatalak.

Minap egy hölgyvel beszéltem. A Bikás parkban találkozott Pólinggal, aki a tavirózsák fölött rótt a köröket. Az órajárással egy irányban repült, majd landolt a kupolás metróállomáson. Csőrével a legfényesebb üvegen kopácsolt, talán fakopáncsnak képzelte magát, vagy a Keletihez sietett, nem tudom. Kábultan repült vissza a tóhoz, a szellőszörföt is ideje volt kipróbálni. Legalábbis nekem így mesélte a nő, akiről annyit tudok, hogy imádja a kalapokat. Biztosan mérges volt, amikor Póling rászállt a frissen vásárolt fejdísz karimájára. Ismerve az én kismadaramat, a most látható kalap, amelyen műrózsza díszlik, csak utánzata lehet annak a bizonyos kalapnak, amit a találkozáskor viselhetett. Ingerülten az Újbuda tábláról ejtett néhány szót, aztán azokról az ártatlan gyerekekről, az eddig sértetlen koszos vízről, a sötétedésről, s az órákon át tartó várakozásról. Többé őt sem láttam, de Póling eltűnéséért azóta is őt okolom.

Póling gyűrűszámát régóta elfelejtettem. Csak a barna tollára emlékszem, amit egykor, fürdésük után, napokon át vizesnek éreztem. Mégis örültem, mert nélküle elviselhetetlen lett volna a bőrén a szöcskék, sáskák és tücskök szaga.

Mióta az irodában dolgozom, jólesik látnom a lépcsőn felejtett tollpíhéket. Vásároltam egy kalapot is, hogy felszűrhasam a peremére ezeket a finom kis semmiségeket. Díszítésként szolgál, a műrózsza mellett, amit magam varrtam rá.

Felérek a bejárati ajtóig, kétszer is megpróbálom kinyitni a zárat, nem sikerül. Megpróbálom finoman, apró mozdulatokkal, semmi. Leülök a küszöbre. Amióta itt vagyok, picit megnőtt a kalapom, hátrébb tolom, hogy ne zavarja a látásom. Zizegést hallok, a kulcslyukon apró pihe száll ki, éppen olyan, amilyeneket a lépcsőfokokon találtam. Megtapogatom, végigsimítom a mutatóujjammal, nedvesnek érzem, felhelyezem a kalapra.

Búzre leszek figyelmes, először csak a levegőben érzem, majd a kezemen, a ruhámon, s végül mindenhol poshadt víz szag áramlik. Olyan ez, mint amikor a felmosót a sarokban felejttem és csak napokkal később megyek haza. Kifújom az orrom egy használt papírsebkeendőbe, amit a nagyjából tizenhét éve nem viselt farmeromból veszek ki. Szétmállik, de nem zavar, a cafatokat visszagyűröm a zsebembe. A szagtól nem sikerült megszabadulnom. Leveszem a kalapom, közelebb hajlok a kulcslyukhoz: mi lehet oda bent? Víz hullámozik, forrón gőzölgő víz. A kíváncsiság erősebb, mint a félelem és az undor, még egyszer megpróbálom kinyitni az ajtót. Mielőtt sikerülne, megrezeg a vasszerkezet, benne az üveg is. Már nagyon érdekel, mi lehet ez. Az üveg elreped, először meghátrálok, majd közelebb lépek, és akkor egy hosszú csőr vágódik a repedésbe. Megijedek a vértől, visszarántom a kalapot a fejemre, és a szemembe húzom. Könnyen megy, mert közben hatalmassá növekedett. A réseken figyelem, ahogy a lépcsőházat madarak lepik el. Erős gőz homályosítja a látásom. A búz egyre elviselhetlenebb, hangzavar, csiripelés tölti meg az addig üresen kongó lépcsőházat. Sokan vannak, egyre többen. Felkapnak, magasba emelnek, kirepülünk az ablakon. Először az Országház fölött szárnyalunk, egy könyvtár előtt szemüveges

kislányok mélyednek bele a fantáziájukba, olyan figyelmesen olvasnak, hogy nem vesznek észre. Berepülünk egy színház előcsarnokába. Színészek beszédtechnikáznak az előadás előtt, ők sem vesznek észre. Nem tudok sírni, pedig jól esne, lehütené az arcom. Egy műterembe érkezőnk, megpróbálom közelebből is megnézni az alkotást, ám hatalmas lendülettel nekicsapódom az olajfestéktől illatozó vászonnak. Megmártózom, jól esik a hűvös massa, elkábulok a színektől, a rengeteg árnyalattól. Bekenem a testem, az arcom fehérre színezem, a kezeim zöldre, a lábam barnára, felhörpintem az ecsetmosó folyadékot, ami lenolaj és víz keveréke, az olaj a tetején lebeg, miért került ebbe víz? A művész csodálja, hogy önmagától szépül az alkotása, nem veszi észre, hogy én is itt vagyok. A madarak kacarászva magukkal ragadnak, indulnunk kell tovább. A kő- és betontenger után narancssárgás, barnás park fölött suhanunk. Szeles az időjárás, de jólesik. Az ordítózás és a fülsértő madárcsicsergés nem csillapodik.

Miért nem szállhatunk le? Vigyetek haza!

Széndarabokra leszek figyelmes, a madarak a karmuk közt szorongatják, azokkal képeznek szemellenzöt számomra, csak egyenesen előre, vagy hátra tudok nézni. Égési sérüléseim keletkeznek, ahogy egy-egy erőteljesebb szélroham meglódít. Az olajfesték nem tesz jót a bőrömnek, még inkább felsebesedik. Egyre gyorsabban repülünk, az épületeket már nem látom, csak a felhőket. Nincs fókusz, hiányoznak a körvonalak. Talán a Bikás Park fölött lehetünk. Teljes lendületünkből csapódunk neki az üvegfalnak, most már biztosan tudom, hogy hol vagyok. Elkábulok, de megismerem Póling véres lenyomatát, nincs időm rá, hogy letöröljem. A madarak alám röpítik az időközben gigászivá nőtt kalapot, bedobnak a közepére. Mint hatalmas vattacsomagba, úgy süppedek bele. Szépen lassan engedik el csőrükkel, egyedül vagyok. Zuhanok.

A kis lyukon, amit a tű okozott a rózsza felvarrásakor, víz csordogál be, de egyelőre tisztának tűnik. A bőrömön az égési sérülések ott vannak, de enyhül a fájdalom. Egyenletesen veszem a levegőt, félek, mert fogyóban, hiszen a víz emelkedik, lassan belep. A tű irányába tartunk, úgy érzem hamarosan nem lesz biztonságos kis csónakom. S máris az idetelepített halak és a kirakati tavirózsák társaságában vagyok, megérkeztem.

Mielőtt még a kalap karimáján kikönyökölve elgondolkodhatnék a történések miéértjén, forró széndarabkák potyognak rám. A madarak szórják szaporán, megállás nélkül. Olyan a látvány, mint amikor baksát égetnek a Kalondán, és szerteszét pattognak a forró, öntörvényű szikrák. Nehéz a levegővétel, étletelenné válik körülöttem minden élőlény. A halak összecsopotortosulnak, együtt emelkednek fel a vízfelszínre, én határozott lendülettel melléjük ugrom, közben egy tavirózsza levele berepül a számba. Megmozdul a kalap, elveszíti az egyensúlyát, és átfordul, maga alá temet bennünket. Sötét van, semmit nem látok, összeszorítom a szám, hogy ne nyeljek vizet. Mégsem annyira tiszta, mint ahogy ahogy eddig gondoltam.

Becsukom a szemem, izzó tollpíhéket, pikkelyeket, húst és apró csontokat látok. Idegennek hitt anyagok forrósodnak egygyé. Hal és égett műanyag szaga uralkodik a kalap alatt. A nyomás növekszik, szélsébesen csapódunk át a kalapon. Vulkanánná vál-

toztam. Kiköpöm a növényt, hogy fellélegezhessek. Hosszan csordul a láva, most már tudom, hogy hová raktál fészket.

VÍZESÉS

Ránéztem az órára, pontosan öt perce volt csend. Fogtam a kézitáskámat, megnéztem minden kis zsebét, hogy nem felejtettem-e benne hajcsatokat vagy aprópénzt. Elővettem a fiókból az ollót, felvágtam a tasakot, és másfél kiló tejport szórtam az üres táskába. Kiváló minőségű, finom por volt, akár házicsokinak is megfelelő lenne, annak ellenére, hogy régi.

A hátsóajtón vagy a kis ablakon kimászva ajánlatos elindulni, így tanultam. Az egyik nyugatra néz, a másik délre. A hátsó kijáratnál öt év alatt felgyűlt kidobandó ruha barikádozta el az utat, szemeteszsákokban tároltuk, még nem dobtam ki, nem volt rá alkalmunk, nem is adtuk oda senkinek, miért is adtuk volna? Alaposan megcsomóztam a szájukat, úgy igazítottam, hogy feszesen álljanak. Miután alaposan megfigyeltem a betonozott udvart, hátat fordítottam: irány az ablak. Három majom ugrált, párkány, járda, párkány, járda, leverték az elektromos hőmérőt, 28 Celsius fok tört darabokra a térkőn. Az egyik kis berbermajom épp akkor pillantott rám, amikor hozzá akartam vágni az ollót. Egymás szemébe néztünk. Hosszasan bámult, segítségkérő tekintete volt. Sípolt a hőmérő, nem tudom, miért. Rámugrott, a szememhez kapott, sajnos későn csuktam le, megsérültem. Mire újra felnéztem, a kölyök a vérben heverő anyamajmon mászkált. Kiugrottam az ablakon, kihúztam a hasából az ollót, a farmeromhoz töröltem és beletettem a táskámba. Nem éreztem magam hibásnak, véletlenül történt.

A harmadik majmot, aki a hőmérő darabkáival játszadozott, felemeltem és besegítettem az ablakon, amit kilincs nélkül is be tudtam húzni. A főbejáratához ténferegtem és miután megbizonyosodtam arról, hogy zárva van, elindultam. Dúdolgattam is, de csak halkán, az ollóval kanalgattam útközben a tejport, finom volt, nagyon, ízlett.

A vízesés felé tartottam, mindenkinek hangosan köszöntem, még mosolyogtam is. A mi utcánkban nincs aszfaltozva, de engem ez nem zavar. Négykézlábra ereszkedtem, a táska fülét a számba vettem, ráharaptam, büszkén magasra emeltem a fejem. Bólintottam mindenkinek, visszaintettek. Vicesek, ahogy két lábon egyensúlyoznak az emberek. Alkonyodott. Már majdnem az erdőnél trappoltam. Alig néhány kilométer lehet még odáig, gondoltam. Leültem, vakaróztam, kinyitottam a számmal a táskát, nyalogattam belőle egy kis tejport. Íztelen volt, mint a homok vagy hamu. Ráharaptam a táska fülére és ügetni kezdtem. Vörösnek láttam az eget, a földön birka golyók, rajtam sebek. Lehunytam az ép szememet is, az orromra bíztam magam, a szimatommal tájékozódtam. A gyapjasak a vízesés fölött szoktak legelészni, a felpuhított talajban lehetetlen eltévedni.

Megvakartam a hasam, hemperegtem egy kicsit. Felugrottam. Ráharaptam a táska fülére, loholni kezdtem. A talaj egyre vizenyösebb volt, csúszkáltam, tapicskoltam, ittam. Újra fogaim közé kaptam a táskát, gyorsítottam, míg végre megláttam a víz-esést.

Meghengergőztem a sárban, és csatlakoztam a nyájhoz. Elővettem az ollóm, elkaptam a legnagyobb kost és megnyúztam, a friss bundát magamra terítettem. Láttam a kétségbeesett arcát, ezért felmetszettem a hasát, csak jót tettem vele. Leültem, megvakartam a könyököm, az ollót beletöröltem a bundámba, majd visszatettem a táskába. Ettem egy kis tápláló tejport, majd minden erőmet beleadva felrohantam a sziklára, a vízéséshez, ahol – akkor még úgy gondoltam – várnak rám.

Senki nem volt ott. Egy makákószemet és egy juhfület láttam. Finoman kinyitottam a szám: a táska leesett a földre. Az ollóval levágtam az orrom hegyét, bedobtam a tejporba, majd a talált fület és szemet is. Összezártam és leengedtem a vízésésen. Leültem. Azóta is ott váraokozom. Csend van.





KOMÁROMI GABRIELLA

Istenem, hova lettek?

TÖRTÉNET FÉL PERCBEN

Vasárnap volt. És 1947. augusztus 5-ét írtak. Hőséget ígért már a reggel. De mert éppen mögöttünk volt az évszázad legmelegebb nyara, az emberek fel se vették. Rek-kentsen csak az nyár, a Rába vize akkor se melegebb 18-20 foknál! A gyereknép mégis félnapig ott pancsol a homokszigetnél, a duzzasztó alatt. (Sose neveztük másnak, mint gátnak.) Hideg volt a víz, de nem habzott még. (Ahogy mondják, ab-bahagyta.) Hozzánk olyan közel volt a folyó, hogy a parti fűzekre odaláttunk az ud-varról. Az apám tervezte Bauhaus-villa a Rába fölötti dombon állt. Csak leszaladtunk a domboldalon, át a réten, s már ott is voltunk. Elöttem van ennek a széles rétnak minden virága. És emlékszem a fűzfa mögötti lövészárookra, amiben a gizgaz éppen csak eltakarta a háború nyomait. A felejtésre utal, hogy már elkezdtek békás tónak hívni. Pedig a háború mindenféleképpen ott volt, ha akartuk, ha nem, a húsvéti tüzeket például évekig gázálcokból rakták. Az óvodában is számon tartottuk, hogy Hajtó Panni papája és Révész Marikáé ott maradt a háborúban, hogy a Gerendai gyereké tegnap megjött, Petrics Borié meg eltűnt, de még hazavárják.

Az udvarokon rengeteg volt a gyerek. Akkor még hárman voltunk, a jobb szomszédban öt, a balnál három (mert kettő meghalt, de Zsófit, a háborús pesti árvát befogadták), a harmadik házban meg óvodányi gyerek: tíz. Voltunk elegen, nem csoda, hogy csak hébe-hóba jártunk el az óvodába. Bözsi néni így is küszködött vagy félszáz gyerekkel. Olajos deszkapadló volt az óvodában (ki emlékszik már rá, hogy ez milyen ronda), körben a fal mellett kicsi fapadok. Kényelemnek se híre, se hamva, és csön-csön-gyűrűt játszottunk naphosszat. Üldögéltünk, unatkoztunk, amíg a gyűrű kör-bejárt. Aki rossz volt, a lelőgő villanykörte alá állt. Nincs az a kaloda, ami ekkora szégyen lett volna. Egyszer kerültem oda, többet nem mentem óvodába. Pedig anyánk óvó nénije is Bözsi néni volt, ezért restellte nagyon. Őszintén szólva megbántam ezt az óvodás dolgot: Táborosi Marika temetésén nem lehettem angyal. Gyönyörűek voltak a többiek. Egyébként jó volt gyereknek lenni akkoriban. Nagyon jó. Még nem vigyáztak úgy ránk, mint az őrizetes foglyokra. Szemmel tartottak bennünket, időnként számba vettek. Kószálhattunk kedvünkre, és egyedül is lehattunk, ha kedvünk tartotta. Biztonságban hittük magunkat. Árvákkal igen, de válási ár-vákkal nem volt még tele a világ.

Ki gondolta volna, hogy ez a vasárnap más lesz, mint a többi? Vagy mégse?! Volt valami a levegőben. De csak egy felnőtt „szippantása” érezhette meg. Láttuk, hogy sok a plakát, de nem tudtuk elolvasni, hogy mi áll rajtuk. Bár én egy plakát segítségével ismerkedtem a nagybetűkkel. Úgy kezdődött, hogy „Schmoll paszta...” Amíg a nagymamámig értem, három is volt belőle. Sicmollnak olvastam. Ki nem hagytam volna egyet sem! Jó néhány betűt tanultam meg e plakát révén faggatva a felnőtteket.

Nagy sérelem ért akkoriban, szeptembertől nem járhattam iskolába. Bezzeg a Dózsa Mari a szomszédból, pedig ő fiatalabb! (Az évvészteséget nem vették akkoriban szigorúan.)

A korabeli sajtóból tudjuk, hogy ilyesfélék álltak akkor a plakátokon: „Itt élned, halnod kell!” (Független Kisgazdapárt), „A ceruza is legyen fegyver! Szavazz a szociáldemokratákra!” „A munkások pártja a nép pártja” (Magyar Kommunista Párt) „Kisemberek magántulajdonát védi a Magyar Kommunista Párt”. A manapság divatos plakátháborúnak a választási küzdelemben még nyoma sem volt. S kicsoda ambivalenciája lehetett az utcának és a kapun belüli világnak! Bármilyen is lógott a ház falán, Kern pékéknél az üzletben hatalmas kereszt volt a falon, alatta felirat: „Miért bántod, ne káromkodj!” Hiába fordult a világ, senki onnan le nem vette. Nagy csendüléssel nyílt a boltajtó, s aki benyitott, rögtön tudta, Kern pék és fiai körében mihez tartsa magát a ciszteriek városában.

1184-ben 12 francia szerzetes alapította Szentgotthárdot. Város volt akkor is, amikor jogállása szerint messze volt tőle. Iparral, mesterségekkel mindig sokkal többen foglalkoztak, mint a földdel. Rengeteg erdő, dombok veszik körül a települést, az Alpok nyúlványai. Igazából az erdőn kívül nincs azokon mit művelni. Hatalmas barokk templom uralkodik a tájon, az apátság épületét egyenesen várnak nevezték eleink. Anyai nagyanyám, akinek apja uradalmi kocsis és kertész volt az apátságban, szinte soha másként. Ahogy mondta, gyermekkorában a „várkertben” laktak. (Magyonyörű panzió az 1747-ből való épület. Egy évvel öregebb, mint a barokk templom. Később épített családi házuk az Árpád utcában manapság éppen összedőlt.) A Szakonyfaluból származó Mákos Máttyás, aki vasárnaponként ott feszített az apát úr hintájának bakján, a bajszára bármit feltűzhetett volna, mégis szelídebbnek látszik a ránk maradt fotón, mint kemény tekintetű asszonya, a heiligenkreutzi Fiedler Terézia. Született tíz gyerekük, hetet felneveltek, de egymás nyelvét sose tanulták meg. Nagymamám el akarta felejteni a halott testvérkéit, csak azt hallottuk tőle, hogy „tízen voltunk”. Úgy mondogatta, ahogy W. Wordsworth versének kislány hőse azt, hogy „Hetten voltunk, uram”. A gyerekeknek volt anyanyelvük és apanyelvük. Nem lehetett ez ritka akkoriban Szentgotthárdon. Nagyanyánk a halála előtti hetekben csak az anyanyelvére emlékezett. 90 évesen toporzékolt a kapuban: „Ich möchte zur Mutti gehen!” Csak olaj volt a tűzre, ha annyit mertünk mondani: „Nagymami, régésrég meghalt, pontosabban „Oma, deine Mama ist schon lange gestorben.”

A temető kerítésén túl Ausztria, a városka közepén monostor. Kevesebbnél kevesebb esélye volt itt augusztus végén a hírheft választásnak, se „kék cédulával”, se anélkül. Nagy volt az élelmiszerhiány, a selyemgyár és a kaszagyár (a mai Opel őse) anyaghiánnyal küszködött, elbocsátásokkal riogatott, a dolgozók sztrájkoltak. Hogy, hogy sem, de egy angol–oros háború rémhíre is kerengett a városban. Megkezdődött a svábok kitelepítése, a vagyonok átmentése Ausztriába, és hirtelen udvarolni kezdtek a szláv vendeknek. Úgy, ahogy, nehéz idők voltak. Az MKP választási nagygyűléséből nem lett tömegmegmozdulás. Bezzeg nemrég Gotthárdon járt a herceg-

prímás. Az úttest is ragyogott, addig söpörgette a gyereknép a felnőttek biztatására. És sok ezren összecsdültek a környező falvakból. Nem kellett hozzáhazudni semmit.

A Szabad Vasmegeye 1947. aug. 5-én a nagygyűlésről előzetesen tudósítva már „egybegyűlt” tömegről beszélt. Két nappal korábban azt olvashatták ugyanitt, hogy városzerte nagy az érdeklődés. Tudtára adták mindenkinek, hogy lesz díszebéd, este pedig táncmulatság a Kiss-féle vendéglőben. Hogy a Vas megyei Csánig nagygyűlésén, a sárvári járásban a falu „apraja-nagyja” ott volt! Miért kételkednénk? 64 család kapott földet, és 300-an éltek a faluban. Most vették át a telekkönyvi végzést. Csaknem mindenkit érintett a dolog. A jelszavuk is volt, „földet vissza nem adunk!” Szentgotthárdon mindez nem működött. A városkában egyébként akkoriban összesen 3500-an laktak. Augusztus 31-én végül is 405 ember szavazott az MKP-ra, 228 férfi és 73 nő. Akkor se sok, ha a kék cédulákat elfelejtjük. De ne felejtjük el! Persze ez sokkal több, mint 1945-ben a 164 férfi, 112 nő, azaz összesen 276 fő. (L. Szentgotthárd. Szerk. Kuntár Lajos, Szabó László. Szombathely, 1981. 304. p.)

A sajtóból tudjuk, hogy aug. 5-én délelőtt 10-kor emlékművet avattak a templom udvarán a deportálás áldozatainak (nem használták még a holocaust szót), és ezt minden párt megkoszorúzta. 11-kor kezdődött a Magyar Kommunista Párt nagygyűlése a Fő téren, a templom előtt. (A tér neve többször is változott, az egyszerűség kedvéért csak így hívtuk.) Dr. Molnár Erik népjóléti miniszter, a megyei lista vezetője volt a szónok. Olyan országot ígért, ahol „Jólét, rend és függetlenség van”, ahol „érdemes végre élni, érdemes magyarnak lenni”. Nagy hangsúllyal ígérte a kisvagyonok, a magántulajdon és a függetlenség védelmét. Akik ott voltak, talán hitték. A szomszéd utcából „apám elvtárs” és „fiam elvtárs” biztosan. Akkor még vihogtak a hátuk mögött.

Ahogy közeledett a dél, hiányozni kezdett otthon két testvérkém. Akkor is, később is harangszóra volt nálunk ebéd. A konyhában hárman is sűrögtek: szép, szóke, fiatal anyánk, apám tündér-boszorkány nagynénje és Annuska, a kis vend cseléd. Anyánk már a hatodik hónapban járt a negyedik gyermekével.

Egy ideig csak mondogatták, hogy vajon hová tűntek a kicsik, a kislány nem volt még három, a kislány négy. Két elválaszthatatlan szóke csöppség, mindenki ikreknek vélte őket. Rövid időn belül azonban kitört a pánik. Ki a kezét tördelte, ki belesápadt, anyánk és nagyanyánk nem volt se élő, se holt, és hamarosan szóvá formálódott a félelem: a Rába. Felbolydult az utca. Indultak, ahányan annyifelé. A gátra, a rétre, a patakpartra. A gyerekek a maguk titkos búvóhelyeire, hátha ott vannak. Szó, ami szó, mozgalmas napnak ígérkezett ez a vasárnap, de másképp lett az, mint ahogy az újság gondolta.

Más se hallatszott úton-útfélen, mint az, hogy „Nem láttátok őket? Istenem, hová lettek? „Perceken belül mindenki az utcán volt. Hiába harangoztak délre. Ki erre, ki arra futott. Nagyapánk biciklire pattant, és a gát felé nyargalt. Dolfi, a fia utána, inkább volt testvérféle a számunkra, mint nagybácsi. Apám próbálta kordában tartani a keresést. Reménytelen volt. Bucsi János bácsi, a gyerekek kedvence már a lovait is befogta. Bölcs bácsi, a szembe szomszéd a hídon mélézött. Nemrég megözevgyült,

és apánk nagynénjének versben kérte meg a kezét. Hozzá valahogy annyira nem illett a lótás-futás, mint a „lánykérés”. Szóval mindenki temperamentuma szerint élte át a pillanatot: Konkolics néni, Korpits bácsi, Halmai Dezső, Luka Feri bácsi, a zongoratanár kántor, aki mise közben néha keringőre váltott egy-egy vidám szombat este után. Schrei Alajos, a hajdani biciklibajnok. Senki se hozta szóba, de el se felejtette, hogy az állatorvosék kiskamasz fiát hogy hozták fel a télen a jég alól. El kellett reszeszteni a folyót, apánk irányította a manővert. Ahogy mesélte, a víz mélyén kuporgott a kisfiú, a kezével valamibe kapaszkodott.

Biztos lehettem benne, senki se veszi észre, hogy egy gyerekkel több vagy kevesebb. Előkaptam piros biciklimet, és percek alatt a templomban voltam. Kenéz Kati barátnőm utánam a kék járgányával. (Egy piros és egy kék bicikli, ezek voltunk mi ketten.) Egyenesen Szent Vincéhez szaladtunk. A szószerk alatt fekszik üvegkoporsóban, nem volt gyerek, aki valaha is kihagyta volna, hogy megbámulja. A kamaszok a szentgotthárdi csata freskójának lovát búvölték, mert azt úgy festették, hogy mindenkiel szembenéz. De a kicsik a koporsót érték fel, beérték ezzel. Mit sem tudtak ők még a csatáról. Igaz, azt se tudták, miféle szent volt ez a Vince. Ma már tudom, nem a spanyol, hanem a római a miénk. Egyébként Diocletianus áldozata volt mind a kettő. De a szenvedéseikről mit se tudtunk. Szent Vince ma is édesen alszik ugyanott, tüllben, bársonyban. Gráciával tartja fejét, kezét. De a koponya viczorog. A gyerekek azonban nem mennek a szomszédba egy kis borzongásért. Az üvegkoporsónál sose néztünk félre. Kisiskolásként bekukucskáltunk a régi temető felbontott kriptáiba, és nagyokat játszottunk az Akasztó-dombon a zsidó temetőben. Vincét pedig kimondottan kedveltük. Ha arra járok, ma sem hagyom ki. Egyszer valaki azt mondta róla, hogy Ince. Mesebeszéd, Kozák bácsi, nagypapa lakatos barátja is Vince, mondtuk. Már hogy lenne Ince? Ilyen nincs. Nem ok nélkül gondoltuk, hogy talán Szent Vincénél találjuk az eltűnteket. Betévedtek a templomba. Báméskodnak. Még nem éhesek. És kész. De tévedtünk. Schol egy lélek a misének régen vége.

A templom előtti téren a nagygyűlés is éppen befejeződött. Széledni kezdett a nép. Ahogy mondták, a legelső sorban mindvégig ott állt két kisgyerek. A szülők is itt lehetnek valahol hátrább, gondolták. A két pici megszeppenve, áhítatos türelemmel végighallgatta a szónoklatot. Aztán mintha földre gyökeredzett volna a lábuk attól, hogy a felnőttek dolgába így belekeveredtek. Ottmaradtak a téren. Kéz a kézben riadtan ácsorogtak. A testvérkéim voltak.

Futótűzként terjedt a hír: megvannak.



HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA

A macskaháti vadászkaland

„Vadászniii?” Mily dekadens romantika! Ropogó télidőben nesztelen siklás, szán-csengő éj mélyből, zergetollas kalapok, kutyák csaholnak, közben úgy ömlenek az öblös történetek, mint fácánra a sörét. A pestiek nem tétovázznak, ha már hívták őket. „*Legföljebb becsukjuk a fülünket a puffantásnál, lehet, nem is találunk arra felé lőnivalót; lényeg a jó levegő és a menés.*”

Hajdúhadház határában sok a veréb – de ez nem a nóta még –, kamikáze madár-csoport veti magát a szélvédő elé, az áldozatokat aligha ápolják. „*Micsoda? Fél kilenc-kor indultatok? Fél ötkor kellett volna, öcsém, úgy az igazi! De ha most jöttetek, hát most jöttetek, már fölraktuk a szánra a pokrócokat, Körtvélyessy Piciék jönnek hajtónak. Útközben majd mézes aszútörkölyvel megnyitjuk az idényt.*”

Jobb lett volna inkább a mézesből pici, mert úgy rúg fejbe az ötvennégy százalékos alkoholtartalmával, mint Tutajost az első puskalövés. Kanyarog az út, kislanka, nagy-domb, a szán szépen belecsúszik a természetbe, csengő csilingel a lovak nyakában, akár egy falvédő is megirigyelhetné a témát. Néhol kifarol a kocsi, a hajtónak szemese rebben, nemhogy a gyeplője. „*A hintó, az igen! Azzal jártunk még az őszön, de eladtuk, mert túl nagy volt, csak szórakozásra kellett.*” Nagy slukk a mínusból, valahogy nem érezni, sőt. „*Ollyan rendes az idő.*” Madarak keringenek kényelmes otthonukban, leszálláskor sűrű hímzést húznak lábukkal a havon, mellette a szabálytalan nyom az ideges őzé, a kerek, tohonya meg vaddisznó, kereszteződnek az útvonalak, még pi-hennek a puskák.

„*Na, hát pestiek, fáztok-e?*” Pestiek nem panaszkodnak, emberesednek a rengetegben, számolatlanul élvezik a fákat, a hideg szikrázást, a lovak páráját, a zötyögést, de legjobban a lassúságot, mert közben nem riadnak el a gondolatok; minden kanyar új epizód. Szóba hoznák, hogy a dereseknek mily nehéz a sorsa, fújtatva cibálják dombról dombra a szekeret. „*Ugyan, mit sajnálsz? Ez a dolga, ha nem csinálná naponta, lefeküdné előbb-utóbb, csak okosan kell hajtani. Hőő, Csikó, hőőő.*” Azzal józan természetesség férkőzik a pestiek kényes agyába: „*Miért is ne? Hiszen arra való az a lóállat, hogy húzzon. Tán maradjunk kint éjszakára?*”

Kis kortyokban fogy az út, vele az idő, és az erdő óvatosan megnyílik vendégei előtt. Tartogatott finomságait nyújtja, kis kedvességek mind, aranypírt fest a szégyellős alkony. A vadászok szeme másként látja a tájat, olyan a tekintetük, mint a vadé; lesik, hol rebben a bokor, csak hát ugye a cél különbözik erősen.

„*A vendégvadászok... Az ám a jó móka! Idejön a zsr új puskájával, amilyen csak a mesében létezik, egyedül ki sem meri csomagolni. Az enyém öreg, csehszlovák távcsöves, azzal bezeg meg tudta lőni élete első nemes vadját. Otthon aztán eldicsekszik, mekkora Nimród ő, pedig az asszony fizette be, hogy legyen végre sikerélménye. Eh, nem értik*”

ezek: gyakorolni a lőtéren kell, nem az állaton. Volt, aki pénzt ajánlott, lőjünk ki neki néhányat, utána odanyomott volna még egy ötvenest a hallgatásért. Dollárban.”

A vadászmeister, egyben kocsmáros és csirkeboltos – de gitározni is tudott valamikor – továbbvezényli a csapatot, a pestiek megszeppenve javasolják, akár ki lehet kapcsolni ezt az operett-csilingelést, még elriasztja az áldozatokat. Vagyis állatokat. Ezért meg is kapják első jó pontjukat, és amikor egy mafla nyúlcsoport átrohan az úton, már nem is tudják, kinek drukkoltak eredetileg.

Szürkületkor kezdődik az erdei nagy élet, addig még van idő, előkerülnek a történetek. A pestiek azonnal kirakatnák láb alól a fémplatnit, amin szalonnát szoktak sütni menetközben. *„Mint a grófok úgy vadásztunk. Tüzet raktunk a szánkón, sercegett a hús, volt hozzá hagyma, kenyér, egy figyelte az utat a bakról: balról három szarvas, egy vaddisznó, fönnt négy tűzok, csak puffogatni kellett. Soha nem lőttünk annyi állatot, mint aznap. Talán, mert nem kerestük olyan nagyon. A kis Czibak mezítláb futott a vadmacska után, mert a csizmája csak akadályozta volna a hóban. A végén mindenki egyformán részesedett a terítékből, a többség vitte eladni a bőrt a debreceni Zsibogóba.”*

„De csitt, ki jön itt? A róka!” Halkul a mese, csitul a hallgatóság. *„Legutóbb nagyon rászedte a fővadászt. Éppen a szalmakazal tetején heverészett (a róka), sima ügynök nézett ki, de aztán fogta magát, és az emberrel egy irányban haladva kerülte meg a boglyát, a takarásban meg elszaladt.”* (Ez persze csúf kis történet, ezáltal titkos is; csak itt, csak most, és kivételesen.)

„Na, de szegény rókának nincsen puskája, hogy védekezzen.” Két órával azelőtt még rázendített volna a pesti, ha tudatának évezredes rétegeiből föl nem éledt volna a vadászszenvedély. Közben ő maga is túlélésre játszik; a lába fagyos kődarab, szél borotválja az arcát, de már a hajtók idegei feszülnek benne, és mintha átállt volna az ő oldalukra.

Fácán rikolt, ez még nem az elhibázott repülés, csak a csalfa tojó kódorgott el valahová, azt kell visszaterelni. *„Tisztára, mint odahaza...”* Sóhajtanak a szociál-érzékenyek, és inkább a sörét-, avagy pontlövőpuska használatának dilemmájáról kérdezik a szakembereket. Ilyen ez a vadászás: egyszer fönt, egyszer lent; madarat röptibe' nyulat futtába' szabad csak lelőni, a nagyvadnak viszont meg kell állnia ahhoz, hogy méltóztassák leölni. Tán előre értesíteni kellene őket: Ugyan már, mit foglalkoznának silány embertörvényekkel?

A karaván viszont halad, esemény frissíti a várakozást: a keresztútról rozoga szánkó zúdul lefelé. Két piros almaarc sugázik róla, rongyos a ruhájuk, az erdő az életük. *„Ezeket kérdezd, van-e mobiltelefonjuk... Kiküldte őket az anyjuk fát lopni, ha anélkül mennek haza, hidegben alszanak az éjjel. Gyertek fiúk, elhúzzunk benneteket, a Macskabáti dűlőnél majd leugrotok.”*

A gyerekek viszont figyelnek. *„Balra a tölgyesnél őz!”* Egyszerre suttogja a szájuk, a felnőttek odakapják a fejüket, vége a könnyedségnek, a szán szisszenve csúszik, majd megáll. Pillanatig mindenki mozdulatlan, aztán a fővadász előre kúszik, finoman félrelöki a pestieket a jó kilátású helyről. Az őz takarásban. A vadász igazít. Az állat kivár. A puskacső megtalálja a pozíciót. Céloz. A lovak beleprüszkölnek csendbe,

ők már sejtik, mi következik, de tehetetlenek. „*Megvan!*” – a lövés robaja még ott kering a fák között, amikor kicsi, nagy körülállja az elesett vadat. Nem lehet a kocsin maradni. A sutának élete legnagyobb baklövése volt ez, gyors és pontos, a nyakába kapta. Tétovázott, fusson-e vagy maradjon; de túl porhanyós volt még a húsa. Elszúrta.

Mindenki teszi a dolgát, a rettegett katarzis elmarad, olyan természetességgel folynak az események. Gyors és szakszerű mozdulatok, gőzölgő vérér olvad a fehér hóba, és ez most nem film, ahogyan az élet végleg visszaadja a pornak, ami jár. De kezdődik egy másik; éles a kés, seperc alatt kész a belezés – a gázok hamar megrontják a húst –, aztán sipirc, a rókák majd örülnek a desszertnek. Mindennek helye van és miértje, a zsákmány ennilavóvá alakult, belökik az ülés alá, ma már nem lesz több lövöldözés, mert nincs rá szükség.

Mindenki elfoglalja eredeti helyét, már csak haza kell csúszni, pár óra múlva térítenek a vadászteremben. A történet újraélése fogyasztja az utat. „*Na, pestiek, akartok-e löni?*”

„*Hogyne, többször is, az a tábla ott jó lesz elsöre.*” Azután a szán bekanyarodik az udvarra, a segítők kifognak, a fővadász kocsmáros-csirkeboltos átmenetileg elbúcsúzik, mert társadalmi kötelezettségeit teljesítendő a polgárőr bálban kell megjelennie. „*Amíg megjövök egyetek, a toroskáposzta a múltkori vaddisznóból készült, hoztam bort is hozzá, melegedjete.*”

Pesti Nimródok visszahelyezkednek ismerős világukba, lassan fölengednek, és farkasétvággal vetik magukat a vacsorára. Van mit mesélni a kíváncsi háziaknak, bennfentesként percre készek a kalandból, puha kenyérrel leitatják a vad szaftot a szájukról, ejtőzve hátradőlnek és koccintanak egyet, fölemelt poharaikon elgondolkodik a fény. *Ilyet is láttunk.*





S Ü M E G I G Y Ö R G Y

Poétává lenni

B E R K I V I O L A I R O D A L M I M Ű V E I

Berki Viola festő- és rajzolóművész irodalmi művei életművének az irodalomhoz, alkotókhöz és művekhez kapcsolódó opuszai összességét jelenti. Írók arczásait, verseket, elbeszélő költeményeket, prózai műveket és drámát megjelenítő/megidéző alkotásainak a sorozatát.

Az illusztráció – szöveggép, a szöveget magyarázza/megvilágítja/szemlélteti. A magyar illusztráció történetben a textust, annak hangulatát, tárgyi világát megjelenítő szerepelnek zömmel. Van olyan rajzoló életmű (Szalay Lajosé), amelyben az önálló, autonóm rajzok illusztrációs szerepkörben, egy-egy könyvtestben is megjelennek. Ugyanis ő gyakran az irodalmi műhöz megfelelőnek ítélt rajzaiból válogatott. Az ő hozzáállása tehát fordított: meglévő, kész rajzait alkalmasnak, a szöveg adekvát vizuális megjelenítőjének találja, és az irodalmi anyaghoz társítja.¹

Berki Viola (1932–2001) beleszületett egy erős irodalmi- és festészeti-történeti hagyományba. „Módom volt gyönyörködni az 1848–49-es szabadságharc történetének Gracza György² féle szép litográfiáiban és az egykorú rajzokban. Elbűvöltek a szép huszárok, a szakállas tisztek és tábornokok. Ezekhez családi hagyomány is fűződött, dédapám, Bulcsú Károly költő és kecskeméti tanár hősiiesen harcolt a szabadságharcban. Ő jól ismerte Petőfit, Arany Jánost és Jókait.”³ „Jelentős szellemi örökség az övé (Bulcsú Károlyé). Neki is köszönhető, hogy könyvek között nőttem fel.”⁴ „A történetiség szinte velem született. (...) Kis koromban kaptam a nagymamámtól egy Hunyadi-képet. Különös szép volt. Én nagyon örültem neki. Nagybajuszos volt, piros ruhában, gombos kabátban. (...) Belül a szekrényajtóra rajzoltam egy Rákóczit.”⁵ Berki gyermekkori rajzolására a történeti mellett erős és eleven családi festészeti példák is hatottak: „Családunkban tradíció volt a festés. Thorma János apám unokabátyja volt, és az apám is festő akart lenni”⁶ „Dékáni Árpádnál tanult. (...) Tetszettek neki apám rajzai, szecessziós csipketervei.”⁷ Az iskola idejét kivéve zömmel családjuk Kiskunhalas környéki tanyája környezetében élő kislány megismerte az állatokat, a környék növény- s madárvilágát, de tudott a híres Macska Rózáról, a Majsza határában élő javasasszonyról is. A bejárónőjük, Orbán Zsuzsi pedig „folytatásos meséket talált ki számomra” – vallotta Berki.⁸ Kitűzött életcélja lett: „Szerettem volna maximálisan megtanulni rajzolni. (...) A maximális tudást szerettem volna elérni.”⁹ Ám a Képzőművészeti Főiskola a szocreál ideológia megszabta elvárásainak („A való életet kell festenem, valóságos parasztokat, piacot”) nem tudott maradéktalanul megfelelni. „A főiskolán egy női alakot 90 óráig rajzoltunk ceruzával. Megtanították a formákat, hogyan kell naturális értelemben rajzolni, de hogy miből áll a kép, a képnek milyen törvényei vannak, azt már nem. (...) Rajzolni tökéletesen megtanultunk,¹⁰ de önállóan látni nem. Művészi fejlődésemre döntő befolyással volt az a két nyár (1962–63),

amit a szentendrei művésztelepen töltöttem.”¹¹ „Korniss mester vezetett rá arra, hogy tulajdonképpen mi az, hogy kép.”¹² „Elhatároztam, hogy ezentúl a magam belső világát fejezem ki. (...) Jelentős állomás a *Molnár Anna balladája* című képem. A fákat itt már úgy fogtam fel, mint kép-építő elemeket, melyeknek a valósághoz végképp semmi közük, mégis felismerhetőek valóságos jelentésükben.”¹³ A Molnár Anna kompozíciót tekinthetjük Berki illusztrációs tevékenysége kezdetének, kiindulópontjának. A Szépirodalmi, a Helikon és a Móra kiadóktól fontos illusztrációs föladatokat kapott. „A kenyérkereset vitt erre a vonalra.¹⁴ Én illusztrációt mindig felkérésre készítettem. Megbízák az embert olyan témákkal, amiről azt gondolják, hogy nekivaló. Vannak kevésbé élvezetes dolgok is: a könyvcímlapok. Sokáig és sokat illusztráltam, mert a Képcsarnoknak nem adtam be festményeket, és ebből éltem. Ez mentett át egy elég nehéz korszakon.”¹⁵ A festők számára azidőtt szinte egyetlen megélhetési lehetőség, a Képcsarnok heti zsűrijébe való kényszerű festmény-beadásokat sikerült elkerülni az illusztrálással. Pontos önismerettel azt is fölmérte, hogy az ő képi világa elsősorban elbeszélő jellegű költemények megjelenítésére alkalmas. „Nem kaptam verset, mert nem tudtam volna megcsinálni. Az epikusabb dolgokat szeretem, ahol sok figurát, meg tárgyat lehet rajzolni. Vagy történelmi levegőt árasztó dolgokat. Az illusztrációval rettentő sok munka van. Rengeteg dolgot kell tanulmányoznom: a kort, a ruhákat, a figurákat.”¹⁶

Berki Viola illusztrációs és könyvborító-tervező munkássága az 1970-es évek elején kezdődött, s mintegy negyedszázadon át újabb és újabb műveket produkált. Zsoltár illusztrációihoz ő maga szolgált fontos adalékkal: „Református polgári iskolába jártam. Nagy érdeme volt, hogy a Bibliát és a zsoltárokat megismerhettem, és ezeket a kis bibliai történeteket képekben is el tudtam képzelni.”¹⁷ A *Zsoltárok könyve*¹⁸ fekete-fehér tollrajzainak stilizált alakjai, a szereplők ruhái, az épített környezet és tárgyviláguk jól társulnak a szöveghez. A *Királyi nászének* rajzán (a zsoltárok címét viselik a rajzok is) a királynak felzengő éneke, a szereplők ruháira és a díszes épületre helyezi a hangsúlyt:

„palástod mirha, áloé és kázia.
Elefántcsont kastélyban. (...)
Tirus úrnője itt halad
hoz neked fényes díszruhát”.

A lerombolt város siratásához adekvát a fekete-fehér ellentétére építő kompozíció, amely a zsoltárból e sorokat jeleníti:

„mert Jákob házát szétrombolták,
s kínzott testét fölemészték”.

Kármán József *Fanni hagyományaihoz* árnyalatos ceruzarajzokat mellékel. Ahogy a zsoltároknál, kiütkező ezen munkáinak alapvonása is, az, hogy egy-egy általa jellemzőnek ítélt szövegrészt jelenít, egyéni vizuális forma-rendbe foglalva. Itt „barátném Károlyának képére függeszti szemét, s lassú sóhajttással szenteli emlékezetét. (...) Ó, barátném (megfogja egyszerre nagy indulattal a kezemet), a gyötrelmem és gyönyörűség határosak”.¹⁹ A legsikerültebb sorozata talán a *Széphistóriákhoz*²⁰ rajzolt

darabok. Ezekben már teljes valóságában megjelenhet az ő kiküzdött saját világa, egyéni kép-hangja, a pszudó-történeti mesevilág, amelynek jelmezeiben és díszleteiben (épületek, növények, régi ruhák, eszközök) a dekorativitás szervesül az epikus jelleggel. Ekkor már bizvást elmondhatta, hogy „balladák, népmesék, történelmi pillanatok ábrázolója lettem”.²¹ *A Béla királyról való és az Bankó leányáról szép históriából* azt is megjelenítette, amikor a férfiruhába öltözött, próbákat kiálló Bankó lánya a fürdő-próbán az apjától kapott levélre, gazdasága török dúlására hivatkozva nem vetkőzött le, hazakészül, majd csak a Duna vízén sikló gyors sajkáról mutatja meg a királynak „két drága almáját”, így fedte föl az addig sikeresen titkolt nőiségét. A klasszikus magyar irodalmi művek – Arany János: *Hunyadi balladák*²² – mellett kortársakat is megjelenített. Közülük Kányádi Sándor: *Farkasúzó furulya* kötetének²³ a kompozíciói emelkednek ki. *Az elveszett követ* rajzán az általa szeretett török kort idézi meggyőzően („A török emlékek, amiből sajnos nagyon kevés van, engem hihetetlenül izgatnak”²⁴):

„A török követ (...)
fényes kísérettel,
ahogy csak jöhet. (...)
Födte a lovat is
Selyembrokát-szövet,
bíborban, bársonyban
lovagolt a követ”.

E kompozíciója formarendje, térkezelése és színvilága a példaképeire, a korareneszánsz mestereire (Piero della Francesca, Fra Angelico) mutatnak. Az ő képeiken „lát-szik a legvilágosabban, hogy a színek hatása, az egyszerűség, a komponálási mód látszólagos ellentéteiben is a kép törvényszerűségei nyilatkoznak meg”.²⁵ Még azt is hozzáteszi, hogy a „quattrocento festészet sohasem cukros, mégis mintha mindig karácsony lenne”.²⁶ Az ünnepélyesség, a harmóniára törekvés fontosságát hangsúlyozza ilyen módon is. Berki paraszt verselőket, puszta történeteket²⁷ is illusztrált, ám a tárgyi népművészettel felnőtktént ismerkedett mélyebben. „Tanyán nőttem fel, ahol nem volt látványos népművészet. Vasárnap lehetett csak egy-két subás embert látni a templomban. A népi formakincsre soha nem figyeltem fel, ez nekem most újdonság. A formai népművészettel mostanában foglalkozom. Kiindulásom és fő élményem a népdalok világa volt. Mert a dalok, mesék képeit be tudtam helyettesíteni a tanya légkörébe, állataiba, embereibe, így megelevenedtek a szemem előtt.”²⁸ Írók alakját is szívesen megidézte, mindig ügyelve arra, hogy a legismertebb, ikonográfiailag a leghitelesebb arcképeiket dolgozza föl (*Dante, pokolra szállás*, 1987;²⁹ *Berzsenyi és a betyárok*,³⁰ *Márciusi ifjú (Petőfi)*, 1971;³¹ *Petőfi emléke*³², *Léda szíve*, 1976³³).

Csokonai Vitéz Mihálynak *A lócsere* című verséhez készült kísérőrajzán³⁴ lovát, a Pegaze-t, a Pegazust elcserélni akaró költő is megjelenik. *Az estve és A lócsere*, e két 1973-as Csokonai-rajz (lám, mégis tud verset illusztrálni Berki!) előképe, előkészítője is egyúttal a legnagyobb művészi vállalkozásának, a *Tempefőinek*. „1978-ban megnyertem egy mozaik-pályázatot a debreceni Kölcsey Művelődési Központ színház-

terme társalgójába beépítendő mozaikfalra. Ennek létrehozása két évig tartott. (...) 1979 nyarán a kecskeméti művésztelepen csináltam meg hozzá a színes kartont. Muzsáj volt teljes életnagyságban, hogy ki löhessön számítani, mennyi anyagot röndöljön hozzá az embör. Csak azon dolgoztam fél évig.”³⁵Az 1:1 léptékű színes karton mozaikká történő áttételének a nehézségeiről, a munka nagyságáról a mozaikrakó Krizsán István festőművész vallotta: „Sokszor körömnagyságú darabokra is szét kellett vágni az apró mozaikot, hogy a figuráknak szemet rakjunk, ábrázoljuk az arcminikáját. (...) Négyzetméterenként (a 4x14 m nagyságú mű 56 négyzetméter) tízezer darab mozaikot raktunk ki, körülbelül 150 színárnyalattal. (...) Évtizedek óta nem készült az országban ehhez a ravennai mozaikhoz hasonló munka. Berki Viola méretarányosan megfestette a képet, aminek alapján (...) fél négyzetméterenként ragasztottam a vászonra a mozaikdarabokat. A hagyományos cement, mész, homok keverékéből készült alapvakolatba tettük a falra.”³⁶A műről az alkotó kissé szűkszavúan nyilatkozott: „Azért esett a választás Tempefőire, mert



Berki galéria, Kiskunhalas

Debrecenben íródott. (...) Az egész történetet belesűríttem, minden szereplőt bemutatok. Itt minden részletesebb, a karakterek, az arckifejezések is ábrázoltak”³⁷ Ikonográfia vonatkozásokra is utal Berki: „Ötször jelenik meg a falon Tempefői figurája, egy kicsit hasonlít ahhoz, ahogy Csokonait ábrázolják. A környezetet igyekeztem a leghűbben előadni, szép, érdekes ruhákat lehetett rajzolni. Tempefői házáat hasonlóra vettem ahhoz, amit Csokonai házaként mutogattak még akkoriban.”³⁸A hitelesnek elfogadott Csokonai-ábrázolás Erős János festményén alapul, s ezt vette mintául ő is. A költő egészalakos nyúlánk figurájában azonban Izsó Miklós Csokonai szobrának az inspirációját is beolvasztotta.³⁹ Az általa még régi formájában látott szülőházáryait, ahogy a kompozíció megkívánta: megnyújtotta, s a tűzfala nyílásait szükség szerint megváltoztatta, csupán az ablakosztását hagyta meg.⁴⁰ Ahol és amennyiben korabeli ábrázolásokra támaszkodhatott, úgy inspirációs bázisként használta azokat. S ha nem volt ilyen képi előzmény, akkor a maga teremtette szereplőkkel, egyéni ikonográfiát alkotva népesítette be a nagyméretű kompozíciót. Összesen 23 alakot jelenített meg a két szélre vont függöny mozaik-terében, a darab jelenetenkénti, lineárisan fölépített képi előadásában. A mű címét fölül középre, a „játzó személyeket” szív-formából kiáradóan alul, három-három, a műből vett, ovális keretbe fogott fontos idézet között helyezte el. Az első jelenet könyves-boltíves szobájában az irodalmat rajongva szerető Rozália beszélget édes poétájával, Tempefőivel. A költőnek, a szövegben meghatározott fejfedője („kis konya s fakó kalpag”) helyett, hegyes-ágas,

korona-szerű van a fején, és az előírt fehér lajbi és kék kaputrock, azaz hosszú fölsőkabát. A nadrágja foltos, a „csizmájából kinyúlik a szalma”, a hóna alatt nincs „egy pugillaris”, azaz író tábla, de a kaput-zsebben legfontosabb attribútumát, könyvet tart. Tempefői megjelenítésében Berki igyekszik a szerző által előírtaknak megfelelő ruházatot teremteni. Csokonainak az öltözetek színére nincs megjegyzése, így azokat a világos, fehér-szürke háttér előtt dekoratív hangolásban, élénk, tiszta színekkel alkotta meg. Tempefőit végig azonosan, kék színű ruhában mutatja, ezzel is a kompozíció színvilágának a centrumába helyezve őt. Csokonai nem adott utasítást a darab mindegyik szereplőjének a ruházatára, csak a fontosabbakra (Báró Serteperti, Gróf Fegyverneki, Szuszmir, Betrieger, Csikorgó). Báró Serteperti második megjelenítésekor a szerzői utasításban előírt „hosszú tetejű kalapot” olyan nagy méretűre növeli, hogy az már a gúny, a kipellengérezés eszközévé válik. Van eset, amikor csupán egy-egy mondattal utal a szereplője kinézetére, pl. „Gróf Fegyverneki, derék magyaros ember”, vagy „Betrieger német ruhában”. A fűzfapoéta Csikorgót „paszomántos magyar uniformisban” képzelettel Csokonai, s Berki ezt figyelembe véve formálta meg alakját, amelyet pöffeszkedő tartással a gúny tárgyaként még posztamensre is állít.

A Berki Viola teremtette Tempefői-képvilágban mozgalmas, egymásba fűződő jelenetek sora idézi meg a „nemzeti nemes játékot”, amelyben a könyveit nyomtatásáért eladósodott Tempefői/Csokonai harcol az ellen, hogy „könyveit a magyar világ alávalónak nevezzi”. A könyvekbe nemcsak a pesti és budai görög kereskedők csomagolnak citromot, de még a ferences gvárdián születésnapján is a legjobb magyar írók (Gyöngyösi, Kazinczy, Berzsenyi stb.) műveit használják föl „rakétáknak s más egyéb tüzi portékáknak csinálására”. A támogatást nem nyerő Tempefői, „a szerencsétlen poéta” végül is többször megismétli története alcíméből a keserű tanulságot: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”. Berki e művével az irodalmi mű történetében, képben elbeszélte történetén túl a szellemiségét tudta képi-poétaként megidézni. A Kölcsey Ferenc Művelődési Ház színháztermének társalgójában emelkedett hangulatot, választékos ünnepélyességet, Tháliának, a komédia művészejének hűségese képi szolgálata láthatunk benne. 2001-ben „az Órváros leverte a falról Berki Viola mozaikját”. A műért egyedül aggódó Bényi Árpád festőművész, Debrecen díszpolgára, a Munkácsy kuratórium elnöke még keserűen megkérdezi: „Istenem, a kultúra gazdáitól ki védi meg városunk kultúráját?”⁴¹ A lebontott művelődési ház helyére fölépített új együttesben (Kölcsey Központ, MODEM) talán azért sem találták meg a nagy mű új helyét, mert az a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat kezelésében volt, az új építkezést pedig Debrecen város végeztette.⁴² Kiskunhalas Város Önkormányzatának képviselő testülete 2018. január 26-án határozta el, hogy megszerzi az állami tulajdonú Tempefői vagyongazdálkodási jogát. Ezzel az eddig 17 évnyi kényszerű raktározás⁴³ után újra falra kerülhet, az alkotó szülővárosában újjászülethet a Kiskunhalason is megfordult Csokonai Tempefőijének mozaik-képe.

Berki Violának a Tempefői megalkotása után keletkezett festményeiből többet ugyancsak irodalmi mű ihletett (*Magyar mesék*, 1983., *Ezeregyéjszaka meséi*, 1983., *János vitéz*, 1986., *Tündér Ilona*, a boldogság felé, 1988⁴⁴). A literatúrához való képi

kapcsolódásának összefoglalója a *Találkozás a magyar irodalom forrása körül*, 1995 című festménye.⁴⁵ A címében utal arra, hogy az ókori irodalmakban a múzsák szent helyei leggyakrabban patakok, források közelében voltak. Ilyen volt például a Helikon lábánál Aganippe, amelyből a mondák szerint költői lelkesedést merítettek. A Delphoi közelében eredő, ihletet adó Kasztília-forrás ma is a költészet jelképes otthona. Berki festményén a fölbuzgó, fehér ihlető nedűt Csokonai, Petőfi és Pálóczi Horváth Ádám pohárral a kezükben író társaikra köszöntik. Csokonai és Petőfi (karddal) egész alakos figurája van elől, mögöttük Vörösmarty és Madách áll. A képen jobb oldalán Arany János és Jókai mellképe fölött írók koszorúja (Katona József és még tizenketten). A festményen a bukolikus Árkádiát kék leveles fa osztja ketté, amelynek bal oldalán a múzsák (köztük Szendrei Júlia) s fölöttük a korábban élt magyar írók-költők Janus Pannoniustól Berzsenyiig ugyancsak tizenhárom arc másba foglalva. A hiteles ábrázolásokat tanulmányozhatta Berki, mert az arcképeken jól látszik az ikonográfiai hűség, pontosságra törekvése. Irodalmi arcképcsarnokának előképei az 1840-es évektől elterjedt többportrés arckép-együttesek, pl. Barabás Miklós és mások művei. Berki az ihlet fontosságáról, klasszikus irodalmunk nagyszerűségéről, s költőink, íróink iránt érzett megkülönböztetett tiszteletéről vall. Ahogyan Nagy László Berki művészetéről a *Viola rajzai* című versében:

„Viola a bibliásom,
tábor indul, mennyi lábnym,
göndör főkön ül Jehova,
ring mint ruganyos diványon.

Tart a menet mindörökké,
megtüzdelve törrel, ércel,
fegyverek közt érvelünk mi
az Énekek Énekével.

Higgyjük-e, hogy itt a hajnal,
ha jön fölnyitott erekkel?
S fölfordul az üveghintó
nagy kokárda-kerekkel?

Nyulfület a holdvilágba,
bölényt a megbontott ágyba,
drámát agyvelőnkre hímez
Viola kezének árnya.

JEGYZETEK

- 1 A *Genezis* (New York, 1966) című rajzkönyve keletkezéséről nyilatkozta, hogy egy bostoni milliomosnő, Dorothy Wallace megrendelt tőle egy harminc rajzból álló mappát vallásos témakörben. „Megcsináltam a harminc rajzot, és az idea aztán magától elkezdett továbbfejlődni, és végül is az összes ünnepélyes jellegű rajzaimat (...) felfűztem a Biblia madzagjára, mint gyöngyöt, és ebből lett a *Genezis*. *A Genezistől az Apokalipszisig. Szalay Lajos Bibliája*. Katalógus. KOGART, Bp., 2017. 8.
- 2 A Kiskunfélegyházán gyermekeskedő, Berkinél egy generációval idősebb Szántó Piroska (1912–1998) ugyanerről így vallott: „Ha nem találtam gyorsan valami kedvemre való olvasmányt, beleolvastam és belefeledkeztem a Graczába. (...) A tündöklő vagy gyászfelhőbe hanyatló hősök örökre belém égetett, változtathatatlanul élő portréja, magánképem sok szentje”. Szántó Piroska: *Akt*. Bp., 1994. 181.
- 3 Furkó Zoltán: *Berki Viola*. Corvina, Bp., 1978. 8.
- 4 Feledy Balázs: *Hazajáró lélek. Beszélgetés Berki Violával pályájáról, Thorma Jánosról*. Demokrata, 1995. nov. 23. 46-47.
- 5 Rozgonyi Iván: *Párbeszéd művekkel. Interjúk 1955–1981*. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport. Bp., 1988. 41-47.
- 6 Lóska Lajos: *Képmesék. Beszélgetés Berki Violával*. Művészet, 1982 febr., XXIII. évf. 2. sz. 16-21.
- 7 *Derű a „toronyban”. Berki Violával beszélget Borzák Tibor*. Forrás, 1988 márc., XX. évf. 3. sz. 79-86.
- 8 *Berki Viola képtíró művészete. Önéletrajz, dokumentumok*. Szerk.: Furkó Zoltán. Bp., 1997. 13.
- 9 Lóska Lajos i. m.
- 10 Ezt bizonyítja Berki Viola nagyszámú vázlata, stúdiuma és tanulmánya a kiskunhalasi Thorma János Múzeum állandó kiállításán: www.thormajanosmuzeum.hu
- 11 Hegyi Béla: *Beszélgetés Berki Violával*. Vigilia, 1970. márc., XXXV. évf. 3. sz. 210-213.
- 12 Csapó György: *Művészek, műhelyek. 34 beszélgetés képzőművészekkel*. Bp., 1978. 33-37.
- 13 Hegyi Béla i. m.
- 14 Ad analogiam: „Az illusztráció volt a 'pénzkereset'. Ugyancsak erős s számomra képtelenségnek tűnő elvárásokkal. Félig bögve, félig röhögve vettem tudomásul, hogy a Tankönyvkiadó visszaadja a rajzomat, mert az ábrázolandó, ebédelő parasztcsalád nem traktor árnyékában ebédel, hanem egy fa alatt, s a kisgyerek fejében kalap van, nem micisapka”. Szántó Piroska i. m. 78.
- 15 Lóska Lajos i. m.
- 16 Lóska Lajos i. m.
- 17 Hegyi Béla: *Isten és én – körkérdés*. Vigilia, 1977 dec. XLII. évf. 12. sz. 837.
- 18 Hajdók János: *Zsoltárok könyve*. Bp., 1978.
- 19 Kármán József: *Fanni hagyományai*. Magyar Helikon, Bp., 1974.
- 20 *Széphistóriák*. Magyar Helikon, Bp., 1975.
- 21 Borzák Tibor i. m.
- 22 Magyar Helikon, Bp., 1979.
- 23 Móra Könyvkiadó, 1979.
- 24 Rozgonyi Iván i. m.

- 25 Hegyi Béla: *Beszélgetés Berki Violával*. Vigília, 1970. márc., XXXV. évf. 3. sz. 210-213.
- 26 Bányai Gábor: Műhelybeszélgetés Berki Violával. Népszabadság, 1975. június 29. 8.
- 27 Kiss Tamás: *Amiről a puszta mesél*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1980.
- 28 Bányai Gábor i. m.
- 29 Kovács Zita: *Berki Viola*. Kiskunhalas, 2013. 104.
- 30 Népszabadság, 1975. június 1. 7.
- 31 Kovács Zita 2013. 84.
- 32 Dévényi Iván: *A Vigília galériája: Berki Viola*. Vigília, 1973/8. szám, 520-521. Egy 1982-ben, a műtermében készült fényképén a Petőfi dagerrotípia alapján készült, fölnagyított festménye látszik. Kovács Zita: *Berki Viola*. Thorma János Múzeum Halasi Múzeum Alapítvány Berki Viola Közalapítvány. Kiskunhalas, 2013. 24.
- 33 Kovács Zita 2013. 100.
- 34 Furkó Zoltán: *Berki Viola*. Corvina, 1978. 55. kép. 1973-ban, Csokonai születése 200. évfordulóján készült *Az estve* című illusztrációja is.
- 35 „Akkor volt Kecskeméten (...) kiállításom is: az addig összegyűlt anyagomból, mög az a nagy mozaikkarton. Rakni azután Krizsán István festőművész rakta, gyönyörűen”. Ember Mária: *Művészanekdoták, mik mellesleg teremnek...* Beszélgetés Berki Viola újabb munkáiról. Magyar Nemzet, 1984. december 24. A kecskeméti kiállításán bemutatta a *Tempefői mozaik tervet* (60x200 cm) és a nagyméretű *Tempefői mozaik kartont* (400x1400 cm), tovább több illusztráció-sorozatát (*Zsoltár illusztrációk I-XVI.*, *Illusztráció a „Szépbistóriákhoz” I-XII.*, *Arany: Családi Kör illusztrációk I-X.*, *Arany-illusztrációk I-V*. Katalógus, bev.: D. Fehér Zsuzsa. Bács-Kiskun Megyei Művelődési Központ, 1980. nov. 5-dec. 14.
- 36 Császi Erzsébet: *A ravennai mozaikhoz hasonlítható*. Hajdú-Bihari Napló, 2001. december 7.
- 37 Lóska Lajos i. m.
- 38 Ember Mária i. m.
- 39 Gáborjáni Szabó Botond: *Csokonai Vitéz Mihály a Debreceni Református Kollégiumban*. Tiszántúli Református Egyházkerületi gyűjtemények. Debrecen, 2015. 26., 51., 57-59.
- 40 Uaz, mint a 36. jegyzet, 38., 55.
- 41 Bényi Árpád: *A szétvert mozaik romjai fölött*. „Tragédia történt alig száz méterre a Munkácsy-trilógiától”. Hajdú-Bihari Napló, 2003. április 5., „Adjunk méltó helyet a hatalmas, szétvert Csokonai-mozaiknak”. Bényi Árpád: *Még nem késő*. Debreceni Koktél, 2003. augusztus 3.
- 42 A mozaik hányódásáról lásd: *Feltámad a Berki Viola-mozaik?* Hajdú-Bihari Napló, 2003. szeptember 20., *Marad a dobozban*. Hajdú-Bihari Napló, 2005. november 22., *Feltámad a „méla” Tempefői?* Hajdú-Bihari Napló, 2006. április 5., *Tempefőinek „ki kell várni”!* Hajdú-Bihari Napló, 2007. október 24., *Aki lebontotta, már nem álmodik róla* (A Tempefőit lebontó Cseresznye József díszüveges nyilatkozata) Hajdú-Bihari Napló, 2007. október 26., Borbély Szilárd: *Tempefői*. Hajdú-Bihari Napló, 2007. október 26.
- 43 A Tempefőit több, a Kölcsey Művelődési Központban lebontott képzőművészeti alkotással (Kocsis Imre, Sarkantyú Judit, Bodó Károly művei) együtt a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Hajdú-Bihar Megyei kirendeltségének pincéjében (Piac utca 42-48.) helyezték el. *Tempefőinek „ki kell várni”!* Hajdú-Bihari Napló, 2007. október 24.
- 44 Kiskunhalas Város Önkormányzata
- 45 Vászón, olaj, 81x61 cm, j. j. l.: Berki Viola Thorma János Múzeum 2001. 1. 17.



Diana Rosandić versei

Diana Rosandić Živković horvát költő- és író 1964-ben született Rijekában, azóta is ott él és alkot. A Književna Rijeka irodalmi folyóirat szerkesztője, a Tinta 910 rijekai írócsoport vezetője. Verseskötetei, regényei és gyerekkönyvei jelentek meg. Hazájában több ízben is részesült irodalmi kitüntetésekben. 2008-ban elnyerte a Scrittura de Frontiera – Trieste nemzetközi díjat. Műveit angol, bolgár, macedón, német, olasz, spanyol, szlovén és macedón nyelvre is lefordították. Az itt közölt versek eredetije az Antiratne i jedna ljubavna / Antiwar Songs and a Song of love [„Háborúellenes dalok és egy szerelmes dal”] (2004), valamint a Golubica mira / Colomba di pace [„Békegalamb”] (2008) című kétnyelvű kötetben jelent meg.

AZ IDŐ TÚLPARTJÁN

Druga strana vremena

Valahol egy asszony megint fájdalmak között szül
és orvos nincs kéznél
valahol egy embert megint eltemetnek
és papra nincs idő
megint szakértők elemzik
a prót meg a kontrát
az emberek dőlnek mint a kéve
és Poncius Pilátus megint mossa a kezeit
ő ártatlan ebben a vérontásban
és egy anya megint könnyeket hullat
mások édességet majszolnak
a férfiak megint gyilkolnak
csakis a közjó érdekében
megint mi leszünk a legkisebbek a mindenségben
és soha nem nővünk nagyra
és megint halljuk az igazságot
de most sem érzük föl ésszel
megint hallgatunk
mert láthatatlanok vagyunk
és mindig
és örökké így
az idő innesső partján

VAKSÁG
Sljepoća

Látod, így kell megtölteni
Látod, így kell tartani
Látod, így kell fölhúzni
Látod, így kell célozni
Látod, így kell löni
Látod, most már nem látsz semmit

SZOMJÚSÁG
Žeda

Minden győzelemben
száz meg száz vereség
ma itt
holnap a világ egy másik tájékán
valahol valaki éppen most
vörös vizet merít a markába
hogyan szomját oltsa
remegő ujjai közül
kicsorog a folyadék

Bal vállán viszi a fegyvert
aztán a jobbon
a szomja nem csillapul
torkig van mindennel

TAKARODÓ
Povečerja

Szerelmem most a nyomokról szeretnék
beszélni neked melyeket
a pirkadatra kihunyó csillagokban hagytál
de nincs rá időm
mert harsan a kürt és indulnunk kell
hogyan áttörjünk

Nem tudom hogyan folyt ki ereimből a vér
olyan gyorsan történt és nem világított a hold

nem láthattam az ellenség arcát
csak a tiédet
ahogy egy boldog napunkon mosolyogtál
cirógat a hajad csupasz a vállad
azt csókolom most is
a fekete homok ólmos szorítása alatt

Szerelmem most a gyerekeinkről szeretnék
beszélni neked akiket szülhettél volna
a tengerparti kis házról
meg a korcskutyánkról
de nincs rá időm
mert harsan a kürt
végső *Pihenj!*-t vezényeltek mindnyájunknak
mit is mondhatnék
jó éjszakát

FÉNYKÉP

Slika

elhagyott bunkerre gondolok
csupasz falak
a szétrombolt ajtó elé
homokot hord a szél
kitört rácsok
és
egy öröklétért esengő halandó

Elhagyott bunker
hideg és sötét
egy fénykép a nyirkos falon
a félelem törmelékei között
ennyi maradt épen
rajta kicsi ház
egy gyönyörű asszony
és egy gyerek
derűs mint az ég

NE ÉRINTSÉTEK MEG A GYŰLÖLETET

Ne dotiči se mržnje

Jó barátként simogassa válladat a napfény
gyorsítsa meg lépteidet a szél amikor sietsz
a jó szó amit érted mondok
ajtót nyit előtted

Vannak játékok amelyekben elvérezhetsz
kicsinyítheted a nagyságod
növelheted a kicsinységed
fésült fűszálakat sodor jó kedvében a szél
a vér nem mák
hamuból nem serken virág
nehezen cipelhető urnává lesz a szív

HA NEM HISZEL

Ako ne vjeruješ

Ha nem hiszel a gyermeki sóvárgásban
távoli csillagok után
ne beszélj nekem a szerelemről

A mosoly távolsága remegésekben mérhető
ha nem vagyunk egyek
ne mondj nekem semmit

Ha báránybőrbe bújik is
a farkas nem legel füvet
létezik a jó
de a túlparton ott a rossz
ha tétován evickélsz a kettő között
ne mondd nekem hogy szeretsz
ne mondj semmit

VISSZHANG

Jeka

Holnap talán senki sem lesz
elég bátor hogy várjon rám
és egy halk hang
(talán a tiéd)
fehéren hull majd alá
akár a hó
és igaznak hangzik
de csak visszhangja lesz
réges-régen
hajdanában
kimondott szavaknak
szeretlek, szeretlek, szeretlek

Molnár Miklós fordításai





ĆURKOVIĆ - MAJOR FRANCISKA

Magyarok és horvátok

a nagy háború utolsó évében

KÁROLYVÁROS 1918. TAVASZÁN

SOMOGYVÁRY GYULA NE SÁRGULJ, FŰZFAI

CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Somogyváry Gyula családi neve eredetileg Freiszberger volt. 1895-ben született a mai Ausztria területén fekvő Füles (németül: Nikitsch) nevű helységben. Az első világháború idején először a keleti fronton harcolt, ahol megsebesült. Amikor egységét az olasz fontra vezényelték, közvetlenül a frontra ékezésük előtt néhány hónapig Károlyvárosban (horvátul: Karlovac) tartózkodtak. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában és Irattárában megtalált dokumentumok nem utalnak károlyvárosi tartózkodására. Azonban az említett levéltári dokumentum szerint Somogyváry is, a regény szerint pedig a főhős is a 29. honvéd gyalogezredben szolgált.¹ Somogyváry károlyvárosi katonáskodását bizonyítja az Uj Időkben megjelent fényképek egyike is.² A háború után 1920-tól a Magyar Távirati Iroda osztályvezetője, 1928-tól a Magyar Telefonhírmondó és Rádió irodalmi vezetője. 1929-ben a keleti fronton szerzett háborús érdemeiért kitüntették és vitézzé avatták. Azóta hívják Somogyvárynak. 1935-től parlamenti képviselővé választották. Magatartását jól jellemzi, hogy például Horthy Miklós kormányzó névnapjára verset írt, 1939-ben a magyar parlamentben pedig Bajcsy-Zsilinszky Endre mellett csak ő szavazott a második zsidótörvény, ellen. A német megszállást követően 1944 márciusában a Gestapo letartóztatta, és politikai meggyőződése, valamint a nyugatiakkal létesített rádiós kapcsolata miatt a mauthauseni koncentrációs táborba szállította, ahonnan 1945-ben tért haza. A háború után az igazolási eljárás során felmentették, de teljesen elszigetelték. 1950-ben Kistarcsára internálták. 1953-ban halt meg.³

Irodalmi munkássága az első világháború után kezdődött. Eleinte verseket írt, később drámákat, majd regényeket. Verseiben főleg Magyarország területeinek elvesztése feletti fájdalomról és az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után létrejött csonka Magyarország sorsáról ír. Drámáinak és regényeinek témáját gyakran a háborús események képezik és gyakran önéletrajzi jellegűek. Az irodalmi közéletben is így vált ismertté. Az olvasóközönség szerette műveit. 1937-ben megjelent első háborús regénye, a *Virágzik a mandula* több kiadást is megért, közel ötvenezer példányban kelt el. Drámáiról Schöpflin Aladár is elismerő kritikát írt a *Nyugat* oldalain.⁴ Egyes kritikusok szerint „varázslatos mesemondó”, aki úgy írja le „a háborút, a forradalmak és ellenforradalmak képeit, ahogy az ifjú látta, ugyanavval a naplószerű hűséggel, a

történelmi eseményeken olykor hiteles történetíróként mit se változtató és a frontkatonára szigorúságával ítélő lelkületével, ahogyan ama napok kortársaként látta és ítélte⁶. Ugyancsak kiemelik, hogy „művészi fegyelme és ízlése megóvja attól, hogy patétikus legyen.”⁷ Csuka Zoltán azonban a pozitívumok mellett észreveszi azt is, hogy Somogyváry regényeinek egyes főszereplői nem reálisak.⁸ A második világháború után őt magát elszigetelték, műveit elhallgatták. Csak egyetlen író, Nádass József említi *Nebéz leltár* című önéletrajzi regényében. Nádass és Somogyváry együtt érkezett a mauthauseni koncentrációs táborba, és Nádass annak ellenére, hogy sors társak voltak, lekicsinyléssel, mondhatni megvetéssel említi regényében az „irredenták fő kobzosát”⁹. A rendszerváltás után újra megjelentették Somogyváry műveit, ám ekkor már nem keltette fel a kritikusok figyelmét. Csak születésének száztizedik, majd száztizenötödik évfordulójára jelent meg róla egy-egy méltatás.¹⁰

Somogyváry korában ugyan nagy népszerűségnek örvendett, ám nem tartozik a magyar irodalom élvonalába. Drámáit, regényeit és verseit is a szórakoztató irodalomhoz sorolják. A huszadik század második felében uralkodó elutasító vélemény, mára már tarthatatlanná vált: „Az autonóm művészeti irodalom és a szórakoztató irodalom alkotásainak esztétikai értékalakzatai [...] bármennyire is különbözök, az előbbiek nem pótolhatják az utóbbiakat, s ilyen értelemben egyenrangú értékforrásai az emberi életnek.”¹¹ Ilyen értelemben Somogyváry művei, az eddigi értékkeléssel elentétben, más megvilágításban is magyarázhatóvá váltak.

Regényeinek keletkezésére jellemző, amit egy interjújában mondott, miszerint „már régóta keserítette az akkori defetista, álhumanista irodalom”, amely a katonák harctéri szenvedéseit írja le, mert „a háború nem csak szenvedés volt, hanem felemelő s igen gyakran derűs élmény is, a férfiaság, bátorság és bajtársiasság nagy élménye”, ezért azt írja le műveiben, „mit élt át a harctéren minden tisztességesen gondolkodó és érző magyar ember.”¹² A *Ne sárgulj, fűzfaj!* című regény károlyvárosi fabulája első sorban nem ilyen háborús történet. Amikor a regény végén az est homályában a vonat eltűnik Somogyváry hőisével, tisztában van azzal, hogy vége a közös államnak, hogy a háború elveszett, mégis, a darabokra hulló régi világban otthagya menyasszonyát, és elmegy az olasz frontra. Együtt érez a háború áldozataival, bizonyos módon magát és szerelmét is áldozatnak tartja, mégis aláveti magát a katonai fegyelemnek, feláldozva nemcsak szerelmét, hanem ha kell, az életét is.

A *Ne sárgulj, fűzfaj!* az első világháború idején játszódik és két részből áll. A második kötet első három fejezetének cselekménye, az első kötethez hasonlóan még a keleti fronton játszódik, a következő öt fejezete 1918. április elejétől 1918. július végéig tart, helyszíne a horvátországi Károlyváros, ahova a főhős 1918-ban a 29. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljának segédtisztjeként érkezik. A regény több részlete arra utal, hogy igaz történetről van szó, ezért nem csoda, ha a regényben megjelennek a város egyes akkori közéleti személyiségek is, úgyhogy a műnek dokumentum értéke is van. Az elbeszélő egyes szám első személyben meséli a történetet, és elmagyarazza, miért nevezték el bajtársai Fűzfának. Ez az önéletrajzi regény azért érdekes számmunkra, mert a magyar olvasó megismerheti belőle Károlyváros, az ott élő horvátok

és a horvát kultúra bizonyos jellegzetességeit, ezért elsősorban ebből a szempontból vizsgáljuk.

Károlyváros mint regényhelyszín Somogyváry művében jelenik meg először a magyar irodalomban. A várost a magyar katonák szemével látjuk meg közvetlenül az után, hogy megérkeztek a vasútállomásra. Első benyomásuknak csodálkozással adnak hangot: „...sose hittem volna, hogy Horvátországban még a vidéki városok is ilyen takarosak! Figyeled? Villanyvilágítás, aszfaltozott utcák, szép, tiszta kávéházak és virág, mindenütt virág.”¹³ Csak röviden említi a Setalistét (Sétányt): „Tükörablakos, szép kávéház volt a sarkán.” Majd a főteret leírása következik:

Ezt a főteret hatalmas, sárga, kincstári épületek szegték két oldalról. A kadétiskola, a katonai szertár, a helyőrségi kórház és a kilencvenhatos közös gyalogezred laktanyája. A túlsó oldalon, a Samostanska-ulica és a tér szögében: a ferencesek komor zárdája, a hozzáépült nemes vonalú templommal. Ugyanezen az oldalon még egy nagy épület terpedt. Annak a földszintjén volt az állomásparancsnokság. A tér északi szélén, szemben a laktanyával, pedig a városháza. Ez újabban épült, nagyvárosias, kicsit hengegő épület volt.

Ezt az egész belvárost, ötszögalakban vette körül a régi vársánc, amelynek széles, mély árkában frissen zöldelő veteményes kertecskék virultak, külső peremén pedig öreg platán- és gesztenyefasorok között futott körbe a hangulatos sétaút¹⁴.

A város leírását a képiség jellemzi. A képzőművészetben a veduta szó alatt „a panorámát, a városra, illetve annak egy részére, egy utcára, térre, emlékműre vagy egy építészeti elemekben bővelkedő tájra nyíló kilátást értjük.”¹⁵ Ezt az elnevezést irodalmi szövegek elemzésére is alkalmazhatjuk, amennyiben a leírás fogalmát nem tartjuk eléggé pontosnak. Ebben az esetben Aleksandar Flaker definíciója alapján irodalmi vedutának tekinthetjük: „...a prózai, tehát elbeszélői szövegek, sőt még a költők által alkotott egységek (fragmentumok vagy egész költemények) azon részeit is, amelyek elkülöníthetők ezekből a struktúrákból, annak alapján, hogy a városi valóság, vagy az urbanisztikai beavatkozással megváltoztatott természet, sőt akár a kultivált, mesterséges természet (parkok!) ábrázolásában a képzőművészetre való irányultság jellemzi őket.”¹⁶

A fent idézett leírásban, amely elsősorban topográfiai jellegű, szépen láthatóak az irodalmi veduta sajátosságai, és azonnal észrevehető a városi főteret képisége: leírást a sárga szín, a Monarchia katonai építményeinek jellegzetes, domináns színe uralja, kissé távolabb a vársáncot pedig felfrissíti a zöld szín. Az egy-egy furcsa jelzővel ellátott épületek eredménye megszemélyesítés lesz (komor zárdá, hengegő épület), ami érdekessé teszi a leírást. A nagyméretű, szigorú épületek a világi- és egyházi hatalom képviselőinek merevségét, ezzel szemben az „óvárost“ körülölelő ötszögalakú vársánc viruló kertecskéi és öreg platán- és gesztenyefasora a város lakosságának életvidámabb oldalát mutatja. A leírás derűs, az érkezés utáni első napon keletkezett, így a katonák bevonulásakor a lakosság részéről tapasztalt ellenszenv nem rontotta el a honvédek kedvét. Ez a hangulat hamarosan megváltozott, s ezt tükrözi a város éjszakai képe, amely egyben a főhős lelkének nyugtalanságát is hűen ábrázolja:

Mélyötét tavaszi éjszaka volt és izzó csillagok nézték magukat a Korana mormoló vizében. A csillagsáncon túl szelíd fényel világítottak a belváros ablakai. A kilencvenhatosok laktanyája, a helyőrségi kórház és a katonai szertár vastkos épülettömbjei, sötéten meredtek föl az égnek. Még magasabbra szökött a barátok templomának, arra alább meg a görögkeleti püspöki templomnak tornya. Lassan, elgondolkozva lépegettünk a belvárost körülölelő csillagsánc peremén, a vén platánok páros sorában.¹⁷

A folyó képe tükörhöz hasonlít, amely felületén ringanak a fényes csillagok, majd a város szelíd képét látjuk, amit ugyancsak a fények által észlelünk. A színek helyett ezután az épületek alakja jut kifejezésre. Ez a kép is gazdag megszemélyesítésekben, ezek eleinte barátságos hangulatot keltenek, később azonban, amikor a sötéten az égnek meredő épülettömbök és a még magasabbra szökő tornyok kerülnek előtérbe, a kép félelmetessé válik. Mindkét képben a táj és az épületek mellett jelen van „a kultivált, mesterséges természet” is, ez ebben az esetben nem park, hanem a fásor, a károlyvárosiak kedvenc sétánya.

Ezek után a leírások után megjelenik még néhány városi helyszín, ezeket azonban az író nem ábrázolja részletesen. A tisztek a főtéren álló kaszárnyához közeli szállóban, a Hotel Centralban, a Haulik utca sarkán álló kétemeletes épületben voltak elszállásolva. A regény szereplői szerint a földszinten kávéház volt, szemben pedig a zeneiskola, így gyakran szemügyre vették az oda járó lányokat. A tisztí étkező a Kupa mellékfolyója, a Korana partján volt. A Drugović-féle fürdőszálló „mosolygó ligetben virított.” A szomszédjában pedig a városi fürdő és gőzfürdő szolgálta a lakosság (és a katonatisztek) kényelmét.

A szerző a város környékét is leírja:

Megnyergeltem a lovamat s kilovagoltam a városból. Mosolygó síkság terült el a város körül. Csak délről szegték ezt a Karsztba átmenő dombok. Elvágattam a Kulpa meg a Korona összefolyásához. Fújt a ló is, ziháltam én is. És nagy kerülővel, de csituló lélekkel poroszkáltam vissza, a tavaszi párák színes fátylaiba burkolódzó városba. Másnap, húsvéthétfőn, a régi Frangepán-várhoz mentem ki. Ott hivalkodott az, a pályából kiugró zöld halom tetején. És néztem, soká néztem onnét a viruló tájat. – Hazafelé a lőtér és a temetők felé kerültem. (...) A temetőktől a városszélig elnyúló mezőn nekieresztettem a lovat. (...) S amikor átlovagoltam a virágözönbe borított sáncárok hídján, nagyot sóhajtottam.¹⁸

A tájleírás első része impresszionista képre emlékeztet bennünket. Károlyváros képét csak az elmosódott körvonalak mögött sejtjük. A másik rész másik képet ábrázol, a Frangepánok Dubovacban álló várát. A tájat mozgás közben írja le, ez esetben kinetikus vedutáról beszélhetünk. Somogyváry jól emlékszik Károlyváros környékére, nemcsak a várra, hanem a temetőkre is. Abban az időben a Dubovaci-domb lábánál két károlyvárosi temető volt.

A város következő leírása is hitelt érdemlő, de nem hangsúlyozza a város szépségeit. Megemlíti a platánokat, a sárga szín jelenléte azonban ezúttal már a monotonia jele, és nem vált ki semmilyen hangulatot. Az idézet folytatása, a lakás belsejének leírása hasonlóan:

a Florianska-ulica az állomásra vezető út innenső végén nyílik, a vársáncsal szemben. Egyetlen házsora van, mert a déli oldala a sánc peremén húzódó platánsor. A hármasszám, amelyben Jelen lakott, éppen a sánchíddal szemben állott. Nagy, sárga kétemeletes épület volt. A névmutató tábláról megtudtam, hogy a második emeleten lakik. [...] a bútorai is józan, igénytelen ember életmódjára vallottak. Csak a hatalmas zongora, a fal mentén padmalyig emelkedő könyvvállványok és a kotta-asztalok meg a képek között függő babérkoszorúk árulták el, hogy művészember otthonában járok.¹⁹

Az enteriőr leírása is szokványos, megmarad a felsorolás szintjén.

A város más részei is főleg a cselekmény helyszíneiként jelennek meg, ahol a szereplők mozognak. Az utcák és terek mellett megemlíti még bizonyos épületeket és intézményeket: a Főteret (Jellasics tér), a Haulik utcát, a Rakováci utcát (ma Radić utca), a Zrínyi teret, a Főpostát, a vasútállomást, a Zágrábi utcát, a Florianska (ma Drašković) utcát, a sétautat a várost körbefutó vársáncra, a sétaut egy részét vagyis a károlyvárosiak kedvelt Setaliste nevű korzóját, a Central Szállót, a Velika Kavanát (Nagy kávéházat), a Haulik utcai zeneiskolát, a kadétiskolát, a Zrínyi tér sarkán lévő gyógyszerteret, a Korana parti étterem verandáját, a Kulpa hidat, a Dubovaci utcát. Mindezek alapján talán még a város topográfiai térképét is meg tudnánk rajzolni, ám az író nem ábrázolja őket részletesen. Nem írja le bővebben még a Zorin domot sem, holott utal rá, hogy mint a város énekharának otthona és mint filmszínház, nagyon fontos szerepet játszik a város kulturális életében.

Egy kirándulás leírásakor a regényben megjelenik Ozaly vára is. A regény szereplői a károlyvárosi vasútállomásra indulnak. Az állomásépület bemutatása igen szűkszavú, de a magyarországi vasútállomások jellegzetes kelléke, az állomás tornácán függő virágkosarak, még ez esetben sem maradhatnak el. A Károlyváros–Laibach (Ljubljana) vonalon utaznak. Útközben látják a Kulpa mellékfolyóját, a Dobrát, Mahično és Zorkovac helységeket, aztán Ozaly várához érnek. A vonat ablakán át elvonuló képek a zöld rétek, a félig learatott búzamezők, majd a Kulpa partján emelkedő tölgyfaerdővel borított sziklán Ozaly vára. Az egész tájat a napsugarak aranyozzák be – a főhős és választottja boldogságát hangsúlyozva. Leszállnak, a vonat pedig eltűnik a várhegy mögötti kanyarban. A táj szépségeinek leírása ebben az esetben is szűkszavú, csak itt-ott válik élénkebbé, amikor észrevesz egy-egy virágot vagy gyíkot. A főszereplő saját érzelmeinek és a szeretett lány bemutatásával van elfoglalva. A vár leírása is rövid:

Pusztuló, vénülő, komor várkastély, de egyes részei még elég épek. Sötét folyosókon, ívesablakú termeken kopogunk át.²⁰

Annak ellenére, hogy Zrínyi Miklós az elbeszélő példaképe, a vár ábrázolása elég egyhangú, amit csak időnként szakít meg a vonatfütty, a víz zubogása vagy a madarak éneke és a kakukk hangja. Mindez dinamikussá teszi a leírást. Az erődtítmény romos és komor képe megfelel az akkori valóságnak, mert Ozaly város történetében olvashatjuk, hogy 1917–18 telén beomlott a bejárati bástya teteje, valamivel később pedig az első és a második emelet közötti mennyezet illetve padló.²¹ Miután megtekintették

a várat és visszafelé indulnak, az elbeszélő előbb észreveszi a Korana vizének zubogó hangját, majd a meglátja és elragadtatással írja le a látványt:

Most más úton megyünk s egyszercsak kibukkan előttünk a domb meg lomb közül egy gyönyörű vízesés. Ez zúg most már hatalmasan. A Korana vize zuhan alá a gátról, vagy tíz méteres mélységbe. És mellette: magas, emeletes épület, széles ablakokkal. Az ozalji villamos-mű. Jelen belép s kisvártatva, fehérköpenyes mérnökkel jön elénk. Szívesen, készséggel kalauzol bennünket a mérnök a ragyogó tiszta épületben. Lenézünk a harsogó turbinák közé s megbámuljuk az áramfejlesztő gépeket.²²

A mérnök elmondja a vízerőmű építésének előzményeit, megmutatja a látogatóknak a működés részleteit, ám mindennek csak egy töredékét tudjuk meg, habár a részletes ismertetés érdekes lehetne, nemcsak azért, hogy elénk tárja a főhős benyomásait a tájról és a kor technikai csodáiról, hanem azért is, hogy megtudjuk, hogyan vélekedik minderről. Az elbeszélő megfoszt bennünket ettől, pedig már ez a rövid leírás is, amellet, hogy informatív jellegű, szép és érdekes. Az épület rendeltetésének következtében mind külsejének, mind belsejének leírása újszerű, az akusztikus elemek pedig jól kiegészítik a képet. A főhős majd még egyszer megteszi ezt az utat Károlyváros és Ozaly közt, amikor zászlóaljával az olasz frontra utazik, és miután vonatával eltűnik az Ozaly alatti szilába vajt alagútban, Bubnjarci állomásnál elhagyja ezt a vidéket. A vár megtekintése után ebéd következik, amelyet egy ételkülönlegesség miatt érdemes megemlíteni, mégpedig a nyárson sült bárányi miatt, ami már akkor is ingyencfalatnak számított nemcsak a hazai lakosság, hanem a külföldiek körében is.

A horvátok ábrázolása a regény cselekményének kibontakozásán át követhető. A regény egyik cselekményszála a magyar zászlóalj károlyvárosi feladatainak ismertetése. Ennek során megismerkedünk a város lakosságának viselkedésével, és erre a regényben két lehetőség nyílik. Az egyik az, amikor az embereket általánosságban mutatja be, külön-külön nem ismerjük meg őket. Az elbeszélő különféle helyzetekben láttatja velünk a lakosság viselkedését a magyarokkal szemben. Már a regény kezdetén, amikor a magyar zászlóalj bevonul a városba, érezhető az emberek bizalmatlansága és gyanakvás a bevonuló katonák iránt, akiket ellenségként élnek meg. A lakosság viselkedése barátságtalan, mogorva, hamarosan azt is megtudjuk, hogy a károlyvárosiak nem szeretik a magyarokat, sőt „a »társország« népe: a horvát, ökölbe szorítja a kezét, ha magyar szót hall.”²³ Ez a kellemetlen benyomás másnap még fokozódik, amikor a zágrábi hadosztályparancsnokság bizalmas jelzésű levélben felhívja a zászlóalj figyelmét a lakosság ellenséges hangulatára, aminek az elhúzódó háború az oka, továbbá arra, hogy Horvátországban és a boszniai szerbek között illegális szervezkedés folyik, amelynek az a célja, hogy a délszlávok más államszerkezetben keressék boldogulásukat, nem pedig a monarchiában. A parancsnokság bizalmas levele figyelmeztet a mind nagyobb számú katonaszökevényre, továbbá kilátásba helyezi az elkövetkező rekvirálásokat is. Ennek végrehajtásában a magyar zászlóaljnak jelentős szerepet szántak. A magyar katonák e feladatainak felsorolása az elbeszélő elégedetlenségét váltja ki, mert mindez egyértelműen utal a mögöttük rejlő politikai okokra, ahogyan a főszereplő észrevételéből ez ki is derül: „Csak azt nem értem, miért kell

ezt velünk elvégeztetnie a kormánynak? Hiszen ha amúgy sem szeretnek bennünket, magyarokat, a horvátok, akkor ezek a dolgok meg éppen gyűlöleté hevítik ezt az elszenvet.”²⁴

A zászlóalj első feladata a katonarendőri járőrosztagok felállítása volt. Ezek egyrészt a magyar katonák viselkedését ellenőrizték, másrészt a horvátok és szerbek monarchiaellenes, földalatti szervezkedését kellett figyelemmel kísérniük. Az illegális tevékenység még csak kezdeti stádiumában volt, ám mégis igen kiterjedt. Miután a főhős elolvasta a jelentést a város lakóinak a szervezkedésben való részvételéről, belátta, mély szakadék választja el a magyarokat és a horvátokat egymástól. A horvátok és magyarok régi testvériségét szerinte nem is annyira az illír mozgalom, hanem Bécs mesterkedései kezdték ki. A főhős elméjében ahhoz a felismeréshez vezet, hogy az elégedetlenség és a tolerancia hiánya az egyik oldalon, a másik oldalon is elégedetlenséget és türelmetlenséget szült, és ez mind nagyobb lett. Az elbeszélő több mint hat oldalon át mondja el erről a véleményét. Végül megértéssel összegzi, hogy a horvátok a délszláv államközösségben látják boldogulásukat, de ugyanakkor csodálkozik azon, hogy a horvátok és szerbek közti gyűlölködés ellenére létrejött egy ilyen célú mozgalom. Úgy véli, hogy ebben a mozgalomban a horvátok bábuk, amiket a szerbek mozgatnak. Eszmefuttatását azzal zárja, ha a horvátok el akarják hagyni a régi magyar államközösséget, akkor hagyni kell őket, menjenek Isten hírével.

Amikor a magyar zászlóalj második feladatának teljesítésére, a rekvirálásokra került a sor, az elbeszélő mindinkább kifejezésre juttatja nemtetszését, mert felismeri, hogy ha a magyar katonák végzik a búza rekvirálását, az csak fokozza a két nép közötti ellenséges hangulatot. A főhős ezt azzal magyarázza, hogy osztrák hatalom a *divide et impera* szellemében uralkodik.

A harmadik feladat, a katonaszökevények elfogása közben életét veszíti egy horvát, katonaruhába öltözött fiatalember, aki mint utólag kiderült, még nem volt katonaköteles korban. Ezzel a magyar katonák és a károlyvárosiak közötti viszony még jobban elmérgesedett. Az elbeszélő részvételének őszintesége nem vonható kétségbe, a fiatalember feleségének jajveszékeltése a későbbi események során is visszhangzik benne. A horvátok mind nyilvánvalóbbá váló szándéka, hogy elszakadjanak a monarchiától, továbbá a fiatalember halála következtében növekszik a feszültség, és nyílt fenyegetéssé válik, majd a magyar katonák elleni támadásban tetőzik. A károlyvárosiak ellenséges magatartását június közepén bizonyos mértékben csökkentette egy nem várt esemény, vagyis az olasz repülőgépek megjelenése a város légtérében²⁵, amit a regényben épp a főhős vett észre. A védintézkedések eredményeként enyhült a kifejezetten ellenséges hangulat azzal a megjegyzéssel, hogy mégis szép a magyaroktól, hogy védelmezik a várost, ám a többség magatartása továbbra is változatlan.

A regény főhőse általánosságban beszél a horvátokról, konkrét példák vagy tulajdonságok említése nélkül, ami érthető, hisz a város lakói közül csak néhány emberrel került közvetlen kapcsolatba. Őket békeszeretőknak, kissé naivaknak, de becsületeseknek tartja, akiket megtévesztett a délszláv agitáló politika. Bár nem szeretik a magyarokat, hűek akarnak maradni az uralkodóhoz, és még csak nem is gon-

dolnak arra, hogy elszakadjanak a monarchiától. Amikor a főhős felfedi előttük a mozgalom igazi célját, nagyon meglepődnek, és szánják-bánják, hogy felültek a mozgalom terjesztőinek. Az elbeszélő horvátok iránti jóindulata kétségkívül, a róluk alkotott képéhez a fent említettekén kívül – mint maga is állítja – hozzájárultak gyermekkorának benyomásai is. Ezek szerint: „...hűségesek és becsületesek. Horvát asszony volt hát a dajkám, első éveimben. Az ő szíven át láttam meg a fajtájukat. Jó nép ez, kapitány uram. Akiket szeret, azokhoz holtáig hű.”²⁶ Erre kapitánya megkérdezi, hogy talán majd még verset is ír a dajkáról, amire a főhős igennel válaszol. Valóban, Somogyváry verseskötetében olvasható a *Juli néne* című, dajkájának emléket állító vers.²⁷

Az elbeszélő ügyesen szövi egybe az első cselekményszálát a másik cselekményszállal: a magyar zászlóalj károlyvárosi tartózkodásának történetét a főhős és egy horvát lány közt kialakult szerelem kibontakozásával. Később a szerelem kiteljesülésével, felhők kezdenek tornyosulni a kapcsolat fölött, és ahogy bontakozik a kapcsolat, olyan mértékben romlik a város lakossága és a magyar katonák közötti viszony. A főhős és a város tekintélyes polgárának lánya közti eljegyzés híre súlyosbítja a helyzetet. Villámgyorsan elterjed a városban, és nemcsak a magyarok iránti ellenséges viselkedést mértékét fokozza, hanem az érintett horvát család elszigeteléséhez, egyféle kiközösítéséhez vezet.

A horvátok ábrázolása általános és sematikus, kivételt az a részlet képez, amely a város lakóinak a főhős és a Jelen lány eljegyzése utáni ellenséges magatartását írja le, és amely nemcsak a magyarok ellen irányul, hanem a Jelen család ellen is:

Mert másnap alkonyatkor, amikor először mentünk végig karonfogva a Setalistán, a bámuló, majd komorrá váló emberek elfelejtettek köszönni. [...] Csak azt éreztem, hogy valami hideg levegő áramlik felénk a drávántúli kánikula kellős közepén. [...] Ma is bámulok azon a csodálatos faji ösztönösségen, amellyel Karlovác népe napok alatt megteremtette ezt a jeges bojkottot, fojtogató tengeri zárlatot, a tegnap még oly kedves és becsült Jelenéssel szemben. Mennyire szeretheti ez a nép a fajtáját és földjét, ha így védelmezte a maga véréből való leányt az idegen legénytől! Milyen konok és kegyetlen büntetést szabott ki a szerelmes szívnek, azért, mert magyar szív felé hajlott. Az a nép, amely pusztá fajszeretetből így tud gyűlölni, az rajongva szeretheti a maga nemzetét.²⁸

A regény horvátokról megrajzolt képét ez az idézet nagymértékben módosítja, mert észreveszi a horvátok hazaszeretetét. Az elbeszélőben ez csodálatot kelt, ezért azt a tényt, hogy emiatt más nemzet képviselőjét gyűlölik, figyelmen kívül hagyja.

A horvátok bemutatásának másik módja az egyes emberek ábrázolása. Ezt a Jelen család, az apa Iván és lányuk Borislava alakja által tárja elénk, azonban az ő jellemzésük sem különösebben sikerült. Jelen Iván a zeneiskola igazgatója, a ferences templom kórusának karnagya, horvát népdalgyűjtő és a főhős menyasszonyának apja. Ábrázolása elég szűkszavú. A Monarchia híve, de tagja az illegális szervezetnek, amely a horvátokat egy jövőző délszláv államban szeretné tudni. Ő viszont azt hiszi, hogy a szervezet célja az, hogy a szerbeket megnyerje annak, hogy csatlakozzanak az oszt-

rák birodalomhoz. Amikor az elbeszélő közli vele az illegális szervezet valódi célját, nem tud magához térni a csodálkozástól, ám hamarosan vigaszt talál a népdal- és bélyeggyűjtésben. A magyarokat nem szereti, az a véleménye róluk, hogy: „a magyarok egyenként és személy szerint veszedelmesen rokonszenvesek, de együtt és a politikájukban gyűlöletes zsarnokok.”²⁹ Miután azonban megtudja, hogy a lánya magyar katonát szeret (a regény főhősét), viselkedésében hirtelen megváltozik: nem akar lánya boldogságának útjába állni, így látszólagos ellenkezés nélkül beleegyezik az eljegyzésbe. Jelen Iván regénybeli alakja mögött valóságos személy található, a károlyvárosi zeneiskola akkor igazgatója, Horvát Ivan. A Károlyvárosi Zeneiskola történetét feldolgozó kiadvány alapján azt mondhatjuk, hogy a város tekintélyes és megbecsült polgáráról van szó, a Zora (Hajnal) kórus karnagyáról, a Szentháromság templom orgonistájáról és a Szent Cecília Társaság vegyeskarának alapítójáról. További sorsáról a kiadvány még azt írja, hogy 1921-ben lányával együtt kivándorolt Chicagóba, ahol az ottani horvát énekes társaság Zora nevű kórusának karnagyaként felújította a kórus tevékenységét és igen magas szintre emelte.³⁰ Stjepan Mihalić kortárs károlyvárosi író könyvében az előbbi, nagy tisztelettel ábrázolt polgár helyett, nem kis meglepetésünkre, egész más emberrel találkozunk:

Horvát közepes növésű, szikár, sárga képű, rövid fekete bajuszú ember volt, a gimnáziumban tiszteletdíjas énektanárként tanított. Még csak nem is próbálta meg fölkelteni az érdeklődésünket a tantárgya iránt. Inkább elutasító volt. Valahogy azt adta tudomásunkra, hogy szívességet tesz nekünk azzal, hogy bajlódik velünk, mert hogy úgysem lesz belőlünk énekes halott. Tessék-lássék megtartotta az óráját, amire mi csaknem nyílt fegyelmetlenséggel válaszoltunk. Aminek az lett a következménye, hogy a köztünk dúló hidegháborúban az éneklés lett a vesztes. [...] Valamikor az SzHSz Királyság kezdetén Horvát a lányával együtt elment Amerikába. Azt beszéltek, hogy a politika miatt, mert hogy Frank-párti volt.³¹

A leírás más, mint amilyennek Jelen Ivánt megismertük a regényben, és habár igencsak ironikus és lekicsinylő, mégis több olyan dolgot megtudunk belőle, amit Somogyváry elbeszélőjétől nem, és emellett érdekes is.

A horvátokról alkotott képet nagyobb mértékben nem egészíti ki a regény női főszereplőjének ábrázolása sem. Ő Jelen Borislava, akinek a regény központi alakja az eredeti, Bucika becenév helyett a Borika becenevet adta. Ő a főhős szerelme, majd menyasszonya. Alakját ugyancsak valóságos személyről mintázta az író, a fenti zeneiskola igazgatójához hasonlóan.³² A lány ábrázolásában is találhatunk bizonyos elentmondásosságot. A külső leírás alapján:

Rugalmas, szép termete, telt, kerek mellecskéi, kiformált, finom arca, nedvesfényű, piros szája: felnőtt dámát, tizennyolc-húszéves kisasszonyt mutatnak. Tarkóig-vágott, tömött barna haja, széphajlású, csupasz, fehér nyaka s a kedve, szava pedig: tizennégy esztendő t sejtetnek. Akárhogy is van: bolondítóan szép, nyugtalanítóan különös gyerek!³³

Olyan lány, akibe az összes Károlyvárosban állomásozó katona beleszerethetne. Furcsa azonban, hogy neki már a magyar zászlóalj bevonulásakor, amikor lakásuk

ablakán át meglátta az elbeszélő hadnagyot, megakadt rajta a szeme. Apjával ellentétben (aki azért nem szereti a magyarokat, „mert zimonyi, és ott a horvátok, a szerbek és a magyarok állandóan torzsalkodnak”) ő viszont szereti a magyarokat, mert a nagyanyja szabadkai magyar, a nagyapja viszont „katolikus szerb”. Nem ismerjük meg belső tulajdonságait sem olyan általános sztereotípiákon kívül, hogy vidám, játékos kedvű és jószívű. Még csak tizenhét éves, de már elég ügyes ahhoz, hogy felhívja magára a figyelmet és megszerettesse magát. Anyját és apját a kisujja köré csavarja, és ez különösen akkor derül ki, amikor főleg apját kell meggyőznie, hogy engedélyezze a fiatal magyar hadnagy iránti szerelmét. Időnként úgy tűnhet számunkra, hogy viselkedése kissé szabados, bár nem feltűnően. Nem sokat törődik a társasági konvenciókkal, ismeretségük kezdetekor a magyar katona társaságával szinte provokálja a károlyvárosi fiatalembereket, az udvarlás idején ő szabja meg a „játékszabályokat”, találkát beszél meg a fiatal hadnaggal, akivel kettesben sétálnak, ami az akkori illemszabályok és szokások szerint nem volt illendő. A város lakossága előtt hivalkodik udvarlójával, és amikor az eljegyzés miatt a város lakói kifejezik rosszallásukat, nyíltan dacol velük. A regényt olvasva időnként csodálkozva és fenntartással figyeljük a viselkedését, de az olvasók ízlését tiszteletben tartva a lány viselkedése nem sokban tér el a társadalomban elfogadottól. Stjepan Mihalić, író leírása, Horvat Ivan alakjához hasonlóan közelről sem olyan idealizált mint a regényben, nem tanúskodik különösebb rokonszenvvel a lány iránt:

Horvat Bucika, az egykori károlyvárosi női *enfant terrible*, a mi Mae West előtti vam színésznőnk, Asta Nilsenünk. (...) A bécsi, szecessziós képes újságok illusztrációiban látott mondén nő stílusában Károlyvárosban az elsők közt vágatta rövidre a haját, sétabottal a kezében, az apjához hasonlóan csontos volt, csak annál kicsit magasabb, mihelyt kinőtte a kort, hogy a Florianska utcán és a várárokbán játsszon, nagyképpen sorra véget vetett szinte az összes gyerekkori barátságának. Környezetétől elidegenedve adni kezdte a nagyvárosi extravagáns dámát, akinek semmi köze sincs hozzánk, falusiakhoz. Minden tétivel azt igyekezett bizonyítani, hogy mind ízlésben, mind pedig viselkedésben „fölöttünk” áll, és míg az anyját nem is lehetett észrevenni, ő az utcán és a kávéházakban szinte tüntetett „exkluzív szabadosságával”. (...) Volt ott minden: kisebb-nagyobb botrány, szerelem és flörtölés, pezsgőzés...”³⁴

Talán az elbeszélő nem vette észre a fent idézett „exkluzív szabadosságot”, vagy akkoriban még nem volt annyira szembetűnő. Ám az, hogy szíve választottját épp rövidre vágott haja, barna szeme és gyermekes viselkedése miatt hasonlítja Szendrey Júliához, aki ha másképpen is, de szerettet a figyelem középpontjában állni, talán arra utal, hogy a főhős mégis észrevett bizonyos, a szokásostól eltérőt a lány viselkedésében. Ennek ellenére, a nem dicséretes tulajdonságok hangsúlyozása mellett, mint amilyen a dac és az önfejlés, a lány viselkedése nem tér el a jól nevelt lány megszokott viselkedésétől és vázlatos marad. A lány alakjának bemutatása nem változtatja meg a horvátokról alkotott képet, amely továbbra is eléggé általánosnak mondható.

Érdekes kérdés, milyennek látják a műben a horvátok a magyarokat. A regény elbeszélője több ízben is beszél arról, hogy a horvátok nem szeretik a magyarokat, de

ezt az állítását nem igyekszik bizonyítani is Erre még Jelen Iván kijelentését sem használja fel, miszerint a magyarokat egyes személyként nagyon is rokonszenvesnek tartja, de a politikájukat zsarnokinak. Ebből kiviláglik, hogy a viszonyok a két nemzet között az emberi kapcsolatok szintjén jók, és teljes egészében ellentmondanak a magyarokról vallott általános véleménynek.

Az első világháború után több történész is tanulmányozta az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén létrejött új helyzet okait, többek közt a kor jeles történésze, Horváth Jenő. 1937-ben megjelent *A millenniumtól Trianonig. Huszonöt év Magyarország történelméből* című könyvében a fő okokat az európai nagyhatalmak azon törekvésében látja, hogy a Monarchiát másképp osszák fel, továbbá a magyarok politikusok nem megfelelő tájékozottságában és a történelmi Magyarország téves kisebbségi politikájában.³⁵ A másik, szempontunkból fontos mű 1934-ben jelent meg, ez Nádasdy Béla *Délszlávok. Történelmi politikai tanulmány* című könyve³⁶. Somogyváry a regény fiatal főhőseként a regény helyszínén valószínűleg nem tudott helyes képet alkotni még Károlyváros társadalmi körülményeiről és politikai helyzetéről sem, nemhogy egész Horvátországról tudott volna, így a horvátok szerepéről alkotott véleménye sem lehetett olyan átfogó, mint ahogyan azt a regényben olvashatjuk. A regény írása idején Somogyváry valószínűleg ismerte Nádasdy Béla és Horváth Jenő fentebb említett művét, és a politikai helyzet pontosabb bemutatása céljából föltehetőleg nemcsak a történelmi tényeket használta fel, hanem a szerzők állásfoglalását is átvette és mondandójának megfelelően alakította. Ha tehát a horvátok szerepének ábrázolása a fent említett munka alapján történt, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a horvátok képének alapjául is szolgálhatott, épp az ábrázolás általánossága miatt.

A regénynek Károlyvárosról és a horvátokról megrajzolt képe mellett szót kell ejtenünk az irodalmi jellegű információk közvetítéséről is. Mindenek előtt a magyar irodalom két kiemelkedő alakjáról kell említést tennünk. A regény főszereplője Petőfi Sándorról és a költő károlyvárosi katonáskodásáról beszél a lánynak. Kissé furcsa, hogy a főhős a városba érkezése után bekövetkező furcsa hangulatát (amely egyébként a bontakozó szerelem jele), a költő lelkének jelenlétével magyarázza, ám amikor a helyőrségi kórháznál Petőfi *Minek nevezzelek?* című versével kezd udvarolni lánynak, máskor meg *A virágok* című verset szavalja el, miközben a lány – aki nem épp jól tud magyarul – elbűvölten hallgatja, az már túlzásnak tűnik. Az utazók általában szoktak magukkal vinni olvasnivalót az utazásaikra, így elfogadhatjuk, hogy a főhős katonaként magával viszi a frontra Petőfi Sándor verseit és Zrínyi Miklós eposzát, ám azt, amikor ez utóbbit az ozalyi kiránduláson – mi sem természetesebb – „előhúzza“ a zsebéből már olcsó fogásnak tekinthetjük. Érdekes az a vita is, amely a leendő vő és após között a Zrínyi családról folyik. Jelen Ivan kifejti, hogy a horvátok állítása szerint a magyarok a Zrínyiek ellenségei voltak, és amikor csak tehették, ártottak nekik. A főhősnek sikerül meggyőznie a zeneiskola igazgatóját a fenti állítások hamisságáról, aki elhatározza, hogy az igazság kiderítése érdekében a zágrábi levéltárban utánanéz a dolgoknak. Ennél sokkal érdekesebbnek tűnik az, hogy egyáltalán hogyan válhatott

mindez a vita tárgyává. Mint ahogyan több ízben is bizonyítást nyert, hogy Somogyváry általában autentikus eseményekről írt a regényben, ezt a beszélgetést vagy félreértés vagy a mű „regényesítése“ alapján magyarázhatjuk, de a hivatalos horvát álláspont semmiképp sem lehet az oka. Rudolf Strohal, Károlyváros történetírója 1906-ban kiadott könyvében ugyanis a város irodalmáról írva a károlyvárosi írók közt említi Zrínyi Pétert is:

Gróf Zrínyi Péter (1621–1671) hírneves hős és hadvezér, horvát bán. A 15 énekből álló »Szigeti veszedelem« című eposzával tűnik ki. Ez annak a magyar eredeti műnek az átköltése, amelyet bátyja, Miklós írt.³⁷

A regényben a magyar irodalmi vonatkozások mellett bizonyos horvát elemek is megfigyelhetők. A magyar írókkal ellentétben, akik bejárták a horvát tájakat vagy átutaztak az országon, Somogyváry azon ritkák közé tartozik, akik leírták a horvát népköltészetéről szerzett benyomásait. Az első ilyen élménye a guszlás, akit az ozalyi kirándulás alkalmával látott meg. Az ilyesmi abban az időben gyakori látvány lehetett. Az elbeszélő leírása fölkelte az olvasó figyelmét:

Ócska, furcsaalakú hangszert és nyirettyűt húz elő. Hegedűféle, de csak három húrja van. S mialatt leülünk, vontatott melódiát nyekerget a hangszeren. És énekel hozzá. Nem is ének igazában, csak szaggatott felkiáltások sorozata. De érzem rajta, hogy vers. Komor és szilaj ütemei is vannak. Máskor meg jajgatóan fájdalmas ének. – Guslicár – magyarázza Jelen. – Kraljevic Márkó énekét mondja.³⁸

Somogyváry hőse ebben a „sejtelmes dünnögésben” és észreveszi a szépséget és megkísérli nekünk is a valóságnak megfelelően átadni. Hasonlóan jár el a fiatal asszonyka jajveszékélését hallva, amikor a magyar katonák a katonaszökevény elfogásakor megölték egy fiatalembert, a férjét:

A szeme tele volt könnyel és egyre csak ezt hajtogatta, szívsajgató jajgatással: – Kuku mene... Kuku za Boga... Kuku mene... Kuku za Boga! – Jaj, nekem! Jaj, Istenem! Mindig ezt s mindig ugyanarra a dallamos modulációra. Mert dallam volt ebben, a reménytelen és kétségbeesett halottsiratásban. A szívemet görcsbehúzta a szánalom. És az az érzés, hogy íme: a jaj-ének. Az őseember jajongása adta az első éneket. Amikor még semmi mást nem tudott mondani. Csak azt, amit ez a leány vagy asszony nyöszörög: – Kuku mene... Kuku za Boga... Jaj, nekem... Jaj, Istenem...³⁹

Ezek a sorok nemcsak a nő fájdalmát tárják eléink, hanem a fájdalom szépségét is, ezért ez a részlet amellet, hogy híven tükrözi az érzelmet, esztétikai telítettségű, és a könyv szebb leírásai között a helye.

Somogyváry Gyula *Ne sárgulj, fűzfa!* című regényében találhatunk több-kevesebb bíráltnivalót, ennek ellenére mégis fontos mű. Magyar irodalmi alkotásokban néha találkozunk horvát tájak leírásával, Károlyváros mint regényhelyszín azonban először jelenik meg a magyar olvasóközönség előtt. A város bemutatása vizuális szempontból tetszetős, a lehetőségek gazdagságával. Az óváros rendezett, szépen karbantartott, az újabb városrészek a vársáncon túlra terjednek. A városnak a kor körülményeihez képest modern infrastruktúrája van. A megfelelő oktatási és kulturális intézmények, a különféle szórakozási sőt idegenforgalmi lehetőségek kényelmes és kulturált életet

biztosíthatnak az ott élők számára. A gazdasági fejlődés magával hozta az iparosítást, az ország többi részével is jó a köz- és vasúti összeköttetése. A regényben egy szép várost ismerünk meg, ahol az emberek kellemes életet élnek. Más, a horvát tájt leíró művek mindaddig csak elvétve beszéltek arról, milyenek a horvátok, még ritkábban a horvát kultúráról. Somogyváry regényében talán kissé egyoldalúan ábrázolja a horvátokat, de érezhető az író rokonszenve irántuk, és pozitív képet fest róluk. Így a magyar olvasóközönség békés, összetartó embereknek ismerhette meg őket. Ha azt vizsgáljuk, hogyan ábrázolják az irodalmi művek más országokat és népeket, az ilyen képek természetesen mindig szubjektívek és sematikusak, ezért nem kell csodálkoznunk azon, ha ez ebben a regényben is így van. Somogyváry Gyula Károlyvárosról rajzolt képe azonban nagyon fontos és értékes eleme a magyar olvasók Horvátországról alkotott képének.

JEGYZETEK

- 1 A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárának és Irattárának adatai szerint Somogyváry (Freiszberger) Gyula (1895 Füles) az első világháború során tartalékos zászlósként, illetve hadnagyként a m. kir. budapesti 29. honv. gyalogezredben szolgált. Szolgálatát 1916-ban az Ezüst Vitézségi Érem második osztálya, valamint 1917-ben a Legfelsőbb Dicséret Elismerés a kardokkal kitüntetések kapták. A Hadtörténelmi Levéltár és Irattár őrizetében megvan Somogyváry katonai anyakönyvi lapja és a két kitüntetésének javaslata. (Jelzetek: HL AKVI 16836. sz. és Első világháborús kitüntetési javaslatok 20794/ti. és 15340/legs. sz.) A kitüntetési javaslatok eredetijei a bécsi Hadilevéltárban találhatóak. A bécsi Hadilevéltárban található Somogyváry (Freiszberger) Gyula egy első világháborús kitüntetési javaslatának a gyűjtője. A javaslatot még a két háború között Budapestre vitték, de ott az eredeti dokumentum nem maradt fenn. A megtalált dokumentumok nem utalnak károlyvárosi tartózkodására.
- 2 Az *Új Idők* 1941. november 23-i számában, a 628-631. oldalon olvasható Konkoly Kálmán *Négyszemközt Gyula diákkal* című cikke. A 631. oldalon látható illusztrálásként közölt, a Somogyváry családi albumából származó fénykép aláírása: „Az Örley-zászlóalj tisztjei Karlovácon, 1918-ban” bizonyíték arra, hogy ez a zászlóalj, amelyben Somogyváry szolgált, 1918-ban valóban volt Károlyvárosban.
- 3 Magyar Irodalmi Lexikon, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965. 79. Szeghalmi Elemér, „Egy élet drámája. Somogyváry Gyula,” *Új Ember*, LXI, no. 21 (2005): 11.
- 4 Schöpflin Aladár, „Színházi bemutatók,” *Nyugat*, 8, (1933).
- 5 Konkoly Kálmán, „Négyszemközt Gyula diákkal,” *Új Idők*, no.47 (1941): 628–631.
- 6 Bodor Aladár, „Könyvekről. És Mihály harcolt...,” *Új Idők*, no.46 (1940): 678–679.
- 7 Ereczki György, „Frontharcosok,” *Új Idők*, no.46 (1940): 430.
- 8 Csuka Zoltán, „Vitéz Somogyváry Gyula: A Rajna ködbevész,” *Protestáns Szemle*, no.45 (1936): 35–36.
- 9 Nádass József, *Nebéz leltár*. (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1963), 398–400.
- 10 Szeghalmi, „Egy élet drámája. Somogyváry Gyula,” 11. Kipke Tamás, „Gyula diák – Magyarország szolgálatban,” *Új Ember Hetilap*, 2010. 04 04–11.

- 11 Szerdahelyi István, *Műfajelmélet mindenkinek* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997) 122.
- 12 Konkoly, „Négyszemközt Gyula diákkal,” *Új Idők*, 628–631.
- 13 Somogyváry Gyula, *Ne sárgulj, fűzfa!* II. Kötet (Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, 1940) 143.
- 14 Somogyváry, 143.
- 15 Bocarić L., „Veduta,” in *Enciklopedija likovnih umjetnosti 4* (Zagreb: Naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 1966) 500.
- 16 Aleksandar Flaker, *Književne vedute* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999) 26–27.
- 17 Somogyváry, 175.
- 18 Somogyváry, 154–155.
- 19 Somogyváry, 184.
- 20 Somogyváry, 257.
- 21 Emilij Laszowski, *Grad Ozalj i njegova okolina* (Ozalj: Družba „Braća hrvatskog zmaja”, Ogranak Matice hrvatske u Ozlju), 86.
- 22 Somogyváry, 260.
- 23 Somogyváry, 141.
- 24 Somogyváry, 148.
- 25 Az ellenséges repülőgépek megjelenéséről számol be a Királyi Országos Kormány Belügyi Osztályának 1918. június 25-i keltezéssel küldött leirat. Ugyancsak ennek lehetőségéről és az ilyen esetre előírt intézkedésekről ír Zágábban 1918. június 26-án kelt leiratában Zágrib megye és Károlyváros szabad királyi város főispánja. Lásd: *HR-DAKA-2*, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, Redarstveno povjerenstvo 1918.
- 26 Somogyváry, 176.
- 27 Somogyváry Gyula, *Összes versei és műfordításai* (Budapest: Auktor Kiadó, 2001) 322–325.
- 28 Somogyváry, 289.
- 29 Somogyváry, 191.
- 30 *Glazbom kroz povijest Karlovca* (Karlovac: Glazbena škola Karlovac, Karlovačka županija, 1994) 90.
- 31 Stjepan Mihalić, *Časkanja u suton* (Karlovac: Matica hrvatska, 2002) 131–132.
- 32 Borislava (Berta, Marija) Horvat született 1901. augusztus 7-én, megkeresztelték 15-én. Szülei: Horvat Ivan a Zeneiskola tanára és Horvát, született Ackermann Ana. Lakcímük: Karlovac, Karlovačka ulica 43. Lásd: *HDA 1448. Zb MK, Matične knjige rimokatolika*, Župa Karlovac – Sv. Trojstvo, *Matična knjiga rođenih 1899–1915*, str. 37, tekući broj 30.
- 33 Somogyváry, 202.
- 34 Mihalić, 131-132.
- 35 Horváth Jenő, *A millenniumtól Trianonig. Huszonöt év Magyarország történelméből* (Budapest: Nyitott könyv, 2004).
- 36 Nádasy Béla, *Délszlávok. Történelmi politikai tanulmány* (Budapest: Atheneum Kiadása, 1934).
- 37 Rudolf Strohal, *Grad Karlovac opisan i orisan*, (Karlovac: Ogranak Matice hrvatske, 1992) 231.
- 38 Somogyváry, 261.
- 39 Somogyváry, 304.

TAMÁS KINC SŐ Huszonkilenc nap

R É S Z L E T E K

CSAK ÁLMODTA, ANYUKÁM

Tegnap Csikban jártam Milán fiunk útleveléért. Tavaszias napsütésben indulok. Tusnád körül zúzmarába öltöznek a fenyők, ragyog a nap. A fák fehér ruhájukban, dolgoom végeztével visszavárnak, délután sejtelmes, sárga fényű ködből lépnek elő sorban. Az út gyönyörű. Mikóújfalú után rozsdás a bükkerdő, a mezők fakó sárgáját fehér foltok tarkítják. Itt alig maradt hó.

A málnási vasúti átkelőnél sokallom meg, hogy egyedül utazom, pedig annyian stoppolnak. Menet Tusnád körül szemeltem ki egy lányt, de rossz helyen állt, folytonos vonalnál, kanyarban. Habozásomat leolvashatta az arcomról, a visszapillantó tükörben láttam, amint hosszan néz utánam.

Jövet a tájban gyönyörködöm. Sokan állnak az út szélén minden lakott településen. Mire megnyomom a féket, megbánom. A férfi nagy orrú és sötét bőrű, szikár arccal. Rögtön tudom, hogy dohányos. Románul szól, ruhája rosszul szellőztetett, öreg ház szagával tölti be az utasteret. Hamar magyarra fordítjuk a szót, Szentgyörgyig meg nem állunk a beszéddel.

Nyolcvan éves nénitől jön, gyógy-masszázzsal könnyít a napjain. Kabátját a váróablánál veti le. Ekkor már nem zavar a szaga. A dohányzásról érdekesen fogalmaz: a füst segít kiszállni testéből, felülről látni, majd visszatérni önmagába. Szelíden érvel, nem rögeszmésen.

– A férjem minden reggel hátfájással ébred – mondom.

– Meglehet, hogy rossz helyen áll az ágy, éppen egy vízér csomóponton – válaszolja.

– Az mi a csuda?

– Nem hallott a Hartmann csomókról?

– Hallottam valamit...

– Az a pont, ahol két vízér keresztezi egymást.

– És lehet, hogy csak a férjem helye alatt van ilyen csomó? Mert én meg remekül alszom – nézek rá az egyenesben.

– Lehet. A Hartmann zóna kétszer két méteres, szabályos rendszer. Behálózza az egész földet.

– Ühüm.

– Pontosan ki lehet mérni. Léteznek például temetők, ahol a halottak teste nem indul oszlásnak emiatt.

A parkolóban elkérem a telefonszámát. Örömmel adja.

Felhívom anyámat, hazáig öntse ki a szívét. Mama az éjjel azt álmodta, hogy újra képes járni. Mocorgott. Anyám kérdezte, mi a baj. Semmi, felelte, ő kel fel, mert visszajött az ereje. Látom, anyám ugrik az ágyból, rohan a rekamiéhoz, nehogy mama mégis a földre zuhanjon. „Csak álmodta, anyukám, csak álmodta.”

Mama aztán két órát beszél a sötétben arról, milyen boldog volt, hogy „lement róla a teher”. Nem tud visszaaludni, annyira felkavarta az álom, és hogy megélhette a felkelés örömét. Olyan hirtelen lett nyomorék. Három hete sincs, hogy fekszik.

Két jó erős kéz kellene, mondogatja, ami meggyúrná zsibbadt lábait. A masszórt, akit az úton megismertem, kellene idehoznom, hadd érezze, megteszünk érte mindent.

Mama éppen úgy dirigálja az ágyból anyámat, mint őt – nemrég – nagyapám. Mindenre ráküldi, mindent elvégeztet, ami tehetetlenségében eszébe jut. Anyám ugrik. Éjszaka félóránként emeli a fejét, ha mama mozdul, mozdulna. Ma apám is Almáson, segít forgatni, emelni. Nagymama még mindig elég nehéz. Küzdenek az ágytálla, két-három alkalommal egy nap. Anyám próbálja úgy igazítani az étrendet, hogy széklete is legyen néhány naponta. Ricinus helyett olíva olajat ad.

A család telefonon ontja a tanácsokat. Beöntést kell adni. Fogadjanak ápolót. Más a svédcepre esküszik. Azzal kenegessék a csigolyákat is. Telebeszéli anyám fejét, kéz és láb nélküli tanácsokat küldözgetnek maguk helyett. Mindenki tudja, hogy borzasztóan nehéz, amit anyám csinál. Ő azonban hallani sem akar bérelt ápolóról, idegen segítségről. Hadd maradjanak meghitt hármásban. Mama, ő és a rák.

Hazaérve, a férjem kolozsvári vendégekkal rúgja a labdát. Passzolgatnak a havas udvaron. Nyomják a szokásos pálinka-maratonit. Este fél nyolcig a kazánházban dekolnak. A lakásban – egyezmény szerint – napi egy szál cigaretta engedélyezett, a vendégek azonban erős dohányosok. Gyereket is hoztak, Ákost. A házban nagy az öröm. Terelem, csitítom az elszabadult kölköket, vacsorát tesztek eléjük. A vendégek bevonulnak. Férjem kezében a pálinka, amit a cigik mellé még nem tudtak legyúrni. Én nem iszom semmit, egyébbel nem kínálnak.

Reggel a konyhaasztalról megeszem a karamellás csokit a gyerekek elől. Ennyi maradt. Az összes kaját felfalták éjszaka. A vendégek tizenegykor még ott púposodnak a takarók alatt, a nappaliban improvizált ágyon. Ákos fokhagymás rántottát kér, de amit elé sikerül tenni, nem felel meg. Túl csípős. A pirítós vajas kenyér sem jó. A cukorka sem, amit az enyéme reggeli után kapnak. Kínálom a gyereket maglisztből sült kenyérral. Hallani sem akar róla. Más, válogatós gyerekek való étel itthon nincs, nem készültem vendégre, nem tudtam az érkezésükről.

Haik az emeleten dőlt el, Tünde szobájában. A földre vetett ágyat magának. Hetek óta nem alszik a hálószobában.

Egyik reggel, amikor még velem aludt, gondterhelt fejem látva, kérdi, mi bajom. Mondom neki, azt se tudom, melyik dolog végét fogjam meg, így karácsony előtt. Megharagszik. Hogy én reggel az ágyban miért panaszkodom ahelyett, hogy vele babrálnék. Azóta tüntet, és mindenhol bepanaszol, hogy én őt nem szeretem. Lehet.

MIATYÁNK ÉS A KENYÉR

Az alsó ház kugli-teremként szolgálta a falut, mielőtt dédnagyapám megvásárolta. Ahol a felsőházzal összeér, legbelül került dédnagyanyám szobája, utána konyha, fürdőszoba, raktár, legvégén a félig nyitott favágó. A padlásra a raktárajtó elől vezet fel a létra, a raktárban padokban gabona, kukorica körbeaggatva a cserép alá, hagyma, háziszappan jókora egyenlőtlen kockákra vágva. A kémény padkája régebben egy huzárkardot rejtett. A nyári konyha tágas, vállmagasságig fehérrel felcsempézve, a sarokban csikókályha, ágy, rugós, szűk két személyes, a konyha közepén viaszos vászonnal letakarva jókora asztal, fiókjában a puliszkás lapító a nyelére tekert cérnával, puliszkakeverő, lapocka. Az asztal túloldalán zöld háttas szék. Ugyanolyan háttas szék a villanykapcsoló alatt a falhoz támasztva, ha többen eszünk, odapenderítjük az asztalhoz. Az ablakpárkány alatt, a kredenc mellett zöld *kicsiszék*, a nannó széke, kerek kék párnával. Reggelihez, ebédhez mama az asztalhoz tette, aztán visszakerült az ablak alá, hogy ne legyen útban kályha és a kagyló között. A kályha mellett a malacok vödre, abba kerül minden ételhulladék. A kagyló alatt fásláda. Néha kékre, néha zöldre festve, darabocská egyenlőtlen szélű linóleum a tetején. A kagyló mellől nyílik a nannó háza, az ajtó sarkában cirokseprű. Sötét szoba, benne magas, rövid, rugós ágy, szekrény, a falon százéves fotók százéves rámában. Minden bútor barnára festve, ezek színe nem változik soha. Pad, amiből kikerül a tiszta törülköző, abrosz, mind kenderből szöve, mindeniken piros csík. A ruhásszekrény és a kredenc között lépcső lefelé, a hátsó pincébe vezet, ahol a pityóka, hagyma áll. Az ablak széles belső párkányán használaton kívüli, régi edények, a mézesüveg, hangyákkal teli, hat ablak-szem, mindenik külön nyílik. Az ablak előtt szőlőfa árnyékol, virágágyás, a házfal mellett páfrány és gyöngyvirág, nap nem süt be soha.

A felső ház felett is padlás, alatta pince. Kisgyermek koromban nyitott lépcső vezetett fel. Nagyapám beépítette, bezárta a lépcsőházat. A kőlépcsőre hosszú rongyszőnyeg került, minden fókán lábtörő. Naponta többször igazítani kell.

Tata kőműves volt, a nagy kőházat megtoldotta téli konyhával. Lebontotta a kapusarkat, az ablakból beépített szekrény lett. A télkonyha egyik sarka erősen hegyesszögű, másik tompa, így adja ki az utcai front. A földön padlószőnyeg, fiatalabb, kék bútorzat, tűzhely, süllyeszthető varrógép, asztal, aminek a teteje emelhető, alatta szekrény. Ággyá alakítható fotel. Víz két kagylóhoz bevezetve, frottirtörülköző. A vitrin üvege mögött a négy unoka kicsengetési képei a leborított teáscsészéknek támasztva.

A házban két tisztaszoba. Az udvarra néző sötét, két ágygal, vaskályhával, itt rejtőzik a legtöbb ágynemű. A ruhásszekrényben mama kendői, kosztümök, kabátok, ingek, blúzok. Naftalinszag. A fényes furnérú bútorokon keményített fehér csipkerondók, horgolt rombuszok, a tükrös vitrinben porcelán szobrok, sosem használt teás- és kávékészlet. Hatalmas, álló tükör szekrénybe fogva, hangosan zeng a padló remegésétől vagy ha az úton teherautó halad el. A tükör előtt smaragdzöld üres parfümös üveg. Egy ajtó az előszobába vezet, a nagyobbik ablak a beépített lépcsőházra

néz, éjszaka látni, ha valamelyikünk kibotorkál a végére. Az utca felőli szoba délre néz, világos. Kamra nyílik kerek fogantyús kis ajtón keresztül, füst illatú, hűvös, tele befőttel, kompóttal, rúdra akasztva a szalonna, csülök, a földön zsák cukor, bődön zsír, a kis, ajtós szekrényen paradicsomlé, szirupok. Tata a vizet is bevezeti, sohasem fagy el. A főútra nagy, háromszárnyú ablak néz, ötven centi széles ablakpárkányán virágzó orchidea, korallvirág, amarillisz. Fölötte széles, faragott függönytartó fából, amit sokszor lerántunk hancúrozás közben. Barna, matt olajfestékkel lekent ruhásszekrény, két kemény karú fotel, fényes furnérú kisasztal, kanapé ágyneműtartóval, aminek az ajtója váratlanul lenyílik, ha nincs kiékelve nyolcba hajtott papírral, rugós rekamié, amin előszeretettel ugráltunk gyerekként. A rekamién mama.

Fekszik felpárnázva, mozdulatlanul, mint egy baba. Csak a szeme forog jól. Nem mondták meg, mi baja. Kezelteti magát, mintha bármelyik napon megfordulna a betegsége, hirtelen javulni kezdene. Lábát bázna sós fürdőbe áztatják, karját kenőccsel súroltatja. Bejglit eszik és zöldborsólevest aprított kenyérral. Nem érti, mi lelta a lábát, karját, hogy egyik percről a másikra nincs benne erő. Jajgat, hogy csak számára nincs orvosság ezen a földön. A sok munkától lám, mivé lett, mondogatja. Nyög, nyöszörög, sóhajtozik, hogy a faluban ilyen nagy beteg, mint ő, ejsze egy sincs.

Hangja a telefonban ugyanolyan, mint régen. Beszéde siránkozó, nyújtott dallamú, mint az ének.

Látogatóknak, rokonoknak búsan mondogatja, miért kellett, hogy ekkora csapás érje, ő rosszat soha senkiről nem mondott. Akin tudott, segített. Miért verte meg őt mégis a drága jó Isten.

Mama tanított minket, olvasni nem tudó unokákat, a Miatyánkra, a Házi áldásra. A Székely himnusra. A rekamién énekeltük együtt, amin most fekszik. A tévé, a rádió ugyanott ma is, a csempekályhának éppen olyan jó nekidőlni. Gyerekkorom díszletei tartják a frontot. Ezek a szobák csak akkor alakulnak át, ha valakit otthon ravataloznak. Nagypám halálakor felszedték a szőnyegeket és padok, székek kerültek elő, hogy legyen min ülve virrasszon a rokonság.

KARÁCSONY

Negyed nyolckor világosodik. A tűz ég, a macska evett, a teám kész. Egy gyerek az emeleten köhög. Ismét csendben, egyedül.

Idén örömtelen a karácsony. Nagymamámnál gyülekezik a család. Apám nem, mert ő elég időt töltött falun, jól megvan otthon egyedül. Örül, hogy anyámtól internetnyi távolságban. Nagynéném fekszik. A bokája eltört régebben, nem bírja a súlyát. Most üszkösödik a lába. Ki kellett volna szedni a merevítő lemezeket. Nem foglalkozott vele időben.

Haik, a férjem, haragszik rám. Nem beszél, nem lakik itthon egy hete. Közös ismerősünknek panasolta, hogy rosszul érzi magát itthon. Ettől sem lettem okosabb. Mikuláskor talákoztunk utoljára a családommal. Haik kerüli őket, amennyire lehet.

Kolozsvárra menet megállunk Csíkban. Nagybátyám, Dezső a konyhában reggelizik. Ahogy végez, minket anyám ebéddel kínál. Dezső mondja, hogy Szováta jóformán a moldávok nyaralóhelyévé vált. Csak ők jönnek minden nyáron a nagy Mercédeszeikkel. Honnan annyi pénzüik, nem tudja. Ilyeneken agyal a nagybátyám. Hangosan. A férjem kikezdi rögtön.

Mikulás az utolsó nap, amikor nagymamámat saját lábán járni látjuk. Kivizsgálásra hozták Csíkba. Elviszik aztán Vásárhelyre, de onnan már támogatva, ölben kerül haza. Azóta ágyban, összeroppan csigolyákkal, melyekbe rákos sejtekkel üzen a szervi daganat. „*Egyék mindent, amit szeret. Kényeztessék.*” – mondja az orvos anyámnak. B-vitamint nem szabad adni. Ez olyan most, mint a Szentírás. Anyám pedig kényezteti. Nagy fazék húslevest főz, krumplipürét, almászószt, amíg nagymamám a lámpát nézi a plafonon. Masszírozom a lábát. Nem érez, zsibbad. Mint a bot, mondja. A karja is. Kenjük be kenőccsel, hátha éled kicsit. Mondok neki mindenfélét, tereljem el figyelmét a fájdalomról. A gyerekek játszanak, anyám főz. Mesélek mamának az érdekes karácsonyunkról, amikor szentestére került haza az apuka. Mondja:

– Megvert az isten ezzel az emberrel.

Tiltakozom, hogy nem, engem nem vert meg.

– A férfiak ilyenek. Amikor ekkora baj van a családban, pont nem érdekel a hisztije – mondom.

Erre azt feleli: „*Nannyó mondta, nyugodjék békében, ünnepekkor a férfiemberbe belébújik az ördög.*” Aztán azt: „*Jól is teszed, ne hagyd magad, fiam.*”

Mondom mamának, hogy amióta beteg, a hátam közepén érzek valami szúrásfélét. Erre anyám megáll az ajtóban, rám néz:

– Tudd meg, nekem is fáj egy csigolyám. De majd elmegyek orvoshoz. Rajtam biztosan lehet még segíteni.

Mama mindenkit sajnál. „Ne emelj, fiam, nem jó. A sok munka, a sok megerőltetés, látod-e, mi lett belőlem.” Fát teszek a csempére, hogy ne kelljen a szemébe néz-nem. Választ vár ugyanis. Nem mondták meg neki. Tilos. Két-három hónapja van hátra, ha nem tudja a diagnózist. Az orvos beszámolt anyámnak olyan betegéről, aki egy hét alatt elment, úgy elbúsulta magát. Úgyhogy mama ágya körül nagy a csend.

Nem akar enni. Pisilni ketten emeljük fel. Nem tud felülni, megemelni nehéz. Karját látva úgy tűnik, fogyott. Két kekszét eszik. Anyám adja a szájába, pedig tudná használni a kezét. A gyerekek rámozdulnak kekszre. Próbálok elhúzni előlük. Sok az édesség a fa alatt, de kész a leves, s mellé minden egyéb, ahogy az ágyból jön az utasítás. Húsleves, libából, kettőből, nagyfazékban.

Betoppan a család Szovátaról háromszor akkora edény töltött káposztával, kuktányi főtt csülökkel. Elöl Dezső, mögötte a lányok, elegánsan öltözve, mindenki a párjával. Viola a zongoristával, Csilla Vasilevel. Vasile román, mukkot sem ért magyarul, nem is férj még, de minden családi eseményen részt vesz. Salut, salut. Körbepusziljuk egymást. Mindenkinek más az illata. Ajándékaikat gondosan csomagolva hozzák. A gyerekek boldogok, a hangulat ünnepi. A találkozás mindig nagyszerű. Idén először úgysem lesz disznóvágás.

Kérdik mamát halkán, udvariasan, hogy érzi magát. Mi mást kérdezni betegről. Mama sírással felel.

Ahogy férfiakkal telik meg a ház, a szobák mintha zsugorodnának. A zsongás, ebédhez készülődés töri a bánatot. Anyám lerogy mama mellé az ágyra. Unokanővérem fényképalbumot állított össze karácsonyi ajándékként mamának. Előkerül a szemüvege. Körbeüljük. „Emlékszik, amikor nem volt elég a puliszka?” „Itt, amikor kiveszi a lepényt a kemencéből. Ez idén húsvétkor.”

– Lepény? – kapja fel fejét a gyerek. Csilla jegyzetel: egy kiló liszt, harminc deka cukor, egy kicsi só...

Az ebéd finom. Utána bejgli.

Pakolok. Tojást, zöltséget, koszorú hagymát, amit faluról vinni szoktam. Vasile meggyújtja a gyertyákat a karácsonyfán. Lepakcsolja a villanyt. A gyertyafényes csendben odabújok mamához. A gyerekekkel énekelünk, ami eszünkbe jut. Elkészö-nésképpen. Nincs mindig kedvük szerepelni, most szívesen dalolnak.

Hazafelé az autóban elmondom, hogy dédi halálos beteg.

– Nem süt többé lepényt? – kérdi a fiam.

– Nem.

Megbeszéljük, hogy jövőre Amerikába utazunk, hogy anyámat vigasztaljuk. Szüksége lesz rá. Nyolc éve nem látta a fiát, bátyámat.

– Akkor ki ápolja dédi mamát? – így Tünde.

– Dédi akkor már nem lesz.

– Sejtettem – mondja halkán a fiam.

Hozzáteszem, talán az utolsó találkozásuk dédivel. Milán szavamon fog:

– De hiszen azt ígérted, hogy legközelebb megmutatjuk dédi mamának, milyen jól olvasok!

Valóban ezt ígértem.